

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BİLİM DALI

TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE
İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ MESELELERİNİN ROLÜ
(1997 – 2005)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet Mustafa TUNA

İstanbul
Eylül-2024

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BİLİM DALI

TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE
İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ MESELELERİNİN ROLÜ (1997 – 2005)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet Mustafa TUNA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Erhan İÇENER

İstanbul
Eylül-2024

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Erhan İÇENER

Üye Doç. Dr. Hasan AKSAKAL

Üye Doç. Dr. Melek SARAL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinde İfade Özgürlüğü Meselelerinin Rolü (1997 – 2005)**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Muhammet Mustafa TUNA

ÖN SÖZ

“Fikirlerinize katılmıyorum ama fikirlerinizi ifade edebilmeniz için canımı bile veririm.”

Evelyn Beatrice Hall, 1906¹

Bu tez çalışması; 1997-2005 yılları arasında Türkiye - Avrupa Birliği ilişkilerinde ifade özgürlüğü meselelerinin rolünü incelemek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu önemli konuyu derinlemesine ele almak hem akademik bir gereklilik hem de kişisel bir sorumluluktur. Bu süreçte bana destek olan birçok kişi ve kurum olmuştur. Öncelikle, her daim yanımda olan ve bana inanan eşim Şule Ayyıldız Tuna'ya ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Onların sevgisi ve desteği bu çalışmaya devam etmemi sağladı. Tez sürecinde bana yol gösteren ve değerli fikirleriyle çalışmamı şekillendiren Doç. Dr. Melek Saral'a minnettirim. Onun katkıları, çalışmamın kalitesini ve derinliğini artırmıştır. Ayrıca, bu tez çalışması için bilgi ve deneyimlerini paylaşan Doç. Dr. Hasan Aksakal'a çok teşekkür ederim. Özellikle, tez sürecindeki akademik yolculuğuma rehberlik eden ve her zaman yanımda olan danışmanım Prof. Dr. Erhan İçener'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Onun değerli önerileri ve sürekli desteği, bu çalışmanın tamamlanmasında büyük rol oynamıştır. Son olarak, bu tezin hazırlanmasında emeği geçen herkese tekrar teşekkür eder, bu çalışmanın Türkiye - Avrupa Birliği ilişkileri konusunda gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sağlamasını dilerim.

Bu çalışmayı, ifade özgürlüğü savunucularına ve canım oğlum Ali Uras Tuna'ya armağan ediyorum.

Muhammet Mustafa TUNA
İstanbul-2024

¹ Hall, E. B. (1906). *The friends of Voltaire*. Project Gutenberg, 199. Erişim Adresi: <https://www.gutenberg.org/ebooks/56618> [3 Temmuz 2024] (Yazar Hall, bu kitabı S. G. TALLENTYRE takma adıyla yayımlamıştır. Yazar, kitapta Voltaire'in düşünce özgürlüğü konusundaki tutumunu özetliyor. Vecizenin orijinali: “I disapprove of what you say, but I will defend to the death your right to say it.”)

ÖZET
TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE
İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ MESELELERİNİN ROLÜ (1997 – 2005)

Muhammet Mustafa TUNA

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erhan İÇENER

Eylül, 2024 - 118 Sayfa

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin (AB) Türkiye'yi aday olarak ilan etmediği 12-13 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi ile AB'nin Türkiye'yle müzakerelere başladığı Ekim 2005 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Çalışma, bu dönemde Türkiye-AB ilişkilerini etkileyen ifade özgürlüğü meselelerinin rolünü incelemektedir. Çalışmada ilk olarak, ifade özgürlüğü nedir sorusuna cevap aranmaktadır. Ardından ifade özgürlüğünün tarihçesi, uluslararası sözleşmelerdeki yeri, ifade özgürlüğünün kapsamı ve sınırları aktarılmaktadır. Buna ek olarak çalışmada, Avrupa Birliği'nin ifade özgürlüğüne neden önem verdiği ve ifade özgürlüğünün aday ülkeler için neden önemli olduğu irdelenmektedir. Çalışmanın son bölümünde, Avrupa Birliği Komisyonu İlerleme Raporları ve Avrupa Birliği Zirvesi Sonuç Bildirgelerinde yer alan ifade özgürlüğü meseleleri üzerinde durulmaktadır. Özellikle yargı, demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunması konularında ifade özgürlüğü meseleleri incelenmekte ve bu meselelerin 1997-2005 yılları arasında Türkiye-AB ilişkilerine etkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İfade Özgürlüğü, Türkiye, Avrupa Birliği

ABSTRACT

THE ROLE OF FREEDOM OF EXPRESSION ISSUES IN TÜRKİYE – EUROPEAN UNION RELATIONS (1997 – 2005)

Muhammet Mustafa TUNA

Master, Political Science and International Relations

Supervisor: Prof. Dr. Erhan İÇENER

September, 2024 - 118 Pages

This study covers the period between the Luxembourg Summit on December 12-13, 1997, where Türkiye was not declared as a candidate by the European Union (EU), and October 2005, when the EU began negotiations with Türkiye. The study examines the role of freedom of expression issues that influenced EU-Türkiye relations during this period. Initially, the study seeks to answer the question what freedom of expression is and subsequently explains its history and place in international conventions, and the scope and limits of freedom of expression. Additionally, the study discusses why the European Union values freedom of expression and why it is important for candidate countries. In the final section of the study, freedom of expression issues mentioned in the European Commission Progress Reports and the European Union Summit Conclusions are highlighted. The study particularly focuses on freedom of expression issues related to judiciary, democracy, human rights, and the protection of minorities, and examines the impacts of these issues on EU-Türkiye relations between 1997 and 2005.

Keywords: Freedom of Expression, Türkiye, European Union

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	9
1.2. Çalışmanın Önemi ve Özgün Değeri	10
1.3. Araştırma Sorusu.....	11
1.4. Çalışmanın Araştırma Yöntemi.....	11
1.5. Çalışmayla İlgili Literatür Analizi	13

İKİNCİ BÖLÜM

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ: TANIM, TARİHÇE, KAPSAM VE SINIRLAR.....	18
2.1. İfade Özgürlüğü Nedir?.....	18
2.2. İfade Özgürlüğünün Tarihçesi.....	23
2.3. Uluslararası Sözleşmelerde İfade Özgürlüğü.....	26
2.4. İfade Özgürlüğünün Kapsamı ve Sınırları	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ	41
3.1. Avrupa Birliği'nde Bir Değer Olarak İfade Özgürlüğü	41
3.2. Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde İfade Özgürlüğü	44
3.3. İfade Özgürlüğünü Koruma ve Desteklemede Avrupa Birliği'ne Yöneltilen Eleştiriler	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ... 53

4.1. Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinde İfade Özgürlüğünün Rolü	53
4.2. Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde Temel İfade Özgürlüğü Meseleleri (1997 - 2005)	55
4.2.1. 1997 – 1999 Dönemi	62
4.2.1.1. Refah Partisi'nin Kapatılması	64
4.2.1.2. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Hapsi	67
4.2.2. 2000 – 2002 Dönemi	68
4.2.2.1. İnsan Hakları Derneği Eski Başkanı Akın Birdal'ın Yeniden Hapse Girmesi	70
4.2.2.2. Fazilet Partisi'nin Kapatılması	72
4.2.2.3. Eski Başbakan Necmettin Erbakan'ın Hapis Cezası Alması	74
4.2.3. 2003 – 2005 Dönemi	78
4.2.3.1. Orhan Pamuk'a Dava Açılması	81
4.2.3.2. Emin Karaca'nın Mahkûm Edilmesi	85
4.2.3.3. Hrant Dink'in Mahkûm Edilmesi	86
4.2.4. Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması	88
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	99
ÖZGEÇMİŞ	118

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABB	: Avrupa Birliği Başkanlığı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB Konseyi	: Avrupa Birliği Konseyi
ADO	: Amerikan Devletleri Organizasyonu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CLS	: Cornell Law School
CoE	: Council of Europe
EP	: European Parliament
EU	: European Union
EU Council	: Council of the European Union
FRA	: European Union Agency for Fundamental Rights
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMK	: Terörle Mücadele Kanunu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İnsanların birbirleriyle etkileşimde olabilmesi için ilk önce iletişime geçmesi gerekmektedir. Kurulan bu iletişim sonucunda bireyler düşüncelerini aktarır ve bu düşüncelerin aktarılması ifade etme eylemini ortaya çıkarır. Bu eylem; sözlü, yazılı, sessiz veya herhangi bir materyalin kullanılmasıyla oluşabilir. Bu bağlamda, iletişimin temelinde yer alan ifade etme eylemi, sadece bireysel bir özgürlük olarak kalmayıp; aynı zamanda toplumsal gelişim, demokratik katılım, hesap verilebilirlik ve eleştiri mekanizmalarının işleyebilmesi için de demokrasilerin temel taşlarından biridir. Tüm bunlar sonucunda oluşan bireysel veya toplumsal etkileşim, ifade özgürlüğü meselelerini doğurmaktadır. Bu meseleler, dünyadaki birçok ülkenin ortak paydası haline gelmektedir. Bundan dolayı ifade özgürlüğü, uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınmıştır. Uluslararası sözleşmelere örnek olarak; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (İHEB) 19. Maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10. Maddesi ve Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nin 11. Maddesi gösterilebilir. Avrupa Birliği (AB), temel değerlerinden biri olarak kabul ettiği ifade özgürlüğünü, insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve bu hakkı koruma ve teşvik etme konusunda kararlıdır (Metin, 2002: 46-48). Bu değer, aday ülkelerin AB üyeliği sürecindeki ilerlemesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu durumda Türkiye'nin AB üyeliği yolunda ifade özgürlüğü konusunda AB'nin kriterlerini karşılaması beklenmektedir.

Aday ülkelerin AB üyeliği sürecinde ifade özgürlüğüne ne ölçüde uyum sağladığı, üyelik kriterlerini karşılama konusunda belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, 1993 yılında Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da gerçekleştirilen AB Konseyi Zirvesi'nde ortaya konan Kopenhag Kriterleri, AB üyeliği sürecinde aday ülkelerin siyasi, ekonomik ve hukuki alanda taşınmaları gereken nitelikleri belirlemektedir. Üç ana başlık altında toplanan bu kriterler, öncelikle aday ülkenin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması gibi unsurları içeren istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olmasını öngören siyasi kriterleri kapsamaktadır. İkinci olarak, ekonomik kriterler, aday ülkenin işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmasını ve AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçlerine karşı dayanıklılık gösterebilmesini şart koşmaktadır. Son olarak, AB müktesebatının üstlenilmesi kriteri, aday ülkenin AB

hukuku, özellikle de iç pazardaki yasalar ve düzenlemelerle uyum sağlayarak bunları tam anlamıyla uygulayabilme kapasitesine sahip olmasını gerektirmektedir (ABB, 2011). Böylelikle Kopenhag Kriterleri, AB üyesi olabilmek için bir ülkenin karşılaması gereken temel siyasi, ekonomik ve hukuki gereklilikleri tanımlar. AB'nin genişleme politikası çerçevesinde, aday ülkelerin üyelik sürecinde ifade özgürlüğüne vermeleri gereken önem, Kopenhag siyasi kriterlerinin içinde değerlendirilmektedir. İfade özgürlüğü, bu temel değerlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir ülkenin demokrasi ve hukukun üstünlüğüne olan bağlılığı, bireylerin düşüncelerini ve görüşlerini özgürce ifade edebilme yeteneği ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, ifade özgürlüğü, AB üyeliği için gerekli olan siyasi kriterlerin merkezinde yer alır (EU Council, 1993). Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamadan üyelik müzakerelerine başlamak mümkün değildir. Bu bağlamda, 1993 yılında düzenlenen Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterler, Türkiye'nin AB üyeliği yolculuğunda belirgin bir öneme sahiptir (ABB, 2011).

Türkiye'nin AB ile ilişkileri 1959 yılında başlamıştır. Bu tarih, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET), ortaklık başvurusu yaptığı yıldır. Bu başvurunun ardından, 1963 yılında Ankara Anlaşması imzalanmıştır (Erdoğan, 2008: 123). Ankara Anlaşması, Türkiye ve AET arasında bir Ortaklık Anlaşması'dır ve Türkiye'nin AB'ye üye olma yolunda attığı önemli bir adım olarak görülebilir. 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, AET ile Türkiye arasındaki ilişkilerin kademeli olarak geliştirilmesini amaçlayan üç aşamalı² bir süreci öngörmüştür. 1995 yılında Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla, bu sürecin "Son Dönem" aşamasına geçilmiştir. "Son Dönem", Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecine geçişini temsil etmektedir. Bu dönemde, Türkiye'nin AB ile tam entegrasyonunu sağlamak için gerekli tüm düzenlemelerin ve reformların tamamlanması planlanmıştır. Gümrük Birliği Anlaşması, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda attığı önemli bir adım olarak kabul edilmiş ve bu dönemin nihai hedefi, Türkiye'nin AB'de tam üyelik statüsüne ulaşması olmuştur (Sarıkcıoğlu, vd., 2010: 57). Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmesiyle birlikte, Türkiye'de tam üyeliğe hızla ilerleme beklentisi doğmuştur. Ancak bu süreç çeşitli nedenlerle beklenen şekilde ilerlememiştir. İlk

² Bu süreç, "Hazırlık Dönemi", "Geçiş Dönemi" ve "Son Dönem" olarak adlandırılan üç temel aşamadan oluşmaktaydı.

olarak, 1996 yılında yaşanan Kardak Krizi'nin³ etkisiyle Yunanistan, Türkiye karşıtı eylemlerini artırmıştır. 24 Temmuz 1996 tarihinde Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, yaşanan krizin sorumluluğunun Türkiye'ye ait olduğunu belirterek, meselenin çözümü için Türkiye ve Yunanistan'ın Lahey Uluslararası Adalet Divanı'na başvurması gerektiği yönünde bir karar almıştır. Bu tarihten sonra Yunanistan, Türkiye-AB ilişkilerinde her fırsatta vetosunu kullanarak ilerlemeyi engellemiştir. İkinci olarak, Avrupa Parlamentosu, Türkiye'deki insan hakları ihlallerini ve demokrasi eksikliklerini gerekçe göstererek Türkiye üzerindeki baskı ve denetimlerini artırmıştır. Bu durum, Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutumun gelişmesine yol açmıştır. Üçüncü olarak, AB'nin kurumsallaşma, derinleşme ve genişlemeye odaklanması, Türkiye ile ilişkilerin beklenenden az gelişmesine sebep olmuştur. Bu faktörler bir araya gelerek, Türkiye-AB ilişkilerinin beklenenden daha yavaş ilerlemesine neden olmuştur (Baykal ve Arat, 2002: 342-343). 29 Ocak 1997 tarihinde Türkiye, AB'nin önde gelen ülkelerinden Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere ve İspanya ile başbakanlar düzeyinde bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantı sonucunda AB yetkilileri, Türkiye'nin tam üyelik sürecine ilerleyebilmesi için öncelikle Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlama konusunda kayda değer ilerlemeler kaydetmesi gerektiğini belirtmişlerdir (A.g.e.: 344).

16 Temmuz 1997'de AB Komisyonu'nun hazırladığı AB'nin genişleme sürecini değerlendiren ve yönlendiren "Gündem 2000" raporu, aday ülkelerle birlikte Türkiye'nin de değerlendirildiği kapsamlı bir belge niteliğindedir (European Commission, 1997: 56). Raporda, Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmede en başarılı olan ülkeler olarak Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ilk aşamada, Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya ve Slovakya ise ikinci aşamada müzakerelere başlaması gereken ülkeler olarak belirlenmiştir (A.g.e.: 39-59). Türkiye, diğer aday ülkelere farklı olarak "Türkiye ile İlişkiler" (İngilizce: Relations with Turkey) başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede, Türkiye-AB gümrük birliğinin tatmin edici bir şekilde işlediği ve bu birliğin Türkiye-AB ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir

³ Özgör, F. N. (2021). Ege Denizi'nde Egemenliği Belirsiz Coğrafi Oluşumlar Sorunu'nu Ortaya Çıkaran Kardak Krizi; Türkiye Ve Yunanistan'daki Etkileri. *TroyAcademy*, 6(2), 643-668. DOI: <https://doi.org/10.31454/troyacademy.958321>.

temel oluşturduğu belirtilmiştir (A.g.e.: 56). Ancak, Türkiye'nin siyasi durumu mali iş birliği ve siyasi diyalogun 5 Mart 1995'te alınan Gümrük Birliği kararında kararlaştırıldığı gibi sürdürülmesine imkân vermemektedir. Gündem 2000 raporunda, Türkiye'nin insan hakları ve demokratikleşme konularındaki sorunlarına dikkat çekilmiş, bu sorunların AB üyeliği yolunda engel teşkil ettiği vurgulanmıştır (A.g.e.). Bu sorunlar, Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde çözülmesi gereken başlıca siyasi meseleler olarak belirtilmiştir. Gündem 2000 raporu, Türkiye'nin AB adaylığına ehil olduğunu bir kez daha teyit etmiş; ancak tam üyelik için belirli bir tarih veya süreç öngörülmemiştir. Bu belirsizlik, Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığına neden olmuş ve ülkede AB üyelik sürecine olan güveni sarsmıştır (Baykal ve Arat, 2002: 345). Türk yetkililer, rapordaki önerilerin Gündem 2000'in değerlendirileceği Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nden önce değiştirilmesi ve Türkiye'nin genişleme sürecine dahil edilmesi için yoğun diplomatik çaba sarf etmişlerdir (Birand, 2005: 376-381).

AB, 12-13 Aralık 1997'deki Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'yi aday ülke olarak kabul etmemiştir. Zirve sonuç bildirgesinde, Konsey'in, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğunu doğruladığı belirtilmiş. Ancak, Türkiye'nin üyelik müzakerelerine başlayabilmesi için gereken siyasi ve ekonomik koşulları henüz sağlamadığı ifade edilmiştir (EU Council, 1997). Bu bağlamda, Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanması amacıyla her alanda AB standartlarına yakınlaştırılmasını hedefleyen stratejik bir yaklaşımın belirlenmesi vurgulanmıştır. 1997'deki Lüksemburg Zirvesi'nden çıkan sonuç bildirgesinde, Türkiye'nin AB ile bağlarının güçlendirilmesinin, ifade özgürlüğünü de kapsayan siyasi nitelik taşıyan ilerlemelere bağlı olduğu belirtilmiştir. AB tarafından, Türkiye'nin insan hakları alanındaki norm ve uygulamalarını AB'ninkilerle uyumlu hale getirme çerçevesinde başlattığı siyasi ve ekonomik reformların takibi yapılacaktır (A.g.e.). Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar ve Türkiye'nin iç ve dış meselelerine yönelik yapılan eleştiriler, Türk hükûmetinin rahatsızlığına yol açmıştır. Bu sebeple Türkiye, AB ile siyasi diyalogu askıya alma kararı almıştır. Ancak bu karar, Türkiye'nin AB üyeliği hedefinden vazgeçtiği şeklinde değerlendirilmemelidir. Aksine, bu durum, AB'nin mevcut tutumunda bir değişiklik olmadığı sürece, Türkiye'nin siyasi konuları ikili ilişkiler çerçevesinde ele almayacağı anlamına geliyordu (Cem, 2005: 63; Baykal ve Arat, 2002: 347).

1997'deki Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmemesinden sonra, Türkiye-AB ilişkilerinin yeniden şekillenmesi ve iş birliğinin artırılmasına

yönelik adımlar atılmıştır. AB, Türkiye'nin tepkisini yumuşatmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda, AB Komisyonu 4 Mart 1998 tarihinde "Türkiye için Avrupa Stratejisi" başlıklı bir belge yayımlamıştır. Bu belgede, Türkiye-AB ilişkilerinin geliştirilmesine vurgu yapılmış ve Türkiye'nin kademeli olarak AB'nin çeşitli programlarına katılımının öngörüldüğü belirtilmiştir (European Commission, 1998: 9-10). Bununla birlikte, 1999 Kosova Krizi⁴ ve Washington'un Türkiye'ye dair vurguladığı stratejik önem⁵, Türkiye'nin bölgedeki kilit rolünü ve AB üyeliğinin gerekliliğini ortaya koyarken; Almanya'da Sosyal Demokratların iktidara gelmesi⁶, Türk hükûmetlerinin reform çabaları ve Ecevit'in mektubu⁷, Türkiye'nin AB'ye entegrasyon sürecinde kararlılığını göstermiştir. Ayrıca, 15 Şubat 1999'da Öcalan'ın yakalanması ve idam edilmeyeceğinin belirtilmesi⁸, Türkiye'nin terörle mücadeledeki başarısını ve hukuk devleti ilkelerine bağlılığını kanıtlamıştır.

⁴ Oduncu, T. (2019). 1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-15.

⁵ Amanov, S. (2017). ABD ve Türk Dünyası: Washington'un Türk Dünyası Politikasını Anlamak İçin Bir Çerçeve Denemesi. *Avrasya Etüdüleri*, 51(1), 76-116.

⁶ Türkiye, AB'ye aday ülke statüsünü elde ederken, Sosyal Demokratlar-Yeşiller Hükûmeti bu süreçte önemli bir rol oynamıştı (Ermağan, İ. (2012). Avrupa Birliği bağlamında Türkiye-Almanya ilişkileri. *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 9(20), 74.).

⁷ Başbakan Ecevit, Türk-Yunan sorunlarına dair AB'den güvence içeren bir mektup almış ve bu mektup, Türkiye'nin AB'ye olumlu yanıt vermesinde kritik rol oynamıştır. Aynı gün Ecevit, mektuba hızlıca yanıt vererek AB yetkilileri aracılığıyla iletmıştır. (Hürriyet. (2000, Mart 20). Avrupa Birliği'yle gizli mektup trafiği. *Hürriyet*. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/avrupa-birligi-yle-gizli-mektup-trafigi-39141273> Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2024)

⁸ 15 Şubat 1999 tarihinde yakalanan Abdullah Öcalan, 28 Nisan 1999 tarihinde Yerel Mahkeme tarafından verilen hüküm ve Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 25 Kasım 1999 tarihli onama kararıyla, mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 125. maddesi kapsamında, Devletin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı suç işlediği gerekçesiyle idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak, söz konusu suçun 5237 sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu'ndaki karşılığı, Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozma suçu olarak yeniden tanımlanmış ve bu suça, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası öngörülmüştür.

Yunanistan'daki politik deęişiklikler⁹ ve 17 Ağustos 1999 depremi sonrası toplumlar arasındaki yakınlaşma ise, Türkiye ve Yunanistan arasında daha yapıcı bir diyalog ortamının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu gelişmeler, AB'nin Türkiye ile ilişkilerini koparmadan sürdürme kararını desteklemiş ve iki taraf arasındaki iş birliğinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Birand, 2005: 391-392). Bu gelişmeler sonrasında 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye, AB'nin yeni genişleme stratejisine dahil edilerek aday ülke statüsü kazanmıştır (EU Council, 1999: Madde 12). AB Komisyonu'nun 1999 İlerleme Raporu, Türkiye'nin üyeliğe aday gösterilmesine rağmen, insan hakları ve azınlıkların korunması konularında belirli eksiklikler olduğunu ortaya koymaktadır. Raporda, işkencenin sistematik olmamakla birlikte devam ettiği ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaların sürdüğü vurgulanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 1999: 47).

Helsinki Zirvesi sonrasında AB Komisyonu, Türkiye'nin AB müktesebatını üstlenmesi ve katılım öncesinde yapılması gerekenleri belirleyen bir Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlamıştır. Bu belge, 8 Kasım 2000 tarihinde AB Bakanlar Konseyi'ne sunulmuş ve 4 Aralık 2000 tarihinde Konsey tarafından kabul edilmiştir (Mevzuat Dergisi, 2000; Sarıkçıoğlu, vd., 2010: 63). Bu belge, kısa ve orta vadeli¹⁰ hedefleri belirleyerek Türkiye'nin AB üyeliği yolunda atması gereken adımları ve taahhütleri ayrıntılı bir şekilde tanımlamaktadır (AB Konseyi, 2001). Katılım Ortaklığı Belgesi'nin hedefi, Türkiye'nin üyelik sürecini belirli koşullar ve bir takvim

⁹ Yunanistan'da Dışişleri Bakanlığına Papandreu'nun atanması, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin iyileşmesine katkı sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in 1999'da Papandreu'ya gönderdiği mektup ile terörle mücadele ve ekonomik işbirliği gibi alanlarda işbirliği önerilmiş, Papandreu'nun olumlu cevabıyla iki ülke arasında düşük politika alanlarında işbirliği başlamıştır. (Çankaya, S. (2011). Türk-Yunan ilişkileri ve 1999 sonrası Yunanistan'ın Türkiye'nin AB üyeliğine bakışı: Thessaly Üniversitesi örneği (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). ss. 64-65).

¹⁰ Katılım Ortaklığı Belgesi'nde (KOB) aday ülkelerin üyelik sürecinde hangi alanlarda hazırlıklara başlaması, bu hazırlıkları geliştirmesi ve sürdürmesi gerektiği konusundaki çalışmaları 1 yıl içinde gerçekleştirilmesi gerekenler "Kısa Vadeli Öncelikler" ve belirli bir bitiş tarihi olmadan, bir yıldan daha uzun sürede tamamlanması öngörülenler ise "Orta Vadeli Öncelikler" olarak kategorize edilmiştir.

doğrultusunda yönetmektir. Kısa ve orta vadeli hedefler arasında, ifade, din ve inanç özgürlüklerinin teminat altına alınması, sivil toplum üzerindeki engellerin kaldırılması, hukuki reformların gerçekleştirilmesi ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi gibi unsurlar yer almaktadır. Bununla birlikte, İşkencenin ortadan kaldırılması için yasal ve eğitimsel tedbirler, Devlet Güvenlik Mahkemeleri dahil yargı reformu, yargı mensuplarının AB hukuku konusunda eğitimi, ana dilde yayın ve eğitim hakkının sağlanması ve idam cezasının kaldırılması gibi konular da bu hedefler arasında önemli bir yer tutmaktaydı (A.g.e.).

İfade, din ve inanç özgürlüklerinin güvence altına alınması, bireylerin korkusuzca düşüncelerini paylaşabilmesi için temel bir gerekliliktir. Sivil toplum örgütlerinin özgürce çalışabilmesi, toplumsal meseleleri dile getirebilmesi ve hükûmeti eleştirebilmesi, ifade özgürlüğünün bir uzantısıdır. Sivil toplumun üzerindeki baskıların kaldırılması, ifade özgürlüğünün genişletilmesini sağlar. Hukuki reformlar, ifade özgürlüğünü kısıtlayan yasaların değiştirilmesi veya kaldırılmasının önünü açar. Hukukun üstünlüğü ve adil yargılama hakkı, ifade özgürlüğünün korunmasına yardımcı olur. İnsan hakları ihlalleri ve işkence, bireylerin özgürce düşüncelerini ifade etmesini engelleyen sorunlardır. Bu ihlallerin sona erdirilmesi, ifade özgürlüğünü destekler. Anadilde yayın ve eğitim hakkı, bireylerin kendi dilinde düşüncelerini ve kültürlerini ifade edebilme özgürlüğünü içerir. İdam cezasının kaldırılması, özellikle ifade özgürlüğü nedeniyle yargılanan ve cezalandırılan bireylere koruma sağlar. Sonuç olarak, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirlenen şartlar ve önceliklerin Türkiye tarafından yerine getirilip getirilmediğinin Ortaklık Konseyi ve alt komiteler tarafından takip edileceği belirtilmiştir (A.g.e.). Katılım Ortaklığı Belgesi'nin onaylanmasının ardından, Türkiye tarafından "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiş ve 24 Mart tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Bakanlar Kurulu Kararı, 2001). Türkiye, Ulusal Program'da vaat edilenlerden oldukça uzakta olmasına rağmen, 6 Şubat 2002'de ilk uyum paketi TBMM'den geçmiştir (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007a). 12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama çabaları olumlu değerlendirilmiş. Bu bağlamda, siyasi kriterler alanındaki eksikliklerin mevzuat ve uygulama açısından giderilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir. 2002 Kopenhag Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda, Türkiye ile

katılım müzakerelerinin başlatılması için belirli bir takvim sunulmamıştır. Ancak, Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi durumunda, Aralık 2004 itibarıyla Türkiye ile müzakerelerin başlatılabileceği belirtilmiştir (Sarıkcıoğlu, vd., 2010: 66). Bununla beraber AB Konseyi, 2004 yılının Aralık ayında Brüksel’de düzenlenen Zirve toplantısında Türkiye’nin müzakerelere başlamak için Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli ölçüde karşıladığına karar vermiş ve bu karar doğrultusunda, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması planlanmıştır (Avrupa Birliği ve İç Kontrol Müzakere Süreci, t.y.). AB’nin Türkiye’yle 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerinin başlaması bir dizi faktöre dayanmakta ve bunlar, ülkenin bu entegrasyon hedefine ulaşmasında kritik roller oynamaktadır. AB müktesebatının kabulü ve uygulanması da üyelik sürecinin bir başka önemli yönünü teşkil etmektedir. AB’nin geniş ve kapsamlı hukuki ve düzenleyici çerçevesi olan müktesebat, üye olmayı hedefleyen ülkeler tarafından kabul edilmeli ve uygulanmalıdır. Bu doğrultuda Türkiye, AB müktesebatını uygulamaya yönelik çeşitli yasal ve yapısal değişiklikler gerçekleştirmiştir. Türkiye’nin AB üyelik yolculuğunda atmış olduğu bu adımlar, ülkenin entegrasyon hedefine doğru ilerlemesinde yardımcı olmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2005). Bu süreçte, Türkiye’nin AB katılım müzakerelerine başlaması hem Türkiye’nin yaptığı reformların bir sonucu hem de AB’nin genişleme politikasının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Bu bölümün başında, Türkiye-AB ilişkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla 1997 öncesi süreç ele alınmıştır. Ayrıca, 2005 yılında başlayan katılım müzakerelerine kadar geçen dönemde Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi incelenmiştir. Özellikle 1997-2005 yılları, Türkiye’de ifade özgürlüğü konusunda önemli zorlukların yaşandığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin (DGM) faaliyetleri, ifade özgürlüğünü sınırlayan bir araç olarak kullanılmış ve Türk Ceza Kanunu (TCK) ile Terörle Mücadele Kanunu (TMK) gibi yasalar, muhalif sesleri susturmak amacıyla sıklıkla devreye sokulmuştur. Nitekim bu çalışmada, 1997-2005 yılları arasındaki önemli ifade özgürlüğü meseleleri incelenmektedir. Bu dönemde, Refah Partisi’nin kapatılması (16 Ocak 1998), İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Erdoğan’ın hapse atılması (27 Nisan 1998), İnsan Hakları Derneği Eski Başkanı Akın Birdal’ın yeniden hapsedilmesi (28 Mart 2000), Fazilet Partisi’nin kapatılması (22 Haziran 2001), Eski Başbakan Necmettin Erbakan’ın hapis cezası alması (14 Ocak

2001), Orhan Pamuk'a dava açılması (Ağustos 2005), Emin Karaca (Eylül 2005) ve Hrant Dink'in mahkûm edilmesi (7 Ekim 2005) gibi olayların, örnek olarak ele alınmasının temel amacı, farklı siyasi ve ideolojik görüşlerin bu dönemde ifade özgürlüğüne ilişkin benzer zorluklarla karşılaştığını akademik bir perspektiften ortaya koymaktır. Ayrıca, bu dönem yargının ifade özgürlüğü üzerindeki baskıcı rolünü gözler önüne sermektedir. İnsan hakları açısından bakıldığında ise, bu dönemdeki yargı kararlarının temel hak ve özgürlüklerin ihlali anlamına geldiği ve demokrasinin sağlıklı işleyişine engel oluşturduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile ilişkilerinde bu ifade özgürlüğü meselelerini AB İlerleme Raporlarında gündeme getirmesi, bu sorunun uluslararası düzeyde ne denli büyük bir önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

Temel olarak çalışmada, 1997-2005 yılları arasında ifade özgürlüğü meselelerinin Türkiye-AB ilişkilerindeki rolü ele alınmaktadır; bu rol, yargı, demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunması gibi konuların çerçevesinde incelenecektir. Ayrıca, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde karşılaştığı zorluklarla ifade özgürlüğü meselelerinin nasıl ilişkilendirildiği açıklanacaktır. Çalışmamızın ana amacı, 1997-2005 yılları arasında Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde ifade özgürlüğü meselelerinin oynadığı rolü anlamak ve değerlendirmektir. Sonuç olarak, ifade özgürlüğü, AB'nin temel standartlarına uyum sağlama sürecinin kritik bir bileşenidir. Bu bağlamda, ifade özgürlüğünün Türkiye'nin AB üyelik sürecindeki rolüne ve bu süreçte karşılaşılan zorluklara odaklanılmaktadır.

1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın ana konusu, 12-13 Aralık 1997'deki Lüksemburg Zirvesi ile AB'nin Türkiye ile üyelik müzakerelerine başladığı 3 Ekim 2005 arasındaki dönemde, ifade özgürlüğü meselelerinin Türkiye-AB ilişkilerinde oynadığı rolü incelemektir. AB'nin değerlerinden olan ifade özgürlüğü, temel insan haklarından biridir. Ayrıca, ifade özgürlüğü, Kopenhag Kriterleri kapsamında aday ülkelerin AB üyelik sürecindeki durumu açısından önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda çalışma, 1997-2005 yılları arasında Türkiye-AB ilişkilerini etkileyen temel ifade özgürlüğü meselelerini ve bu meselelerin üyelik sürecine etkisini; yargı, demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunması bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. AB üyelik süreci, aday ülkelerin

bu temel değerleri benimsemiş olmalarını ve uygulamalarını gerektirir. Yargı bağımsızlığı ve yargısal etkinlik, hukukun üstünlüğünün temel unsurlarıdır. AB, üye ve aday ülkelerde yargının siyasi baskılardan uzak bir şekilde adil ve şeffaf kararlar vermesini bekler. Türkiye ile ilişkilerde yargı reformunun ele alınması, adil yargılanma hakkının güvence altına alınması ve yargı erkinin her türlü siyasi müdahaleden arındırılması esasına dayanır. Demokrasi, temel insan haklarına saygı ve halkın iradesinin yönetim biçimi olarak kabul edilmesini içerir. Demokratik işleyiş, siyasi çoğulculuk, seçimlerin serbest ve adil olması gibi unsurlar, AB'nin vazgeçilmez kriterlerindedir. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde demokratik standartların yükseltilmesi, siyasi kurumların şeffaflığı ve hesap verebilirliği ön planda tutulmuştur. İnsan haklarının korunması, AB politikalarının merkezindedir. Türkiye'nin insan hakları karnesinin, AB ilişkilerinde önemli bir değerlendirme kriteri olduğu görölmektedir. AB, azınlık haklarının korunmasını, kültürel çeşitliliğin ve toplumsal barışın sağlanması bir yolu olarak görür. Türkiye'de etnik, dini ve dilsel azınlıkların haklarının korunması, AB ile ilişkilerde kritik bir unsur olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak, ifade özgürlüğü meselelerinin yargı, demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunması bağlamında incelenmesi, AB'nin genel siyasi çerçevesi ve üyelik kriterleri doğrultusunda bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

1.2. Çalışmanın Önemi ve Özgün Değeri

Bu çalışmanın temel değeri, Türkiye'nin 1997-2005 yılları arasında Avrupa Birliği'ne üyelik sürecini ifade özgürlüğü ekseninde inceleyerek, Türkiye'nin hem iç siyasi yapısına hem de AB ile olan ilişkilerine yeni bir bakış açısı getirmesidir. Söz konusu dönem, Türkiye'nin AB'ye uyum sağlama amacıyla gerçekleştirdiği reformların, özellikle ifade özgürlüğü üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde analiz eden özgün bir yaklaşımı içermektedir. Çalışma, AB İlerleme Raporları, Zirve Sonuç Bildirgeleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları temel alınarak ifade özgürlüğü konusunun AB sürecindeki rolünü kapsamlı bir şekilde ele almakta; Türkiye'nin karşılaştığı sorunların bu süreçte nasıl bir etki doğurduğunu ortaya koyarak literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğünün etkileyici rolü derinlemesine analiz edilmektedir.

Aynı zamanda, çalışma, ifade özgürlüğünün uluslararası ilişkiler ve diplomasi üzerindeki etkisini irdeleyerek, bu demokratik hakkın Türkiye-AB ilişkilerindeki merkezi rolünü ortaya koymaktadır. Demokratik değerlerin, özellikle ifade özgürlüğünün, uluslararası müzakerelerdeki yerini ve önemini anlamaya yönelik önemli bir katkı sunulmaktadır. Türkiye'nin AB üyelik sürecinde gerçekleştirdiği reformların, bilhassa ifade özgürlüğü alanındaki etkilerinin, Türkiye'nin demokratikleşme süreci üzerindeki sonuçları da ele alınmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmanın önemi, 1997 Lüksemburg Zirvesi'nden 2005'te müzakerelerin başlamasına kadar olan süreçte, ifade özgürlüğü sorunlarının Türkiye-AB ilişkilerine olan etkilerini ve bu sürecin Türkiye'deki dönüşüme nasıl zemin hazırladığını gözler önüne sermesinden kaynaklanmaktadır. Çalışma, bu alandaki eksikleri gidererek, uluslararası ilişkiler literatürüne yeni bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1.3. Araştırma Sorusu

Çalışma, 1997-2005 yılları arasında Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğünün üyelik sürecindeki rolü ve önemi nedir sorusuna cevap aramaktadır.

Araştırma sorusu, ifade özgürlüğünün bu ilişkilerdeki yerini ve etkisini belirlemeye yöneliktir. Çalışma, öncelikle ifade özgürlüğünün ne olduğunu, kapsamını ve sınırlarını ele alacaktır. Daha sonrasında, ifade özgürlüğünün Avrupa siyasetindeki artan öneminin tarihsel kökenleri ve AB'nin bu özgürlüğü nasıl değerlendirdiği ve desteklediği sorularına yanıt arayacaktır. Ayrıca, AB genişleme politikası çerçevesinde ifade özgürlüğünün korunması ve desteklenmesi için yapılan çalışmalar ele alınacak ve Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde ifade özgürlüğü meselelerinin neler olduğu, AB'nin bu meselelerin iyileştirilmesi veya çözülmesindeki rolü tartışılacaktır. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü ve ilgili meselelerin, Türkiye'nin AB ile entegrasyon sürecinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve bu süreçte AB politikalarının etkileri analiz edilecektir.

1.4. Çalışmanın Araştırma Yöntemi

Bu çalışma araştırmanın türüne uygun olarak; tarihsel araştırma yöntemi, arşiv çalışması, belgelerin içerik analizi vasıtasıyla ilerleyecektir. Araştırmacının, kaynaklar ve yayınlar üzerinde yaptığı incelemelerde kullandığı belirli bir metot olan

tarihsel araştırma yöntemi, geçmişini anlamak için önemli bir araçtır. Her araştırma konusunun ve probleminin geçmişteki izlerini sürmek, bu yöntemle mümkün hale gelir. Araştırmacı, konunun tarihsel bağlamını anlamak için derinlemesine bir inceleme yapmalıdır. Tarihsel yöntemin kullanımı sırasında, verilerin değerlendirilmesi sürecinde çeşitli unsurların dikkatle ele alınması gereklidir. Bu unsurlar arasında belgelerin sahipliği, özgünlüğü, oluşturuldukları yer ve zaman gibi dış geçerlilik kriterleri ile belgelerin anlamı ve doğruluğu gibi iç geçerlilik kriterleri yer alır. Belgelerin kim tarafından yazıldığı, hangi amaçla hazırlandığı gibi detaylar da göz önünde bulundurularak, verilerin güvenilirliği ve geçerliliği titizlikle incelenmelidir (Orak, 2020). Bu bağlamda tarihsel araştırma ile başlayıp Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğüne dair belgeler incelenecektir.

Çalışma AB açısından ifade özgürlüğünün tanımını ve önemini kavramsallaştıracak ve örnek olay olarak 12-13 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi ile AB'nin Türkiye ile müzakerelere başladığı 3 Ekim 2005 tarihi arasında Türkiye-AB ilişkilerini etkileyen ifade özgürlüğü meselelerini değerlendirecektir. Çalışma, Türkiye'ye dair AB Komisyonu raporlarında ve AB Liderler Zirvesi'nin Türkiye'yi ilgilendiren Zirve sonuçlarında ifade özgürlüğüne dair içeriklere odaklanacaktır. Bu içeriklerin değerlendirilmesi sonucunda meseleler AB açısından Türkiye'de temel ifade özgürlüğü meseleleri konu başlığı altında incelenecektir.

İçerik analizinde ele alınan bir durum vardır ve bu, var olan kaydın neyi açıkladığına odaklanmaktadır. İlgili kaydedilmiş olan içerik; yazılı bir metin ya da radyo ve televizyon programları gibi sözel ifadeyle aktarılabilmektedir (Sallan Gül ve Kahya Nizam, 2021). İçerik analizi, farklı disiplinlerde geniş bir yelpazede ve değişik amaçlarla kullanılan kapsamlı bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji, gazetecilik ve siyaset bilimi gibi alanlarda; metinler, belgeler, medya içerikleri ve diğer materyallerin incelenmesi yoluyla belirli temaların, kalıpların ve anlamların ortaya çıkarılmasını sağlar (Öğülmüş, 2019). Bu çalışmada da araştırma yöntemi olarak nitel içerik analizi yer almakta ve doğrudan metinler incelenerek araştırmacı tarafından yorumlanmaktadır.

İlk iki bölümde tarihsel araştırma yöntemi, arşiv çalışması ve literatür taraması yapılarak ifade özgürlüğünün tanımı, tarihçesi, kapsamı ve sınırları, demokrasi ile insan hakları ile ilişkisi çerçevesinde incelenecektir. Ardından üçüncü bölümde, bu çalışma yöntemlerine ek olarak belge analizi yapılacak; AB için ifade özgürlüğünün

önemi ele alınacaktır. Son olarak, AB Komisyonu İlerleme Raporları ve AB Zirvesi Sonuç Bildirgelerinde Türkiye'nin ifade özgürlüğü meseleleri değerlendirilerek; AB'nin Türkiye'deki ifade özgürlüğü tartışmalarına ve meselelerine etkileri incelenecektir. İfade özgürlüğü meseleleri, özellikle ilerleme raporlarının ve sonuç bildirgelerinin ışığında yargı, siyaset, insan hakları ve azınlıkların korunması başlıklarına odaklanarak ele alınıp bu konular üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

Birincil kaynak olarak; AB Komisyonu'nun 1998-2005 yılları arasında Türkiye hakkında yayımladığı ilerleme raporlarından ve AB Zirvesi Sonuç Bildirgelerinden faydalanılacaktır. Bu raporlar ve bildirgelerde yer alan ifade özgürlüğü meselelerinden, yargı sistemi, siyasi özgürlük, insan hakları ve azınlıkların korunması konularıyla ilgili olanlar, Türkiye'deki ifade özgürlüğü meseleleri olarak incelenecektir. İkincil kaynak olarak; ifade özgürlüğünün tanım, tarihçesi, kapsamı ve sınırları ile 1997-2005 arası dönemde Türkiye'deki ifade özgürlüğü meseleleri üzerine yazılmış olan makale, kitap, rapor, uluslararası ve ulusal gazeteler ve tez çalışmalarından faydalanılacaktır. Bu çalışmanın birinci bölümünde, çalışmanın amacı, konusu, önemi ve özgün değeri, araştırma sorusu, araştırma yöntemi, literatür analizi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, ifade özgürlüğünün tanımı, tarihçesi, genel kapsamı ve bu özgürlüğün sınırları üzerinde durulacak; böylece Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğü meselelerinin daha geniş bir perspektiften anlaşılmasına olanak sağlanacaktır.

1.5. Çalışmayla İlgili Literatür Analizi

20. yüzyılın ilk yarısından itibaren bir değer olarak yükselen insan hakları, genel anlamda tüm dünya devletlerince kabul görmüştür (Tumay, 2020: 117). Bu bağlamda, ifade özgürlüğü, birçok devletin ulusal mevzuatında, özellikle de anayasalarında, insan haklarına ilişkin uluslararası ve bölgesel belgelerde yer bulmaktadır (A.g.e). İfade özgürlüğü, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda hukuk devleti ilkesi olarak temel ilkeler arasında yer almış ve hukuk devletinin ilkelerinde yer verilmiştir (Duran, 2006). Aynı zamanda ifade özgürlüğü, başlıca uluslararası ve bölgesel belgeler olan: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nde yer almaktadır. Bununla beraber temel hak ve özgürlükler arasında yer alan ifade özgürlüğünün öncelikli ve vazgeçilmesi mümkün olmayan bir konumda olduğunu

söylemek mümkündür. Çünkü bu özgürlük olmadan diğer hakları kullanmak imkânsız hale gelmektedir. Böylelikle toplumda daha iyi ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ifade özgürlüğü, bunlar arasında bir seçim yapma imkânı da sağlamaktadır. Bu nedenle araştırmacılar için ifade özgürlüğü; önemini ve araştırma konusu olmayı her zaman korumaktadır.

Bozkurt ve Dost (2002) tarafından yapılan çalışmada, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) kararlarında ifade özgürlüğü ve Türkiye konusu ele alınmaktadır. Çalışmada, ifade özgürlüğünün demokratik toplumların temel unsurlarından biri olduğu vurgulanmakta, bu özgürlüğün hem devletlerin iç hukuk düzenlemelerinde hem de uluslararası hukuk çerçevesinde koruma altına alındığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de önemli bir hukuki dayanak teşkil etmektedir. Sözleşmenin 10. Maddesi ile güvence altına alınan ifade özgürlüğü hakkının, AİHM kararlarıyla uygulamada geliştirildiği ve bu kararların, ifade özgürlüğüne ilişkin önemli ilkelerin oluşumuna katkı sağladığı ifade edilmektedir. Çalışmada ayrıca, Türkiye'ye ilişkin AİHM kararları incelenmiş ve bu kararlarda ortaya çıkan temel ilkeler değerlendirilmiştir.

Bandeoğlu'nun (2016) çalışmasında, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Türkiye'nin ulusal güvenlik politikasında kısmi bir dönüşümün başladığı; ancak bu dönüşümün esas itibarıyla 1998 Cardiff Zirvesi ile ivme kazandığı belirtilmektedir. Bu Zirve'yle birlikte Türkiye, Avrupa Birliği'ne aday ülkeymiş gibi Kopenhag siyasi kriterleri doğrultusunda AB Komisyonu'nun hazırladığı "İlerleme raporları" ile değerlendirilmeye başlanmıştır. Çalışmada, Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarının, AB üyelik sürecinde Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlama çabasıyla nasıl şekillendiği incelenmiştir. Bu süreçte yapılan reformların ulusal güvenliğe olan etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel reformların Türkiye'nin ulusal güvenliğini dolaylı veya doğrudan etkilediği belirlenmiştir. Dolayısıyla, bu reformların ulusal güvenlik üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Yokuş (2011), Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'deki anayasal ve yasal düzenlemeleri incelediği çalışmasında, bu sürecin Kopenhag Kriterleri, Katılım Ortaklığı Belgesi, Ulusal Program, Türkiye için İlerleme Raporları, Anayasa değişiklikleri ve uyum yasaları gibi birbiriyle bağlantılı konuları kapsadığını

belirtmektedir. Ayrıca, bu konular arasında Anayasa değişikliklerinin özel bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bununla beraber çalışmada, Türkiye'deki ifade özgürlüğü ile ilgili yasal düzenlemelerin, AİHS'in ifade özgürlüğüne ilişkin 10. Maddesi ile çelişen uygulamaları ele alınmaktadır. Özellikle Terörle Mücadele Kanunu Madde 8 ve Türk Ceza Kanunu Madde 312'nin yorum ve uygulama şekilleri üzerinde durulmaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğü meselelerini incelerken özellikle bunu Avrupalılaştırma kavramı dışında tutmamız mümkün değildir. Balkır ve Soyaltın (2018) tarafından yapılan çalışmada Avrupalılaştırmanın tarih, kavram, kuram ve Türkiye uygulaması üzerinde durulmaktadır. Çalışmaya göre Avrupalılaştırma, Avrupa Birliği'nin normatif ve politik etkilerinin üye ve aday ülkelerdeki siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılar üzerinde yarattığı dönüşüm süreçlerini ifade etmektedir. Bu çalışmada, AB'nin siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında farklı perspektifler kazandıran ulusüstü bir yapı olduğu vurgulanmıştır. Üye devletlerin bazı yetkilerini AB'ye devretmesiyle, devletlerin bu ulusüstü siyasi yapıda uzlaşabileceği ortaya konmuştur. Aynı zamanda Avrupalılaştırmanın AB üyelik sürecindeki ülkelerin etkilendikleri durumları değerlendirmek için analitik bir boyut sağladığı ifade edilmektedir. Nitekim, çalışmada ifade özgürlüğü meselesi doğrudan ele alınmamış; ancak AB'ye adaylık sürecindeki Türkiye'nin demokratikleşme süreçleri bağlamında dolaylı olarak değinilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin AB'ye uyum süreci, özellikle Kopenhag Kriterleri'ne uyum bağlamında demokratikleşme yönünde önemli adımlar attığı belirtilmiştir. Bu süreçte, insan hakları, azınlık hakları ve temel özgürlükler gibi konulara yönelik anayasal değişikliklerin yapıldığı vurgulanmaktadır. İfade özgürlüğü gibi temel hakların korunması ve genişletilmesi, Türkiye'nin Avrupalılaştırma sürecinde önemli bir yer tutmuştur. Çalışmada, özellikle 1999-2006 yılları arasında Türkiye'nin kapsamlı bir reform süreci yaşadığı ve bu reformların demokratikleşme yönünde önemli adımlar içerdiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, ifade özgürlüğü de Kopenhag Kriterleri'ne uyum çerçevesinde ele alınan haklardan biri olarak dolaylı bir şekilde çalışmada yer almaktadır.

Çelik Ulusoy'un (2013) çalışması, Türkiye'deki ifade özgürlüğünü AB standartlarıyla karşılaştırarak analiz etmektedir. Çalışma, Türkiye'nin yasal çerçevesi ve bu çerçevenin pratikteki uygulamaları üzerine yoğunlaşmakta, özellikle AİHS standartlarıyla uyumunu incelemektedir. Terörle Mücadele Yasası ve Türk Ceza

Kanunu'nun ifade özgürlüğünü sınırlamak için nasıl kullanıldığını değerlendiren Ulusoy, bu yasaların hükümet eleştirisini baskılamak amacıyla araçsallaştırıldığını savunmaktadır. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarıyla Türk uygulamalarının uyumsuzluğunu vurgulayan çalışma, Türkiye'nin ifade özgürlüğüne yönelik yaklaşımının AB üyeliği sürecinde engeller oluşturabileceğini belirtmektedir. Çelik Ulusoy (2013), yasal çerçevedeki garantilere rağmen, pratik uygulamaların AB beklentilerinin gerisinde kaldığını ve Türkiye'nin ifade özgürlüğü konusunda toplumsal ve siyasi kültürden kaynaklı eksiklikleri bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca çalışma, ifade özgürlüğüne ilişkin bu kısıtlamaların Türkiye'deki insan hakları ve demokrasinin diğer alanlarını nasıl etkilediğine dair daha derinlemesine bir incelemenin gelecekteki araştırmalara fayda sağlayabileceğini öne sürmektedir. Devam eden tartışmalar ve yasal zorluklar, ifade özgürlüğünün Türkiye'nin iç ve dış ilişkilerinde kritik bir konu olmaya devam edeceğini göstermektedir.

Yukarıda verilen analizleri incelediğimizde hem uluslararası hem de bölgesel belgelerde insan haklarına yer verildiği ve bu belgelerin ifade özgürlüğünü içerdiği görülmektedir. Bu durum, ifade özgürlüğünün vazgeçilemez bir unsur olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında Türkiye'deki ifade özgürlüğü konularının ele alındığını görmekteyiz. Özellikle Çelik Ulusoy'un (2013) çalışmasında, AİHM kararlarını Türkiye'nin sıklıkla ihlal ettiği ifade edilmektedir. Bandoğlu'nun (2016) çalışmasında ise Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamasının salt bir konuya değil, farklı konulara da etki ettiği görülmüştür. Özellikle, Bandoğlu'nun (2016) çalışmasında, Kopenhag siyasi kriterlerinin, Türkiye'nin güvenlik politikasında önemli bir dönüşüme yol açtığı, güvenlik anlayışını genişleterek askeri odaklı yaklaşımdan uzaklaşmasına ve sivil yöntemlerin öne çıkmasına neden olduğu aktarılmaktadır. Ayrıca, Balkır ve Soyaltın'ın (2018) çalışmasında Avrupalılaştırmanın, Türkiye'nin demokratikleşme süreci üzerinde etkili olduğu ve Türkiye'nin AB üyeliğine aday ilan edildiği Aralık 1999 ile müzakerelere başladığı Ekim 2005 arasındaki reformlara önemli katkılar sağladığı belirtilmektedir. Bununla beraber, Balkır ve Soyaltın'ın (2018) çalışmasında 2006 sonrası Türkiye-AB ilişkilerinin reform etkisinin kaybedilmesi de incelenmiştir. Böylelikle, Türkiye-AB ilişkileriyle ilgili yapılan çalışmaları incelediğimizde, özellikle 1997-2005 yılları arasında ifade özgürlüğü

meselerinin rolünün ele alındığı bir konunun literatürde bir boşluk olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

Bu tez çalışmasında yer alan ifade özgürlüğü meseleleri, 12-13 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi ile Ekim 2005'te AB'nin Türkiye'yle müzakerelere başladığı tarihe kadar olan süreci kapsamaktadır. Çalışmada öncelikle ifade özgürlüğünün tanımı yapılacak ve tarihçesi incelenecektir. Ardından, uluslararası sözleşmelerde yer alan ifade özgürlüğü kavramları ele alınarak, bu özgürlüğün kapsamı ve sınırları açıklanacaktır. Çalışma, ifade özgürlüğünü bir AB değeri olarak ele alacak ve AB'nin bu özgürlüğü koruma ve desteklemedeki rolünü, genişleme politikası çerçevesinde üyelik sürecine etkisine odaklanarak açıklayacaktır. Bu çerçevede, AB'nin ifade özgürlüğünü koruma ve destekleme noktasındaki yaklaşımına yönelik eleştiriler de çalışmanın önemli bir odak noktası olacaktır. Türkiye-AB ilişkileri bağlamında, ifade özgürlüğünün yargı, demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunmasındaki rolü, AB Komisyonu İlerleme Raporları ve AB Zirveleri Sonuç Bildirgelerinde yer alan ifade özgürlüğü meseleleri üzerinden değerlendirilecektir. Bununla birlikte, çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde, Türkiye-AB ilişkilerinde öne çıkan ifade özgürlüğü meseleleri, dönemlere ayrılarak örneklerle ele alınacaktır. Ayrıca, bu dönemdeki ifade özgürlüğü konularının Türkiye-AB ilişkilerindeki rolü detaylı bir şekilde incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ:

TANIM, TARİHÇE, KAPSAM VE SINIRLAR

İfade özgürlüğü, bireylerin düşünce ve görüşlerini serbestçe dile getirme hakkını tanımlayan temel bir insan hakkıdır. Demokratik toplumların vazgeçilmez unsurlarından biri olan bu hak, insan haklarına duyulan saygının en önemli göstergelerindendir. İfade özgürlüğü, birçok uluslararası insan hakları belgesinde ve birçok ülkenin anayasasında güvence altına alınmıştır. Bu bölümde, ifade özgürlüğünün tanımı, tarihçesi, kapsamı ve sınırları ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

2.1. İfade Özgürlüğü Nedir?

İfade özgürlüğü, kavramının derinlemesine anlaşılabilmesi için öncelikle “İfade” ve “Özgürlük” terimlerinin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Öncelikle “İfade” kavramını ele aldığımızda, bu kavramın tanımına ilişkin bilim insanları arasında tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu belirsizlik, ifade kavramının felsefi, siyasal, yargısal, sanatsal ve bilimsel açılardan çok geniş bir anlama sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Duran, 2006: 58). İfade, düşünceden doğar. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik, düşünme yeteneğidir (Trager ve Dickerson, 2003: 16). İnsan zihni, soyut düşünceleri şekillendirme yeteneği ile karmaşık ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu soyut düşünceler, kişinin iç dünyasında beliren ve şekillenen fikirlerdir. Birey, bu düşünceleri dış dünyaya yansıtmak ve kendini ifade etmek için çeşitli sembol ve formlara başvurur. İfade, günlük dilde hem iletişimi hem de bireyin içsel duygularının dışa vurumunu ima eder (Schauer, 2002: 74). Bu süreç, bireyin kendini ve iç dünyasını anlamlandırma çabası olarak değerlendirilebilir. Özgürlük kavramı ise herhangi bir zorlamaya tâbi olmamak demektir (Robert ve Duffar, 1994: 13). Başka bir şekilde açıklamak gerekirse özgürlük, bireyin başkalarının etkisinden bağımsız olarak kendi hayatını yönlendirme ve haklarını kullanma yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, kişinin özgürlüğü kendi alanı ile sınırlıdır ve bu alan, başkalarının özgürlük alanının başladığı yerde son bulur (Mill, 2003: 17) Bu tanım, özgürlüğün hem bireysel hakların korunması hem de toplumsal düzenin sağlanması

açısından dengelenmesi gerektiğini vurgular. Bireyin iç dünyasında kalmış ve dışa aktarılmayan düşüncelerin engellenmesi mümkün olmadığı için, ifade özgürlüğü esasen düşüncelerin paylaşılmasıyla ilişkilendirilmektedir (Uçar, 2021: 350). Düşüncenin paylaşılmasıyla ortada bir iletişim mekanizması oluşmaktadır. Bu iletişimin sorunsuz ve sağlıklı ilerleyebilmesi için toplumdaki bireyin serbestçe düşünebilmesi ve bunları ifade edebilme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü, bireylerin şiddet kullanmadan ve başkalarının haklarını ihlal etmeden, düşüncelerini, duygularını, kanaat ve inançlarını yazılı veya sözlü olarak çeşitli araçlarla özgürce ifade edebilmesi ve yayabilmesi hakkıdır (Duran, 2006: 60). Bununla beraber, ifade özgürlüğünün mümkün olabilmesi için, fikirlerin siyasi ve ideolojik kısıtlamalardan bağımsız olarak değerlendirilebileceği bir ortamın varlığı gereklidir. Fikirlerin, ideolojik ve siyasi kısıtlamalardan bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiğine dair umut, “Fikir pazarı” metaforunda temsil edilir. Bu metafor, fikirlerin serbestçe rekabet ettiği ve en iyi fikirlerin öne çıktığı bir ortamı tasvir eder (Fish, 1994: 115-116). Ancak, bu tür bir ortamın varlığı, ideolojik ve siyasi bağlamlardan bağımsız olmayı gerektirir, ki bu da pratikte mümkün değildir. Bu durum aslında ideal olanı talep etmektir (A.g.e.).

İfade özgürlüğünün doğal bir hak olup olmadığı konusu, felsefi ve hukuki tartışmalara konu olmuştur. Doğal haklar, insanların doğuştan sahip olduğu ve hiçbir dış otorite tarafından verilmiş olmayan haklar olarak tanımlanır (Berquist, 2019). Locke’a göre, insanların doğuştan sahip oldukları temel haklar yaşam, özgürlük ve mülkiyettir (Locke, 1690). Locke, insanların doğal durumda bu haklara sahip olduklarını ve bu hakların korunması için toplum sözleşmesi yaparak hükümetler oluşturduklarını savunur. Locke’un görüşüne göre, ifade özgürlüğü de bu doğal haklar kapsamında değerlendirilebilir. Locke, insanların düşüncelerini özgürce ifade edebilmelerinin, doğru bilgilere ulaşabilmeleri ve kendilerini geliştirebilmeleri için gerekli olduğunu savunur (A.g.e.). Doğal haklar teorisine göre, ifade özgürlüğü doğuştan gelen bir hak olarak kabul edilebilir. Ancak bu görüşe karşı çıkanlar da vardır. Örneğin, Jeremy Bentham gibi faydacılar, doğal hakların varlığını reddeder ve hakların toplumsal fayda doğrultusunda belirlenmesi gerektiğini savunurlar (Bentham, 1789).

Demokratik toplumlarda insan haklarının gelişimi, bu hakların anayasal düzenlemelerde nasıl yer aldığını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, klasik bir çerçeve haline gelen Jellinek’in haklar sınıflandırmasında ifade özgürlüğü nasıl

konumlandırılmaktadır? Jellinek'in sınıflandırması, negatif, pozitif ve aktif statü hakları olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Kapani, 1993: 6). İfade özgürlüğü, negatif statü hakları ve birinci kuşak haklar arasında yer almakta olup, bireyin özel alanında korunması gereken ve devletin müdahalesine kapalı haklar arasında bulunmaktadır (A.g.e.). Ancak, ifade özgürlüğünün salt bireyin özel alanında korunması yeterli değildir; günümüzde ifade özgürlüğü, iletişim araçları sayesinde geniş kitlelere ulaşma imkânı sağlamış ve anlık bir boyuta taşınmıştır. Bu durum, ifade özgürlüğünün demokratik toplumlar için daha geniş kapsamlı bir hak olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, devletin bilgiye erişim yolundaki engelleri ortadan kaldırması ya da gerekli olanakları sunması çeşitli sorumluluklarını ortaya koymaktadır. İfade özgürlüğünün sağladığı özgürlüklere erişim, devletin görevlerinin hak sınıflandırmalarını da etkileyecektir. Hak ve özgürlüklerin bölünmez bir bütün olarak kabul edilmesi ve bu haklardan bir sentez oluşturulması, hakların etkin bir şekilde kullanılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (A.g.e.).

John Stuart Mill, “Özgürlük Üzerine¹¹” (İngilizce: On Liberty) adlı eserinde ifade özgürlüğünü, düşünce özgürlüğü ve düşünceyi ifade etme özgürlüğü olarak ele alır. Mill'e göre, bireylerin düşüncelerini özgürce dile getirebilmesi, yalnızca doğru fikirlerin ortaya çıkmasına değil; aynı zamanda yanlış fikirlerin de tartışılarak yanlışlıklarının ortaya konulmasına olanak sağlar. Mill, bu sürecin toplumun hem bireysel hem de toplumsal düzeyde öğrenme ve gelişimine katkı sağladığını savunur (Riordan, 2016: 162-163). Mill'in bu görüşü, ifade özgürlüğünün neden sadece bir hak değil, aynı zamanda bir gereklilik olduğunu da açıklar. Mill, ifade özgürlüğünü, hatayı ortadan kaldırma ve kamuoyunu test etme olasılığı sağladığı için hayati bir araç olarak görmüştür. Bu yaklaşım, Mill'in faydacı felsefesine dayanmaktadır; böylelikle özgürlükler, insanların ilerici varlıklar olarak kapasitelerini geliştirmelerine olanak tanıdığı ölçüde değerlidir (A.g.e.). Öte yandan, Mill, ifade özgürlüğünün toplumun ilerlemesi için bir gereklilik olduğunu vurgularken, Thomas Hobbes ise bu özgürlüğü toplumun temeli olarak kabul eder (Hobbes, 1968). Ancak Hobbes, Mill'den farklı olarak, bu özgürlüğün dikkatle düzenlenmesi gerektiğini savunur. Hobbes, ifade özgürlüğünün bireylerin düşüncelerini dile getirmesi için hayati önem taşıdığını kabul

¹¹ Mill, J. S. (1859). On Liberty [Türkçe: Özgürlük Üzerine]. London: John W. Parker and Son.

ederken, aynı zamanda bu özgürlüğün potansiyel tehlikeler taşıdığını ve kötüye kullanılabileceğini belirtir (A.g.e.).

Hobbes “Leviathan (1968)” adlı eserinde ifade özgürlüğünü “Düşündüklerini özgürce konuşma” olarak ele almaktadır. Hobbes, ifade özgürlüğünün toplumdaki rolünü vurgular ve bunu, ortak yaşamın yanı sıra insan kimliğinin oluşumunun temel taşı olarak görür. Hobbes, “Matbaanın icadı harflerin icadı ile kıyaslandığında harika bir buluştur... tüm diğerlerinin en asil ve en kârlı icadı ise konuşmanın icadıdır¹²” der (A.g.e.: 100). Hobbes, konuşma olmadan ne ortak yaşamın, ne toplumun ne de barışın mümkün olacağını ve insan varoluşunun, vahşi hayvanlar arasında sürekli korku ve şiddet içinde bir hayata dönüşeceğini iddia eder (A.g.e.: 186). Bu durum, konuşmanın, insanlara tercihlerini ve eğilimlerini ifade etme, erdemleri ve kusurları ayırt etme; böylelikle mantıklı bir tartışmayı mümkün kılma mekanizması olduğunu vurgular. Konuşmanın derin faydalarını kabul etmesine rağmen, Hobbes, onun potansiyel kötüye kullanımlarının da farkındadır. Metaforların ve belirsiz dilin kullanımının yanlış anlamalara ve aldatmaya yol açtığını belirterek, bunu; “Konuşmanın kötüye kullanımı¹³” olarak tanımlar (A.g.e.: 102). Konuşma, yanlış bilgi yayarak veya kötü niyetle kullanıldığında zarar verici bir silah haline gelebilir. Hobbes, “Kelimeler bilge insanların sayacıdır; onlar sadece kelimelerle hesap yaparlar. Ancak, (kelimeler) aptalların parasıdır¹⁴” der (A.g.e.: 106). Bununla beraber Hobbes, dilin kötüye kullanımının, özellikle aptal ya da kötü niyetli kişiler tarafından kullanıldığında son derece zararlı olabileceğini de vurgular. Konuşmanın uygun şekilde düzenlenmesi, bireylerin görüşlerini ifade edebilmesini sağlarken, diğerlerinin haklarını ve refahını da korur. Daha dengeli bir yaklaşım benimsenerek, toplumlar hem konuşma özgürlüğünü hem de diğer temel hak ve değerleri güvence altına alabilir (van Mill, 2017: 7-9).

Hobbes’un konuşma ve ifade özgürlüğü üzerine olan bu yaklaşımları, Jürgen Habermas’ın kamusal alan kavramıyla ifade özgürlüğüne getirdiği perspektifle örtüşür. Habermas, kamusal alanı, bireylerin ortak meseleleri tartıştığı ve kamuoyunu

¹² Çeviri yazara ait.

¹³ İngilizce: “an Abuse of Speech”

¹⁴ Çeviri yazara ait.

oluşturduğu bir alan olarak tanımlar. Ona göre, kamusal alan, demokratik katılımın ve toplumsal değişimin merkezindedir. Habermas (1989), “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü¹⁵” (İngilizce: *The Structural Transformation of the Public Sphere*) adlı eserinde, modern toplumların kamusal alanlarının nasıl dönüştüğünü ve bu dönüşümün ifade özgürlüğü üzerindeki etkilerini inceler. Habermas’a göre, kamusal alanın erozyona uğraması, ifade özgürlüğünün de zayıflamasına yol açar. Habermas’ın kamusal alan kavramı çerçevesinde ifade özgürlüğüne verdiği önem, Ronald Dworkin’in ifade özgürlüğünün hukuki ve ahlaki temellerine dair vurgularıyla tamamlanır. Dworkin (1996), “Özgürlüğün Hukuku: Amerikan Anayasasının Ahlaki Yorumu¹⁶” (İngilizce: *Freedom’s Law: The Moral Reading of the American Constitution*) adlı eserinde, ifade özgürlüğünün yalnızca bireysel bir hak değil, aynı zamanda toplumsal bir değer olduğunu savunur. Dworkin’e göre, ifade özgürlüğü, bireylerin kendi yaşamlarını anlamlandırma ve kendi değerlerini oluşturma süreçlerinde kritik bir rol oynar. Ayrıca, demokratik bir toplumda, ifade özgürlüğü bireylerin yönetime ve toplumsal düzenlemelere katılımını sağlar, bu da toplumun genel refahına katkıda bulunur.

Mill, Hobbes, Habermas ve Dworkin gibi düşünürlerin fikirleri incelendiğinde, ifade özgürlüğünün sadece bireyler için değil, toplumun geneli için ne denli hayati bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu düşünürlerin farklı perspektiflerden ele aldığı bu kavram, özgürlüğün sınırları, toplumdaki işlevi ve bu özgürlüğün korunmasının gerekliliği üzerine derinlemesine bir tartışma sunmaktadır. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü hem bireysel hem de toplumsal gelişimin temel taşlarından biri olarak görülmeli; ancak bu özgürlüğün sınırları ve olası tehlikeleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç olarak, ifade özgürlüğü, yer ve bağlama göre değişen, derin analiz ve tartışma gerektiren karmaşık bir konudur. Anlamlı bir tartışmanın devamı için tarafların belirli ilkelere ve etik kurallara uyması gerekir. Bu kurallar, tartışmanın kamusal alanda, özel bir ortamda, işyerinde ya da spor sahasında gerçekleşip gerçekleşmediğine göre

¹⁵ Çeviri yazara aittir. (Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press.)

¹⁶ Çeviri yazara aittir. (Dworkin, R. (1996). *Freedom’s Law: The Moral Reading of the American Constitution*. Harvard University Press.)

değişebilir ve her alanın kendine özgü söylemsel gereklilikleri vardır (Mill, 2017: 6). Bu doğrultuda, ifade özgürlüğü, bireylere fikirlerini açıkça ifade etme, bilgi ve görüş alışverişinde bulunma, yazma, basın yayınları yapma, sanat eserleri üretme ve benzeri yollarla düşünce ve ifade serbestisi sağlar. İfade özgürlüğü, demokratik toplumlarda yalnızca bağımsız bir hak olarak değil; aynı zamanda diğer hakların ve özgürlüklerin korunmasında da kritik bir öneme sahiptir (Gemalmaz, 1980: 299). Böylece ifade özgürlüğü, demokratik toplumlarda tartışmaların, eleştirilerin, farklı görüşlerin özgürce ifade edilebilmesini ve çeşitli bilgilerin kamuya açık bir şekilde paylaşılabilmesini sağlamaktadır.

2.2. İfade Özgürlüğünün Tarihçesi

Bireylerin düşüncelerini serbestçe ifade edebilme hakkını kapsayan, temel bir insan hakkı olan ifade özgürlüğü, tarih boyunca birçok mücadele ve gelişim sürecinden geçmiştir (Erdoğan, 2001: 8-13). İnsanlık tarihi boyunca, bu özgürlük, insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür (Karadağ, 2024: 315). İfade özgürlüğü kavramı, Antik Yunan filozofları tarafından ilkçağda ortaya konmuştur (Bury, 1978). Bu felsefi düşünce, daha sonra Roma İmparatorluğu tarafından da benimsenmiştir. Antik Yunan ve Roma'da, özellikle Stoacı felsefenin etkisiyle insanın doğal haklarına dair düşünceler ortaya atılmıştır (A.g.e.). Roma döneminde ifade özgürlüğü, devletin çıkarlarına aykırı olan her türlü ifadenin yasaklanması gereğiyle dar bir çerçeveye sıkıştırılmıştır. Bu bağlamda, Roma İmparatorluğu'nda ifade özgürlüğü kavramının, devletin otoritesini ve düzenini koruma amacıyla sınırlı bir şekilde uygulandığı söylenebilir (Karadağ, 2024: 315). İfade özgürlüğünün tarihsel gelişiminde önemli bir yer tutan Magna Carta, 13. yüzyılın başlarında ilan edilmiştir. Bu belge, İngiltere'de monarşinin yetkilerini sınırlayarak vatandaşların düşüncelerini ifade etme özgürlüğünün korunmasına yönelik ilk adımlardan birini teşkil etmiştir (A.g.e: 316).

İfade özgürlüğü kavramı, yüzyıllar boyunca çeşitli kültürlerde ve toplumlarda farklı biçimlerde kendini göstermiş olmasına rağmen; modern anlamda şekillenmesi

Aydınlanma Çağı¹⁷ ile başlamıştır. Aydınlanma Çağı filozofları, bireyin özgürlüğü ve hükûmetin bu özgürlüklere müdahale etmeme yükümlülüğü üzerine yoğunlaşmıştır (Hunt, 2007). Bu dönem, aynı zamanda basın özgürlüğünün ve fikirlerin serbestçe ifade edilmesinin öneminin vurgulandığı bir dönem olmuştur. Aydınlanma Çağı, insan hakları ve ifade özgürlüğü kavramlarının modern anlamdaki gelişiminin zirvesidir. Bu dönemdeki filozoflar, özellikle John Locke, Thomas Hobbes ve Jean-Jacques Rousseau, insanların doğuştan eşit ve özgür olduğu ve bu hakların devlet tarafından korunması gerektiği fikrini savunmuşlardır.¹⁸ Ayrıca, bu dönemde Voltaire inanç özgürlüğü ve ifade özgürlüğü konularında yazdığı cesur eleştiriler ve eserler ile tanınmaktadır. En bilinen eseri *Candide* (1759) hükûmet ve kilise eleştirileriyle doludur. Nitekim, Aydınlanma Çağı filozoflarının en önemli katkılarından biri, bireyin özgür iradesine ve ifade özgürlüğüne verdikleri önemdir (Waldron, 2002).

16. yüzyıldaki Reformasyon Dönemi, ifade özgürlüğüyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni, 16. yüzyılda başlayıp tüm Avrupa'yı etkileyen ve Katolik Kilisesi'ne karşı gerçekleştirilen Reform veya Yenilikçi Devrim adlı dinsel

¹⁷ Aydınlanma Çağı, Avrupa'da 1688 İngiliz Devrimi ile başlayıp 1789 Fransız Devrimiyle zirveye ulaşan bir düşünsel harekettir. Avrupa toplumunun bireysel ve sosyal yaşamını yeni bir anlayışla şekillendirme çabası olarak tanımlayabileceğimiz bu dönem, Batı uygarlığının tarihsel gelişimi ve dönüşümünün entelektüel ve kültürel bir sonucudur. Aynı zamanda bu dönem modern düşüncenin temellerinin atıldığı ve bireyin özgürlüğü, hükûmetin rolü, basın ve ifade özgürlüğü gibi konuların yoğun bir şekilde tartışıldığı bir çağdır. Öncelikle İngiltere'de başlayan toplumsal değişim (kapitalizmin doğuşu), daha sonra Fransa'da özgürlük hareketi olarak devam etti. (Çüçen, K. (2006). Batı aydınlanmasının düşünsel kökenleri ve eleştirisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 25-34.)

¹⁸ Aydınlanma Dönemi'nde yazılmış önemli eserler, dönemin filozoflarının düşüncelerini yansıtmaktadır. Aydınlanma dönemi filozoflarından John Locke, Thomas Hobbes ve Jean-Jacques Rousseau'ya ait yazılmış bazı önemli eserler şunlardır: John Locke: *İki İktidar Anlaşması* (Two Treatises of Government, 1689); *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (An Essay Concerning Human Understanding, 1690); Thomas Hobbes: *Leviathan* (1651); Jean-Jacques Rousseau: *Toplum Sözleşmesi* (The Social Contract, 1762); *Emile, ya da Eğitim Üzerine* (Emile, or On Education, 1762).

hareketin, Avrupa'da önemli değişim ve dönüşümlere yol açmış olmasıdır (Parkin-Speer, 1981: 65-72). Protestan hareketin üyeleri, muhalefet etmeye cesaret eden ve bu hakkı elde eden kişilerdir. Bu nedenle, ifade özgürlüğü Protestan hareketle ilişkilendirilmektedir. Modernitenin özgürlük sembolü olarak görülen ifade özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü ile ele alınmaktadır. Her ne kadar inanç özgürlüğü ile yakından ilişkili bir kavram olsa da ifade özgürlüğünün hukuki olarak tanınması, 1689 yılında İngiltere'de yayımlanan Haklar Bildirisi (İngilizce: Bill of Rights) ile gerçekleşmiştir (Zoller, 2009: 803). İfade özgürlüğü, uluslararası belgelerde ilk kez 12 Haziran 1776 tarihinde Virginia Haklar Bildirisi'nin 12. Maddesinde yer alarak güvence altına alınmıştır (Bozkurt ve Dost, 2002: 49). Ardından, ifade özgürlüğü Fransız Devrimi'nin temel metinlerinden olan ve 26 Ağustos 1789 tarihinde kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin (La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen) 11. Maddesi ile düzenlenmiştir (Declaration of Human and Civic Rights, 1789). 15 Aralık 1791 tarihinde Haklar Bildirisi'ni (İngilizce: The Bill of Rights) oluşturan on değişiklikten biri Amerika Birleşik Devletleri Anayasası Birinci Değişikliğidir (First Amendment (Amendment I)). Bu ek madde, hükûmete dinin kurulmasını düzenleyen ve din özgürlüğünü sınırlayan yasalar yapma yetkisini ortadan kaldırmakta; aynı zamanda ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, barışçıl toplanma hakkı ve hükûmete dilekçe verme hakkını kısıtlayan yasaları engellemektedir. Dolayısıyla, Birinci Değişiklik, vatandaşların bu temel haklarını koruma amacı taşımaktadır (CLS, t.y.). Haklar Bildirisi'nin birinci ek maddesinde garanti altına aldığı ifade özgürlüğü; eğer var olsaydı, gazeteciler, akademisyenler ve diğer kanaat önderleri güncel bilgiyi arama ve yaymaya dair hayati görevlerini yerine getiremeyeceklerdi. Bu nedenle ifade özgürlüğü herhangi bir özgür toplumun olmazsa olmaz haklarından biri olarak tanımlanmaktadır (Danesi, 2009: 128).

İkinci Dünya Savaşı, ifade özgürlüğüne yönelik büyük tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı, 1939-1945 yılları arasında yaşanan ve insanlık tarihinin en yıkıcı çatışmalarının yaşandığı bir dönemdir. Bu çatışma, dünya haritasını yeniden şekillendirirken, milletleri değişik şekillerde bir araya getirdi ve tarihin akışını derinden etkiledi (Keegan, 1997). İkinci Dünya Savaşı, totaliter rejimlerin yükselişine, sansürün artmasına ve ifade özgürlüğünün ciddi bir şekilde sınırlandırılmasına yol açmıştır (Schiller, 2000: 51). Bu dönemde yaşananlara bir örnek verecek olursak, Naziler,

Almanya’da kitap yakmaları ve düşünce özgürlüğünü bastırmaları ile ünlü olmuştur (Hess, 1938: 191-195).

Savaş sonrası dönem, ifade özgürlüğü gibi temel insan haklarının yeniden tanımlanmasına sahne oldu. Yıkım ve çatışmaların ardından, birçok ülke özgürlükleri temel bir hak olarak benimseyerek, bireylerin düşüncelerini serbestçe ifade etmelerinin önünü açtı. Bu süreç, küresel çapta demokrasilerin güçlenmesine ve insan haklarına duyulan saygının artmasına katkıda bulundu (Gilbert, 1989). Savaşın sonunda milyonlarca insan ölmüş, şehirler tahrip olmuş ve dünya haritası büyük ölçüde değişmiştir. Böylelikle uluslararası ilişkilerde büyük bir dönüşüm yaşanmıştır (Hastings, 2012). İkinci Dünya Savaşı’nda yaşanan felaketlerin ardından, bireyin uluslararası toplumun koruması altına alınmasını talep eden geniş bir uzlaşmaya çıktı (Tomuschat, 2008: 1-4). Dünya genelinde barışın ve insan haklarının korunması için uluslararası iş birliği ihtiyacı doğdu. Bu dönemde, ifade özgürlüğü gibi temel hakların korunması için önemli adımlar atıldı. Bu bağlamda en önemli adımlardan biri, Birleşmiş Milletler tarafından 10 Aralık 1948’de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin yayımlanmasıdır. Beyanname, bireylerin ve halkların temel haklarını ve özgürlüklerini uluslararası alanda güvence altına almayı amaçlamaktadır (BM, 1948). Özellikle bu Beyanname, belirli etnik gruplara karşı işlenen suçlardan dolayı ulusal hükümetlerin, vatandaşlarının yaşam ve özgürlüğünü güvence altına alma görevini yerine getirebileceğini göstermiştir (Tomuschat, 2008: 1-4).

20. yüzyıl, ifade özgürlüğünün tarihinde çeşitli dönemleri ve zorlukları içermiştir. Totaliter rejimlerin yükselişi, İkinci Dünya Savaşı Dönemi ve ifade özgürlüğüne dair yapılan uluslararası sözleşmeler ifade özgürlüğünün şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. İfade özgürlüğü kavramı, başlangıçta daha sınırlı bir anlam taşıırken, günümüzde çok daha geniş bir anlam kazanmıştır (Riordan, 2016: 160). Bu değişim sürecinde bazı temel prensiplerin kaybolup kaybolmadığı sorgulanmalıdır. İfade özgürlüğü, tarihsel bağlamda değerlendirildiğinde, zamanla farklı biçimlerde savunulmuş ve değişen toplumsal ve siyasi dinamiklere uyum sağlamıştır (A.g.e.).

2.3. Uluslararası Sözleşmelerde İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğü, birçok uluslararası anlaşma ve insan hakları sözleşmesinde temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. Bu hak, bireylerin yalnızca kendi düşüncelerini

ifade etme özgürlüğünü değil; aynı zamanda bilgi edinme, düşünceleri yayma ve başkalarının görüşlerine ulaşma özgürlüğünü de içerir. Ayrıca, ifade özgürlüğünün tanınması ve korunması, zamanla birçok uluslararası sözleşme ve anlaşmada yasal bir güvence altına alınmıştır (Gillespie, 2019).

1945'teki San Francisco Konferansı'nda, bazı Latin Amerika ülkeleri, Birleşmiş Milletler Şartı'na tam insan hakları kurallarının eklenmesini istedi. Bu tür bir girişim dikkatli bir hazırlık gerektirdiği için bu öneriler o aşamada başarılı olamadı. Yine de insan hakları bir ilke olarak kabul edildi. Şart, insan haklarına atıflar içermektedir. Şart tarafından öngörülen kurumsal mekanizmanın kurulmasından hemen sonra, yeni İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (İHEB) oluşturulması için çalışmaya başladı. İlk adımda, Genel Kurul'un 10 Aralık 1948 tarihinde kabul ettiği İHEB tasarlandı (Tomuschat, 2008: 1-4). İfade özgürlüğünü açıkça tanıyan ilk kapsamlı uluslararası belge İHEB'dir (19. Madde). İHEB, "Herkesin düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğüne sahip olduğunu" belirtmekte ve bu temel hakkı koruma konusundaki uluslararası bir taahhüdü işaret etmektedir. İHEB'in kabulü, demokrasi, barış ve insan onurunu teşvik etmede ifade özgürlüğünün önemine dair küresel bir uzlaşmayı yansıtmaktadır. Bu, ifade özgürlüğü hakkını daha fazla korumak amacıyla sonraki uluslararası anlaşmaların temelini atmıştır (BM, 1948). Uluslararası hukukta siyasi ve ahlaki bir güce sahip olan ve daha sonra insan hak ve özgürlüklerini düzenleyen tüm belgelerin temelini oluşturan bu Beyanname; aslında uygulama yönü olmayan bir metindir. İHEB, ifade özgürlüğünü evrensel bir insan hakkı olarak ilan ederek çığır açan bir örnek teşkil etti. İHEB, bu hakkın tüm bireylere, vatandaşlık veya kökenlerine bakılmaksızın uzandığını vurguladı.

İnsan haklarını bireylerin ve ulusların yaşamlarını etkili bir şekilde şekillendiren bir araç haline getirmek için siyasi bir ilanın ötesinde daha fazlasına ihtiyaç vardı. Bu nedenle başlangıçtan itibaren İHEB içeriğinin uluslararası bir anlaşmanın sert hukuki biçimine çevrilmesi konusunda genel bir mutabakat mevcuttu. Bu bağlamda, BM Genel Kurulu, geleneksel medeni ve siyasi hakları; ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla tamamlamanın gerekliliğini 1950 yılında yeniden teyit etmiştir. Çünkü her iki hak sınıfı da "birbirine bağlı ve birbirine bağımlıydı" (4 Aralık 1950 tarihli 421 (V) sayılı BM Genel Kurul kararının E bölümüne bakın).

Geleneksel Medeni ve Siyasi Haklar birinci kuşak haklardır. Bu haklar genellikle bireyin özgürlüğünü korumak, devletin bireyler üzerindeki keyfi müdahalelerini

sınırlamak ve siyasi katılımı sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar ise ikinci kuşak haklardır. Bu haklar, bireylerin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçların karşılanmasını amaçlar (Tomuschat, 2008: 1-4). Pratikte, medeni ve siyasi hakların yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel hakların da güvence altına alınması, bireylerin tam anlamıyla özgür ve onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri için zorunludur. Örneğin, ifade özgürlüğü hakkının tam anlamıyla kullanılabilmesi için yeterli eğitim ve bilgiye erişim (bir ekonomik ve sosyal hak) gereklidir (A.g.e.).

1966'da kabul edilen ve 1976'da yürürlüğe giren Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, ifade özgürlüğü gibi temel hakları güvence altına alır ve bu yönüyle önemli bir belgedir (Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1966). Bu sözleşme, ABD Anayasası'nın İlk On Eki (1789/1791) ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789) gibi tarihi metinlerde yer alan geleneksel insan haklarını kapsar. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 19. Maddesi¹⁹, İHEB'nin içeriğini yineleyerek herkesin ifade özgürlüğüne sahip olduğunu teyit etmektedir. Bu hakkın beraberinde sorumluluklar getirdiğini ve milli güvenlik, kamu düzeni, halk sağlığı veya başkalarının hakları ve itibarını koruma gibi belirli sınırlamalara tabi

¹⁹ Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 19. Maddesi ise bu hakkın görevler ve sorumluluklar içerdiğini belirterek daha ayrıntılı açıklamalarda bulunur:

1. Herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır.

2. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşüncüyü arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir.

Bu maddenin ikinci fıkrasındaki haklar özel bir ödev ve sorumlulukla kullanılır. Bu nedenle bu hak, sadece hukuken öngörülen ve aşağıdaki sebeplerle gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir:

a) Başkalarının haklarına ve itibarına saygı;

b) Ulusal güvenliği veya kamu düzenini veya sağlık ve ahlaki koruma (Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1966: Madde 19).

olabileceğini belirtir. Fakat bu sınırlamaların dar bir şekilde tanımlanmış ve orantılı olması gerektiğini öngörür (A.g.e.).

İkinci Dünya Savaşı sonrası İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi gibi küresel anlaşmaların yanı sıra bölgesel kuruluşlar da ifade özgürlüğünü vurgulayan kendi sözleşmelerini geliştirmişlerdir. En önemli örneklerden biri olan AİHS'dir. Avrupa Konseyi tarafından, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi örnek alınarak ve denetim mekanizmasını da kurarak hazırlanan AİHS, 4 Kasım 1950'de Türkiye'nin de aralarında bulunduğu on beş devlet tarafından Roma'da imzalanmıştır. 3 Eylül 1953'te yürürlüğe giren Sözleşme'nin 10. Maddesi, düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğüyle ilgilidir (Bozkurt ve Dost, 2002: 50). Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından uygulanır. AİHS'nin 10. Maddesinin tam metni şudur:

1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.

2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir (Avrupa Konseyi, 1950).

Yukarıdaki madde ifade özgürlüğünü korur ve Avrupa hukuku üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Bu sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi ülkeler arasında insan haklarının korunması konusunda ortak bir anlayış ve yasal standartlar oluşturmayı hedefler. AİHS'nin önemi, özellikle ifade özgürlüğü gibi temel hakların korunmasını sağlaması ve insan hakları ihlalleri durumunda bireylerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurarak hukuki çözüm arayabilmesidir. Bu özellikleriyle AİHS, Avrupa'da demokrasinin güçlenmesine ve hukukun üstünlüğünün pekişmesine katkıda bulunur.

Sözleşme, aynı zamanda Avrupa'nın insan hakları konusunda dünya genelinde bir öncü olmasını sağlamış ve diğer bölgesel insan hakları belgelerine örnek teşkil etmiştir. İfade özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini içerir; bu da bireylerin toplumda bilgi ve fikirlerini serbestçe dolaşıma sokabilmesi için elzemdir. Dolayısıyla AİHS, sadece hukuksal bir belge olmanın ötesinde, aynı zamanda liberal demokrasilerin temel taşlarından biri olarak işlev görür (Avrupa Konseyi, 1950).

İfade özgürlüğünü vurgulayan bir diğer örnek sözleşme ise Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme, Amerika Kıtası'ndaki ülkeler arasında imzalanmış, bir insan hakları sözleşmesidir. 22 Kasım 1969 tarihinde imzalanmış ve 18 Temmuz 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, "San Jose Paketi" olarak da bilinmektedir (Gemalmaz, 2010). Sözleşme, 1948'de²⁰ Bogota'da yapılan Amerika Devletleri Konferansı'nın sonunda ilan edilen "Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesi"nden bağımsız bir belgedir (Doğan ve Özdemir 2015). 1960'lardan itibaren, 1948 tarihli Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesi'nin gözden geçirilmesi için artan talepler, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır (Aslan, 2012). Böylelikle Amerika coğrafyasında, İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesi'nin zorunlu bir ahlaki yükümlülük olarak kabul edilmemesi, insan hakları konusunda devletler için bağlayıcı bir sözleşmenin oluşturulmasına katkı sağlamıştır (Goldman, 2009). Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine sadece Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletler taraf olabilir. Sözleşmeye Orta ve Güney Amerika'daki birçok devlet taraf olmuşken, Kuzey

²⁰ 2 Mayıs 1948.

Amerika ülkeleri Kanada²¹ ve ABD, Sözleşmeyi²² onaylamamışlardır (Gemalmaz, 2003). Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, 82 madde içeren metniyle İkinci Bölümünde yer alan 3-25. Maddelerde, bireylerin sahip olduğu haklar ve özgürlüklerle ilgilidir. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi korunan haklar arasında hiyerarşi belirlememiştir (Inter-American Court of Human Rights, 1993). Medeni ve siyasi haklara, yani klasik haklara odaklanan sözleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili yalnızca bir madde içermektedir. Sözleşmenin 13. Maddesi ise düşünce ve ifade özgürlüğüyle ilgilidir ve bu madde şu metni içerir:

1. Herkes düşünce ve ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, sözlü, yazılı veya basılı bir biçimde, sanat yoluyla veya tercih edilen diğer herhangi bir araçla

²¹ Kanada, sözleşmeye genel olarak olumlu yaklaşmasına rağmen, özellikle sözleşmenin yaşam hakkını “cenin halinden itibaren” koruyan 4.1. maddesi ile ilgili sorunlar yaşamıştır. Bu madde, kürtaj karşıtı hükümlere yer verdiği için, Kanada'nın mevcut kürtaj yasalarıyla çelişmektedir. Kanada, bu hükme bir çekince koyabilirdi, ancak ülkenin insan hakları sözleşmelerine çekince koymama politikası nedeniyle bunu tercih etmemiştir. Bu nedenle Kanada, sözleşmeyi onaylamamıştır. (Canada, Senate of. (2024, June 15). *Committees (44th Parliament, 1st Session)*. SenCanada. Erişim Adresi: <https://www.sencanada.ca> [16 Eylül 2024]; Paúl, Á. (2012). Controversial conceptions: The unborn and the American Convention on Human Rights. *Loyola University Chicago International Law Review*, 9(2), 209-247. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1776922>.)

²² Amerika Birleşik Devletleri ise sözleşmeyi 1977'de imzalamış olmasına rağmen, onay sürecine geçmemiştir. Bunun ardındaki temel nedenlerden biri, sözleşmenin ABD'nin egemenlik haklarını zayıflatacağı ve özellikle iç hukuka müdahale anlamına gelebilecek hükümler içerdiğine dair endişelerdir. ABD, uluslararası insan hakları anlaşmalarına katılma konusunda genellikle çekingen bir tavır sergilemiş, ulusal çıkarlarını koruma ve iç yasalarının etkilenmemesi için bu tür sözleşmeleri onaylamaktan kaçınmıştır. (Henkin, L. (1995). U.S. Ratification of Human Rights Conventions: The Ghost of Senator Bricker. *American Journal of International Law*, 89, 341-350.; Council on Foreign Relations. (2021, July 29). *On international treaties, the United States refuses to play ball*. Erişim Adresi: <https://www.cfr.org/blog/international-treaties-united-states-refuses-play-ball> [16 Eylül 2024])

bilgi ve fikir arama, alma ve yayma özgürlüğünü içerir ve sınırlar tanımaksızın önemsiz.

2. Yukarıda belirtilen paragrafın sağladığı hakkın kullanımı önceden sansüre tabi olmamakla birlikte, sonradan sorumluluğun getirilmesine tabi olacaktır ki bu, aşağıdaki hususların sağlanabilmesi için gerekli olan oranda yasayla açıkça belirlenmiş olmalıdır:

a. Diğerlerinin haklarına veya itibarına saygı; veya

b. Ulusal güvenlik, kamu düzeni veya kamu sağlığı veya ahlaka yönelik koruma.

3. İfade hakkı, haber baskısı, radyo yayın frekansları veya bilgi yayımında kullanılan ekipman üzerinde hükümet veya özel kontrolün kötüye kullanılması gibi dolaylı yöntemlerle veya başka fikir ve görüşlerin iletilmesini ve dolaşımını engellemeye yönelik herhangi bir şekilde kısıtlanamaz.

4. Yukarıdaki 2. paragraf hükümlerine rağmen, kamuya açık eğlence etkinlikleri, yalnızca çocukların ve ergenlerin ahlaki korunmasını sağlama amacıyla yasayla önceden sansüre tabi olabilir.

5. Savaş propagandası ve herhangi bir kişi veya kişi grubuna yönelik herhangi bir temelde, ırk, renk, din, dil veya ulusal köken dahil, herhangi bir kişiyi ya da kişi grubunu yasa dışı şiddete veya diğer benzer eylemlere teşvik eden veya ulusal, ırksal veya dini düşmanlığı savunan her türlü propaganda, yasayla cezalandırılabilir suçlar olarak kabul edilecektir (Inter-American Specialized Conference on Human Rights, 1969: Madde 13)²³.

Bu sözleşme, Amerika Kitası'ndaki ülkelerin insan haklarına saygı göstermesini ve korumasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bölgesel sözleşme, Amerikan Devletleri Organizasyonu (ADO) tarafından kabul edilmiştir ve düşünce ve ifade özgürlüğünü korumaktadır.

Bir diğer bölgesel insan hakları sözleşmesi örneği olan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, Afrika Birliği'nin üye devletleri arasında insan haklarını korumak ve teşvik etmek amacıyla oluşturulan bir sözleşmedir. Şart, 1981 yılında kabul edilmiş

²³ Çeviri yazara aittir.

olup, 1986 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, Afrika kıtasındaki insan haklarının korunması ve teşvik edilmesi konusunda birçok hüküm içermektedir. Bunlar arasında yaşam hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı gibi temel insan hakları yer almaktadır (Kaboğlu, 1985). Afrika Birliği tarafından kabul edilen bu şartın 9. Maddesi şu metni içerir: “Herkes haber alma hakkına sahiptir. Herkes yasalar ve düzenleyici işlemler çerçevesinde kanaatlerini açıklama ve yayma hakkına sahiptir”. Bu madde, her bireyin düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip olduğunu ve bu özgürlüğün sınırlanabileceğini; fakat sınırlamaların yasalarla belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu madde, düşünce ve ifade özgürlüğünün toplumun bilgi edinme hakkı ve demokratik süreçlerin işleyişi için önemli olduğunu da belirtmektedir (African Charter on Human and People’s Rights, 1981).

Sonuç olarak, uluslararası ve bölgesel sözleşmelerin varlığı, ifade özgürlüğünün evrensel bir değer olarak kabul edildiğini ve bu hakkın korunmasının, demokratik ilkelerin ve insan haklarının sürdürülebilirliği için hayati önem taşıdığını göstermektedir. Uluslararası toplumun bu konuda ortak bir tutum sergilemesi, ifade özgürlüğünün küresel çapta güvence altına alınmasına katkı sağlamaktadır. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sözleşmeler, ifade özgürlüğünün korunmasına sağlam bir çerçeve sunsa da zorluklar devam etmektedir. Özellikle sansür, gözetim, nefret söylemi ve dezenformasyon gibi sorunlar, özgür ifade hakkının zararlı içerikler karşısında nasıl dengelenmesi gerektiği konusunda karmaşık soruları gündeme getirmektedir.

2.4. İfade Özgürlüğünün Kapsamı ve Sınırları

İfade özgürlüğü, düşüncenin ve duygunun ifadesi, sanat ya da bilim eserinin ortaya konulması şeklinde birçok biçimde kendini gösterebilir. Bu bakımdan ifade özgürlüğünün kapsamı, bireylerin serbestçe düşünme, düşünceleri nedeniyle kınanmama garantisi ve bu düşüncelerin her türlü yasal yol ile yayılabilmesi imkanının teminat altına alınmasıdır (Sancar, 1994). Düşüncelerin ifade edilmesi sadece sözleşme sınırlı kalmamalı; bu düşüncelerin geniş kitlelere ulaşabilmesi için çeşitli yöntemler ve araçlar kullanılmalıdır (Duran, 2006: 61). Bunlara örnek olarak: Yazılı basın araçları, görsel ve işitsel iletişim araçları gösterilebilir (A.g.e.). Bununla beraber, bilgi

verme ve eleştirinin ötesine geçerek, fikirlerin savunulmasını, bireylerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olmayı ve düşüncelerin sistemli bir şekilde başkalarına kabul ettirilmesini hedefleyen propaganda faaliyetleri de ifade özgürlüğü kapsamı içerisinde değerlendirilmelidir (Küçük, 2003: 71). Düşünceyi ifade etme özgürlüğü, bireylerin bilim ve sanat dallarında serbestçe öğrenme, araştırma yapma, bilgilerini yayma ve öğretme haklarını da kapsamaktadır (Kaboğlu, 2000: 121). Böylelikle ifade özgürlüğü, bireyin düşüncelerini serbestçe ifade edebilme hakkını kapsamakla birlikte, toplu hürriyetleri de içerir. Bu toplu hürriyetler arasında siyasi partiler, dernekler, sendikalar ve diğer sivil toplum örgütlenmeleri önemli bir yer tutmaktadır (Duran, 2006: 62). Bununla beraber ifade özgürlüğü, sözlü ve yazılı ifadeyi, sanatsal temsili, kişisel görünüm ve imaj tercihlerini kapsadığı gibi gösteri yürüyüşlerini, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü de kapsamaktadır (Özbey, 2013: 96).

İfade özgürlüğü yalnızca topluluklarda meydana gelir ve her topluluk, belirli bir amaç doğrultusunda sınırlamalar ve kısıtlamalar getirir. Bu nedenle, ifade özgürlüğü tamamen sınırsız bir değer olarak düşünülemez (Fish, 1994: 108-109). Her topluluk, kendine özgü değerler ve amaçlar doğrultusunda, üyelerinin ifade biçimlerini şekillendirir ve sınırlamalar getirir (A.g.e.). John Stuart Mill'in "Özgürlük Üzerine"²⁴ adlı eseri, özgürlük, birey hakları ve toplumun bu hakları nasıl kısıtlayabileceği üzerine derinlemesine bir analiz sunar. De Tocqueville'in "Amerika'da Demokrasi"²⁵ adlı eserinden etkilenerek, Mill, çoğunluğun tiranlığından, yani hem yasal hem de toplumsal baskı yoluyla uygulanan bir tiranlıktan korktuğunu ifade eder. Mill, bireylerin düşünce, konuşma ve eylem özgürlüklerinin hem yasal yaptırımlar hem de kamuoyunun onaylamaması yoluyla kısıtlanabileceğini savunur. Bu durum, bireylerin özgürlüklerini sınırlayabilir ve bu nedenle Mill, "Özgürlük Üzerine" eserinde bu iki unsuru ele alır. Mill'in amacı, kullanılan araçlar ister yasal cezalar biçimindeki fiziksel güç, isterse kamuoyunun ahlaki zorlaması olsun, bireylerin özgürlükleri üzerinde bir kontrol kaynağı olarak kamuoyunun gücünün farkındalığını artırmaktır (Riordan, 2016: 160). Mill'in ifade özgürlüğü savunusu, soyut haklardan ziyade faydacılığa

²⁴ Mill, J. S. (1859). On Liberty [Türkçe: Özgürlük Üzerine]. London: John W. Parker and Son.

²⁵ De Tocqueville, A. (1835). Democracy in America [Türkçe: Amerika'da Demokrasi]. Paris: Charles Gosselin.

dayanmaktadır. Mill, ifade özgürlüğünün kamu yararına katkısına göre değerlendirilmesi gerektiğini savunur ve bunun gerçeği teşvik ettiğini, yaratıcılığı desteklediğini ve ilerici, iyi eğitilmiş bireylerin gelişimini desteklediğini iddia eder (Mill, 1974: 70). Mill'in zarar ilkesi de ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyerek, ifadenin sadece başkalarına zarar verdiğinde sınırlandırılması gerektiğini öne sürer (A.g.e.: 119). “Özgürlük Üzerine” kitabının sonlarına doğru Mill, iyi davranış veya toplumsal normların ihlali anlamına gelen ifadelerin, doğrudan zarar vermese bile sınırlandırabileceğini belirtir (A.g.e.: 168). Mill'in düşünceleri, Kilise ve devletin sansürleyici güçlerine karşı çıkan Aydınlanma düşünürlerinin talebinin bir devamı niteliğindedir. Örneğin, 17. yüzyılda İngiltere'de Puritan²⁶ düşünür John Milton, Parlamento'ya sunduğu “Areopagitica²⁷” adlı eserinde, kitapların önceden lisanslanmasına karşı çıkarak ifade özgürlüğünü savunmuştur. Ancak, Milton'ın özgürlük anlayışı sınırsız değildi. Milton, Protestan bir perspektifle hareket ederek, Katolik Kilisesi'nin öğretilerine ve otoriter yapısına karşı çıkmış ve bu nedenle “Papalık”ın hoşgörüsünü kendi özgürlük anlayışına dahil etmemiştir. O dönemde ifade özgürlüğü, daha çok dini ve siyasi baskılara karşı bir direniş aracı olarak algılanmaktaydı (Riordan, 2016: 162). Milton, ifade özgürlüğünün sınırsız olmadığını ve belirli kısıtlamalar içerdiğini savunur. İfade özgürlüğünün korunması, toplumu oluşturan temel değerlerin korunmasına bağlıdır. Bu değerler, gerçeğin aranmasını ve erdemin teşvik edilmesini içerir. Ancak, bu değerler belirli bir kapasiteye kadar genişleyebilir. Bu kapasite şekilsizlikle tehdit edildiğinde, orijinal değerlere sadakat ve yok etme eylemlerini gerektirecektir. Milton'a göre, ifade özgürlüğü, bu temel değerlere aykırı olduğunda sınırlandırılmalıdır (Fish, 1994: 103-104).

İfade özgürlüğü, modern demokratik toplumların vazgeçilmez bir unsurudur. Ancak, bu özgürlüğün sınırları ve kısıtlamaları dikkatle değerlendirilmelidir. Devlet sansürü, nefret söylemi gibi faktörler, ifade özgürlüğünü tehdit edebilir. Bu nedenle, ifade

²⁶ Güngör, A. İ. (2005). Hıristiyanlıkta püriten anlayış ve etkileri. *Dini Araştırmalar*, 7(21), 8.

²⁷ John Milton'un Areopagitica adlı eserinde, İngiltere Parlamentosu'na hitap ederek, kitapların lisans zorunluluğu olmaksızın basılmasını savunduğu konuşması yer alır. (Milton, J. (1929). *Areopagitica ve diğer yazıları* (s. 8-9, 30-31, 34-35, 50-51, 57-58). Book League of America.)

özgürlüğünü savunurken bu tehditleri de göz önünde bulundurmak ve daha geniş bir perspektiften ele almak gerekmektedir. Nitekim, ifade özgürlüğünün sınırsız mı yoksa belirli kısıtlamalara tabi mi olması gerektiği konusu sürekli bir tartışma alanı olmuştur. Sansür, devletin yasa araçlarını kullanarak ifade özgürlüğünü sınırlaması anlamına gelir. Bu, özellikle otoriter rejimlerde yaygın olan bir uygulamadır ve genellikle hükûmetin eleştirilmesini engellemeyi amaçlar (Ankaralı ve Yılmaz, 2022: 282). Hobbes'un sansür yaklaşımı, düzeni ve barışı koruma konusunda egemenin rolünü pragmatik bir şekilde kabul etmesiyle şekillenir. Egemenin, hangi görüş ve öğretilerin barışa katkı sağladığını ve hangilerinin kargaşa ve iç savaşa yol açabileceğini değerlendirmesi gerektiğini öne sürer (Hobbes, 1968: 233). Ancak, aşırı sert sansüre karşı tavsiyelerde bulunur; çünkü aptalca ve yanlış ifadelerin bile yanlış olsa da değer taşıyabileceğini ve daha geniş tartışmaya katkıda bulunabileceğini savunur. Hobbes, sansüre başvurulması yerine, zararlı fikirlerle mücadele etmek için vatandaşların “Akli başında öğretmenler” tarafından eğitilmesini önerir (A.g.e.: 369-370).

Nefret söylemi²⁸ olgusu, ifade özgürlüğü tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Hobbes'un ifade özgürlüğüne getirdiği en belirgin sınırlamalardan biri nefret söylemi ile ilgilidir. Bunu, “Doğanın sekizinci yasası” altında sınıflandırır. Hobbes, nefret veya küçümseme belirtilerinin şiddeti kışkırttığını ve barışı korumak için düzenlenmesi gerektiğini belirtir (A.g.e.: 210-211). Avrupa'da nefret söylemi ile ilgili yasalar, ifade özgürlüğü ile çatışma potansiyeline sahiptir (Riordan, 2016: 160). Amerika Birleşik Devletleri'nde ise nefret söylemi, ifade özgürlüğünün bir parçası olarak anayasal koruma altındadır. Pek çok liberal filozof, bireylerin özerkliği ve ifade özgürlüğünün bir gereği olarak nefret söyleminin anayasal koruma altında olmasını savunur (Scanlon, 1972; Fried, 1990; Dworkin, 1996; Yüksel, 2019: 438). Bu yaklaşım, bireylerin kendilerini ifade etme özgürlüğünün demokratik bir toplumun temel değerlerinden biri olduğunu vurgular (Riordan, 2016: 164). Avrupa'da ise nefret söylemi, daha sıkı yasal düzenlemelere tabidir. Birleşik Krallık ve diğer Avrupa ülkeleri, nefret söylemini kamu düzenini tehdit eden bir unsur olarak görerek bu tür

²⁸ Nefret söylemi, bireyleri veya grupları ırk, cinsiyet, etnik köken, din ve cinsel yönelim gibi özellikler temelinde aşağılayan, düşmanca veya göz korkutucu bir ortam yaratan ifadeler olarak tanımlanır. Bu tür ifadeler, toplumsal barışı tehdit edebilir ve bireylerin haklarını ihlal edebilir (Riordan, 2016: 164).

ifadeleri yasaklamışlardır. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 20(2) maddesi²⁹, nefreti teşvik eden her türlü ifadeyi yasaklamaktadır (Riordan, 2016: 165). Avrupa'daki bu yaklaşım, toplumsal barışı koruma ve farklılıkların hoşgörüyü bir arada yaşamasını sağlama amacı taşır. Bu bağlamda, nefret söylemi yasakları, bireylerin toplum içindeki statüsünü, haysiyetini ve itibarını koruma amacı güder. 18. ve 19. yüzyıllarda ifade özgürlüğünün korunmasına yönelik argümanlar, fikirlerin ve politikaların açık bir şekilde tartışılması olanaklarını koruma amacını taşımaktadır. Ancak, ifade özgürlüğünün mutlak bir hak olmadığı ve nefret söylemi gibi zararlı ifade biçimlerinin kısıtlanması gerektiği görüşü de geniş bir kabul görmektedir (A.g.e.: 166). Nefret söylemine karşı çıkmanın riski, nefret söylemini düzenleyerek değerli fikirleri ve içgörülerini kaybetme riskinden daha büyük olabilir. Bu, sadece bir değerlendirmedir ve kesin bir doğruluğu yoktur. Ancak, karşıt görüşlerin de kesin bir doğruluğu olmadığını unutmamak önemlidir. Fikirlerin serbestçe tartışıldığı ortamlar, aslında siyasi bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, bu soyutlamalara güvenmek, istemeden de olsa istenmeyen güçlerin etkisi altına girmek anlamına gelebilir (Fish, 1994: 114-115). Buradan yola çıkarak, ifade özgürlüğü, bağımsız bir değer olmaktan ziyade, siyasi bir ödül olarak görülmelidir. Bu ödül, belirli bir siyasi grup tarafından ele geçirildiğinde, artık diğer grubun amaçlarını ilerletmek için kullanılamaz hale gelir (A.g.e.: 102).

Steven Heyman, Locke'un doğal haklar teorisine dayanarak, ifade özgürlüğünün "insan doğasının ayrılmaz bir hakkı" olduğunu savunur (Heyman, 2009: 159). C. Edwin Baker ise, ifade özgürlüğüne "neredeyse mutlak bir koruma" sağlanması gerektiğini ileri sürer (Baker, 2009: 139). Gerald Dworkin, ifade özgürlüğünün "evrensel bir insan hakkı" olduğunu savunsa da bu iddianın daha çok retorik bir değer taşıdığı ve mantıksal bir temele dayanmadığı öne sürülmektedir. Dworkin'in ifadesiyle, ifade özgürlüğü "ahlaki bir mutlak" olarak kabul edilirse, bu hak pornografi yaymak veya nefret söyleminde bulunmak gibi eylemleri de koruma altına alır (Dworkin, 2009: vi). Bu tür eleştiriler, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması

²⁹ Uluslararası hukuk, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde yansıtıldığı gibi devletlere ayrımcılığa, düşmanlığa veya şiddeti kışkırtan ifadeyi sınırlama yetkisi tanır. Nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasındaki dengeyi sağlamak, devam eden bir zorluktur (Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşme, 1966: Madde 20(2)).

gerektiğini savunan argümanları da beraberinde getirir. Örneğin, bazı görüşler, toplumun ahlaki veya dini değerlerine aykırı düşen ifadelerin özgürlük kapsamı dışında tutulması gerektiğini öne sürer (Van Mill, 2017: 10). Bu görüşe göre, ifade özgürlüğü mutlak bir hak olarak kabul edilirse, toplumsal düzen ve ahlaki değerler zarar görebilir. İfade özgürlüğü, geniş bir kabul gören ve uluslararası belgelerde yer bulan önemli bir insan hakkıdır. Ancak, bu hakkın evrensel ve mutlak bir nitelik taşıdığı yönündeki iddialar eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Toplumsal düzen ve ahlaki değerlerin korunması adına, ifade özgürlüğünün belirli sınırlandırmalarla ele alınması gerekebilir.

İfade özgürlüğü, liberal demokrasilerin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Bu özgürlüğün sınırlanmasına yönelik her türlü girişim, genellikle “slippery slope” (kaygan zemin) argümanı ile karşılanır (A.g.e.: 17). Kaygan zemin argümanı, belirli bir konuşma biçiminin kısıtlanmasının daha sonra neyin kısıtlanacağını öngörememe riskini taşıdığını ileri sürer. Ancak, bir tür konuşmanın her zaman kısıtlandığı ve anlamlı bir iddia olabilmesi için bazı kısıtlamaların kaçınılmaz olduğu göz önüne alındığında, bu argüman yetersiz kalmaktadır (Fish, 1994: 111). Bu argüman, bir kere ifade özgürlüğünde sınırlama yapılırsa, bunun kaçınılmaz olarak daha büyük kısıtlamalara ve nihayetinde tiranlığa yol açacağını öne sürer (Van Mill, 2017: 17). “Kaygan zemin” argümanını savunanlar, genellikle “çizginin nereye çekileceği” sorusunu da gündeme getirirler. Ancak, Schauer (1985), bu argümanın pratikte geçerli olmadığını göstermiştir. Örneğin, ABD Yüksek Mahkemesi, jüri sayısının kaç olması gerektiğine karar verirken, belirli bir sayının (örneğin 12) altında veya üstünde olmasının gerekli olmadığını, ancak bir çizgi çekilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda, sayı belirleme ile ifade özgürlüğünde kaygan zemin argümanı arasındaki ilişki, sınırların tamamen keyfi olmadığını ve belirli bir denge noktasının bulunabileceğini gösterir. Dolayısıyla her sınırlamanın, mutlaka kaygan bir zemine yol açacağı düşüncesi yanlıştır. Sınırlamalar belirli kriterlerle düzenlenebilir, ancak bu her zaman geniş kapsamlı sınırlamalar yaratacağı anlamına gelmez. Bu, kaygan zemin argümanının her zaman geçerli olmadığını gösterir.

Robert Post, Harvard Law Review’de yayınladığı bir makalesinde³⁰ (1990), kamusal söylemin sınırlarının tarafsız bir şekilde sabitlenemeyeceği sonucuna ulaşır. Post, uzun ve titiz bir analiz sonucunda, “ideolojik düzenlemenin nihai gerçeğinin” göz ardı edilemeyeceğini belirtir. Bu, ifade özgürlüğünün ideolojik ve siyasi bağlamlardan tamamen bağımsız olmasının imkânsız olduğunu gösterir. İdeolojik düzenleme, konuşmanın anlamını ve bağlamını belirler ve bu nedenle, konuşmanın gerçekten serbest olabileceği bir alan yoktur (Fish, 1994: 115-116).

İfade özgürlüğünün kapsamı, ulusal anayasalara ve yasalara göre ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Örneğin, ABD Anayasası’nın Birinci Değişikliği, ifade özgürlüğünü, özellikle saldırgan ve popüler olmayan ifadeler açısından güçlü bir şekilde korurken (Bill of Rights, 1791), Avrupa ülkeleri kamu düzeni ve ulusal güvenlik gibi gerekçelerle sınırlamalar getirebilmektedir (Ark, Boutin, & Paulussen, 2019). İfade özgürlüğü, başkalarının haklarına zarar verme, ayrımcılık yapma veya ulusal güvenliği tehdit eden faaliyetleri teşvik etme amacıyla kullanılamaz. Ayrıca, sağlık ve ahlak değerlerine aykırı içerikler de kısıtlamaya tabi olabilir (Avrupa Konseyi, 1950).

İfade özgürlüğü temel bir insan hakkı olduğu için kapsamı ve sınırları, ulusal ve uluslararası hukuki çerçevelere dayalı olarak yorumlanabilir ve değişebilir. Nefret söylemiyle mücadele etmek, ulusal güvenliği korumak ve kamu düzenini sürdürmek gibi ihtiyaçları dengeleme görevi demokratik toplumlar için sürekli bir zorluktur. Nefret söylemi ifade özgürlüğünün önemli bir sınırıdır. Ayrıca hükümetler, ulusal güvenliği veya kamu düzeni korumak amacıyla ifade özgürlüğünü kısıtlayabilirler. Ancak bu kısıtlamalar gerekli ve orantılı olmalıdır (Moir, 2020: 1437-1486). Güvenlik endişeleri ile özgür ifadeyi koruma arasında doğru dengeyi sağlama, özellikle terörle mücadele önlemleri bağlamında tekrarlayan bir sorun olmuştur (A.g.e.). Bu dengeyi korumak, aynı zamanda uygar bir toplum dinamiği oluşturmak, hukuk devleti anlayışını güçlendirmek ve demokratik düzenin ilerlemesine katkıda bulunmak için gerekli olan ifade özgürlüğünün korunmasını da zorunlu kılmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde, ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların dar bir yorum çerçevesinde ele alınması gerektiği, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin

³⁰ Post, R. (1990). The constitutional concept of public discourse: Outrageous opinion, democratic deliberation, and *Hustler v. Falwell*. *Harvard Law Review*, 103(3), 683.

içtihatlarında vurgulanmıştır. Bu yaklaşımda, özgürlük asıl, sınırlamalar ise istisnai olarak kabul edilir (Orallı, 2022: 565). Sonuç olarak, ifade özgürlüğünde sınırlamalar olsa da bu temel hakkın küresel düzeyde korunabilmesi için dikkatli bir denge sağlanmalıdır. Bu bağlamda, bir sonraki bölümde Avrupa Birliği'nin ifade özgürlüğü konusundaki yaklaşımı ele alınacaktır. Bu çerçevede, ifade özgürlüğünün AB üye devletlerinde ve aday ülkelerdeki standartları nasıl şekillendirdiği incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Avrupa Birliği, kuruluşundan bu yana demokratik değerlerin ve insan haklarının korunmasına büyük önem atfetmiştir. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü, AB'nin temel değerlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. AB, ifade özgürlüğünü yalnızca bir değer olarak benimsemekle kalmamış, aynı zamanda üyelik sürecinde bu özgürlüğün korunması ve geliştirilmesi yönünde adımlar atmıştır. Bu bölümde, ifade özgürlüğünün AB'deki yeri ve üyelik sürecinde bu özgürlüğün AB tarafından nasıl ele alındığı incelenmektedir. Ayrıca, ifade özgürlüğünü koruma ve destekleme faaliyetlerine yönelik AB'ye yöneltilen eleştiriler de bu bölümün konuları arasındadır.

3.1. Avrupa Birliği'nde Bir Değer Olarak İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğü, demokrasilerde bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edebilmesi, toplumsal gelişimin ve bireysel özgürlüklerin korunmasının yanı sıra, çoğulculuk ve katılımcı demokrasinin güçlenmesine de katkı sağlar. Bu nedenle, ifade özgürlüğü sadece bir hak olmakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal barışın ve kapsayıcılığın da temel bir taşıyıcısıdır. Bundan dolayı, ifade özgürlüğünün korunması ve teşvik edilmesi, AB ve üye devletlerinin demokratik ilkelere olan ortak taahhüdü doğrultusunda vazgeçilmez bir sorumluluktur (FRA, 2018). İfade özgürlüğü, AB içerisinde demokratik yönetişimin sağlanması, kamuoyu tartışmalarının gelişmesi ve şeffaflık ile hesap verebilirliğin temininde etkin bir mekanizma olarak işlev görür. Ayrıca, bu özgürlüğün tarihsel ve hukuki çerçevesi, Avrupa'nın uzun demokratik geleneğini ve bu özgürlüğün korunmasına yönelik hukuki yapıyı yansıtır. Bu bağlamda, AB, ifade özgürlüğünü temel bir değer ve hak olarak kabul etmiş ve bu yönde çeşitli hukuki düzenlemeler yapmıştır (Alter ve Steinberg, 2007: 89-105).

AB'nin kurucu antlaşmalarında ifade özgürlüğünü incelediğimizde, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması'nın, Avrupa'da ekonomik bütünleşmeyi teşvik etmeyi amaçlayan temel bir belge olduğu görülmektedir. Antlaşmanın odağı daha çok ekonomik ve sosyal ilerlemeyi sağlamaya

yöneliktir. Roma Antlaşması'nda doğrudan ifade özgürlüğüne yönelik bir vurgu bulunmamakla birlikte, AET'nin kurucu üyeleri tarafından ortak barış ve özgürlük ideallerine yapılan atıflar, daha sonraki AB gelişimlerinde insan hakları konusuna zemin hazırlamıştır (European Economic Community, 1957: 11).

AB'nin genişleme sürecinde aday ülkeler için belirlenen Kopenhag Kriterleri'nde ifade özgürlüğünün merkezi bir değer olarak yer aldığı görülmektedir. Kopenhag Kriterleri, AB'nin genişleme sürecinin temelini oluşturur ve aday ülkelerin AB'nin siyasi, ekonomik ve hukuki yapısına entegre olabilmesi için gerekli koşulları tanımlar (EU Council, 1993). AB'nin temeli, üye ülkeler arasındaki ilişkileri, birliğin kurumsal yapısını ve işleyişini düzenleyen AB Antlaşmaları³¹ üzerine kurulmuştur. Bu antlaşmalar, Kopenhag Kriterleri ile genişleme politikalarını ve aday ülkelerin üyelik süreçlerini hukuki bir çerçevede içinde şekillendirerek AB'nin genişlemesinde kilit bir role sahiptir. İşte bu bağlamda, AB'nin kuruluş ve işleyiş esasları, çeşitli AB antlaşmalarında yer alan ortak değerlere dayanmaktadır ve bu değerler Birliğin bütünlüğünü pekiştirmektedir. Bu değerlerin ana kaynağı, özellikle 30 Mart 2010 tarihli ve C serisi 83 sayılı Avrupa Birliği Resmî Gazetesi'nde yayımlanan Avrupa Birliği Antlaşması'nın (AB Antlaşması (1993))³² 2. Maddesi'nde bulunabilir (Secretariat General for EU Affairs, 2011: Önsöz). Bu madde uyarınca, AB; insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlık hakları gibi değerler üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulculuğun, ayrımcılığa karşı durmanın, hoşgörünün, adaletin, dayanışmanın ve kadın-erkek

³¹ Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan antlaşmalar, 1951'de Paris'te imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması ile 1957'de Roma'da imzalanan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu antlaşmalarıdır. 1992'de Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması da bu kurucu antlaşmalar arasına katılmıştır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması, 50 yıllık bir süreyle geçerli olduğundan, 23 Temmuz 2002'de sona ermiştir. Kurucu antlaşmalarda zamanla değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler Avrupa Tek Senedi (1987), Avrupa Birliği Antlaşması (1993), Amsterdam Antlaşması (1999), Nice Antlaşması (2003) ve Lizbon Antlaşması (2009) ile gerçekleştirilmiştir.

³² 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma'nın adı Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşma olarak değişmiştir.

eşitliğinin hâkim olduğu bir toplumun temelini oluşturmakta ve üye devletler arasında ortak bir payda teşkil etmektedir (A.g.e.: 3). Ayrıca, bu temel değerler arasında ifade özgürlüğü, insan hakları kategorisi altında belirtilmiştir.

AB'nin ifade özgürlüğüne verdiği değer, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi³³ ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı olmak üzere, temel hukuki metinlerde güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır (CoE, 1950; FRA, 2018). İfade özgürlüğünü içeren AİHS'nin 10. Maddesi, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın görüş ve bilgi edinme ve yayma özgürlüğünü garanti eder. Bu koruma, ifade özgürlüğünün içeriğine veya iletim şekline bakılmaksızın tüm ifade biçimlerini kapsayan AİHM içtihatlarıyla güçlendirilmiştir (Wentkowska ve Tkacz, 2022). AİHM, ifade özgürlüğü ile başkalarının hakları, kamu düzeni ve milli güvenlik gibi diğer menfaatler arasında sürekli bir denge kurmuştur. Ayrıca, Mahkeme, demokratik değerlere zarar veren veya şiddeti teşvik eden bazı ifade biçimlerinin AİHS'nin 10. Maddesi kapsamında korunamayacağını kabul etmiştir. Bu durum, ifade özgürlüğünün demokratik temelleri yok etmek amacıyla kullanılmasını engellemeyi amaçlayan Sözleşme'nin 17. Maddesi ile uyumludur (Derenčinović, 2021: 8-16). Bununla beraber, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın (2000) 11. Maddesi, bu korumayı AB hukukuna açıkça dahil ederek ifade özgürlüğünü daha da sağlamlaştırmaktadır. Şartı'n 11. Maddesi'ne göre: "Herkesin ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak, kamu otoritesinin müdahalesi olmaksızın ve sınırlarından bağımsız olarak, görüşlerini ifade etme ve bilgi ile fikir alıp verme özgürlüğünü içerir. Medyanın çoğulculuğuna ve özgürlüğüne saygı duyulacaktır" (AB, 2000: Madde 11). Bu Şart, ifade özgürlüğünün AB'de tanınan ve korunan bir değer olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu hak, AB içinde

³³ AB, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni doğrudan hazırlamamış olsa da AB'nin temel haklar çerçevesi büyük ölçüde AİHS'den etkilenmiştir. AİHS çerçevesinde kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Avrupa Konseyi'nin bir organıdır ve Sözleşmeyi ihlal iddialarını değerlendirir. AB ülkeleri de dahil olmak üzere tüm Avrupa Konseyi üye devletleri, AİHM'nin kararlarına uymak zorundadır. AB hukuku, AİHS'deki hakların korunması anlayışını ve standartlarını benimsemiştir. AB ile Avrupa Konseyi ve onların insan hakları belgeleri arasındaki ilişki, her iki kurumun da Avrupa kıtasında insan haklarını koruma ve geliştirme misyonlarına bağlı olmalarından kaynaklanır. AİHS hem Avrupa Konseyi'nin hem de AB'nin hukuki yapısını ve insan haklarına olan bağlılığını şekillendiren bir temeldir.

demokratik sürecin sürdürülmesi için temeldir. Böylece açık tartışmalar, fikirlerin yayılması ve hükümet eylemlerinin eleştirel değerlendirilmesine olanak tanır. Buna ek olarak, ifade özgürlüğünü AB'nin temel değerleri arasında sıralar; böylece AB kurumlarının ve üye devletlerin bu hakka saygı göstermelerini gerektirir (EU, 2000: Madde 11). Şartı'n 11. Maddesi'nde, medya çoğulculuğunun önemine vurgu yaparak, AB'nin demokratik toplumun temeli olan çeşitli ve bağımsız bir medya ortamını koruma taahhüdünü yansıtmaktadır (Serrano, 2014). Nitekim, AİHS ve AB Temel Haklar Şartı, ifade özgürlüğünün sadece bireyler için değil; aynı zamanda toplumlar için de önemini teyit etmektedir.

Bu temel değerlerin ve özellikle ifade özgürlüğünün AB'nin kurumsal yapısındaki yerinin belirginleşmesinin ardından, AB'nin ifade özgürlüğüne yönelik politikaları ve girişimleri, üye devletler ve siyaset yapıcılar için bir çerçeve oluşturarak, toplumun bilinçli ve eleştirel bir şekilde şekillendirilmesini hedeflemektedir. Bu çerçeve, kamuoyunun bilinçli ve eleştirel bir şekilde oluşumunu destekleyerek, yanlış bilginin yarattığı zorluklara karşı daha dirençli bir toplum inşa etmeyi amaçlar (A.g.e.). AB'nin bu çabaları, ifade özgürlüğünü koruma ve teşvik etmenin yanı sıra, bilgi toplumunu güçlendirme aracı olarak da değerlendirilebilir. Bu çabalar, bireyleri bilgi kaynaklarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeye, güvenilir bilgiyi yanlış olandan ayırt etmeye ve bilinçli tartışmalara katılmaya yetkilendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü AB'de yalnızca korunan bir değer olarak kalmayıp, aynı zamanda demokratik yapısının temel taşlarından biri olarak başlıca yasal metinler ve antlaşmalarla desteklenmektedir. Bu özgürlük, diğer haklar ve sorumluluklarla dengelenmek üzere tasarlanmıştır. Böylece uyumlu ve adil bir toplum sağlanması hedeflenir. Ayrıca, AB bu özgürlüğü korumak ve geliştirmek için sürekli çaba sarf etmektedir; ancak karşılaştığı zorluklar da göz ardı edilmemelidir.

3.2. Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde İfade Özgürlüğü

Avrupa Birliği, manevi mirasına dayanarak ve insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ile azınlık hakları gibi değerleri temel alarak kurulmuştur. Bu değerler, AB'nin sadece kendi üyeleri için değil, aynı zamanda aday ülkeler için de büyük bir önem taşımaktadır (ABB, 2011). Aday ülkeler, AB üyelik sürecinde, bu ortak değerlere uyum sağlama yükümlülüğü taşır. Bu değerlerin

korunması ve geliştirilmesi, aday ülkelerin AB'ye katılım sürecinde uyum kriterleri olarak belirlenmiştir. AB, sürdürülebilir ve dengeli kalkınmayı teşvik etmeyi hedefleyerek insanların, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı ile yerleşme özgürlüğünü sağlamaya çalışmaktadır (AB, 2000: 2). Bu amaç doğrultusunda, temel hak ve özgürlüklerin korunması için sosyal ilerleme, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi (2000); açık bir şekilde ortaya konulmuştur (A.g.e.). Bu Bildirgeyi incelediğimizde 2. Bölüm olan Özgürlüklerin 11. Maddesi'nin 1. Fıkrası³⁴ şunu göstermektedir ki; eğer bir ülke AB'ye üye olmak için adım atmak istiyorsa mutlaka ülke içerisindeki ifade özgürlüğü meselelerini gözden geçirmelidir. Bu nedenle, ifade özgürlüğü gibi temel hakların korunması ve geliştirilmesi, aday ülkelerin AB üyelik sürecindeki ilerlemeleri için bir ön koşul olmaktadır. AB'nin manevi mirası ve temel değerleri, aday ülkelerde demokratik reformların teşvik edilmesi ve bu reformların AB üyelik sürecine entegrasyonunda anahtar bir rol oynamaktadır (A.g.e.). Bu bağlamda, ifade özgürlüğünün sağlanması, aday ülkelerin Avrupa halklarıyla daha yakın bir ilişki kurmasına ve AB'nin ortak değerlerine entegre olmasına katkıda bulunur. AB, bu değerleri koruma ve geliştirme taahhüdüyle, aday ülkelerin bu değerleri benimsemelerini teşvik eder. Böylece bu süreç, aday ülkelerin AB üyeliğine doğru ilerlemeleri için belirleyici bir faktör haline gelir.

AB üyelik sürecindeki Avrupalılaşıma, genel anlamda Avrupa'daki sosyal, politik ve ekonomik normların ve standartların diğer ülkeler veya bölgeler tarafından benimsenmesi sürecidir (Bulmer ve Radaelli, 2004; Börzel, 1999). Bu terim, özellikle AB'ye üye olmayı hedefleyen veya Avrupa ile daha yakın ilişkiler kurmayı amaçlayan ülkelerde kullanılır. İfade özgürlüğü, AB üyelik sürecinde hem demokratikleşmeye katkı sağlar hem de Avrupalılaşımanın temel taşlarından biri olarak görülür. Bu özgürlük, Avrupa halkları arasında diyalog ve anlayışın artırılmasına, ortak değerlerin ve demokratik ilkelerin benimsenmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, Avrupa kimliğinin inşası hem zorluklar hem de fırsatlar sunmaktadır; aynı zamanda ekonomik, siyasi ve kültürel entegrasyon süreçlerinde belirleyici bir role sahiptir (Siljanovska, 2014: 80-85). Dolayısıyla, ifade özgürlüğü, AB üyelik sürecinin sadece bir gerekliliği değil; aynı zamanda Avrupalı kimlik ve birliktelik duygusunun pekiştirilmesine

³⁴ “3.1. Avrupa Birliği'nde Bir Değer Olarak İfade Özgürlüğü” kısmında açıklandı.

hizmet eden temel bir araçtır. Bu bağlamda AB, kendine özgü bir AB vatandaşlığı oluşturarak bir güvenlik, özgürlük ve adalet bölgesi kurmuş ve bireyi faaliyetlerinin merkezine yerleştirmiştir (Uğur ve Aksoy, 2016: 163-180). Böylece AB, ifade özgürlüğünü aday ülkeler ve potansiyel adaylar için öncelikli bir konu olarak görmektedir (EU, 2014: 14).

1993 yılında oluşturulan Kopenhag Kriterleri, aday ülkelerin demokrasi, hukuk devleti, insan hakları ve azınlıkların korunmasını garanti eden istikrarlı kurumlara sahip olmasını açıkça talep etmektedir (Saravakos, Schizas ve Vidali, 2020). Özellikle, 1995 yılı Madrid AB Konseyi ve 1997 yılı Lüksemburg AB Konseyi, bu kriterlerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. 1995 yılı Madrid AB Konseyi, aday ülkelerin Kopenhag Kriterleri'ni karşılama yolundaki ilerlemelerini değerlendirmiştir. Buna ek olarak, AB Konseyi, "acquis communautaire"³⁵'i koruyan ve aynı amaca katkıda bulunan, ulusal önlemlerle birlikte olması gereken bir yasal ve idari basitleştirme süreci yoluyla iş faaliyetlerine gereksiz yük bindirilmesinin önlenmesinin önemini vurgulamaktadır. Böylelikle AB Konseyi 1995 Madrid Sonuç Bildirgesi, AB'ye katılmak isteyen ülkelerle diyalog ve müzakereler için bir fırsat sunmuştur. (EU Council, 1995) Lüksemburg Zirvesi'nde, Kopenhag Kriterleri'ne uyumun sadece mevzuata dahil edilmesinin yeterli olmadığı, aynı zamanda bu kuralların uygulanmasının da gerekli olduğu belirtilmiştir (EU Council, 1997: Madde 23). Buna ek olarak, Zirve'de 1998 yılının sonundan itibaren AB Komisyonu tarafından, Kopenhag Kriterleri'ne uyum ışığında Orta ve Doğu Avrupa'daki aday ülkelerin ilerlemesini değerlendiren düzenli raporlar sunması kararlaştırılmıştır. Komisyon'un raporları, üyelik müzakerelerinin yürütülmesi veya diğer adaylara genişletilmesine

³⁵ Acquis communautaire, Avrupa Birliği (AB) bağlamında, AB'nin tüm üye ülkeler için bağlayıcı olan hukuki, idari ve siyasi düzenlemeler bütünü anlamına gelir. Bu terim, AB'nin kurallarını, yasalarını, politikalarını, antlaşmalarını ve mahkeme kararlarını kapsayan geniş bir çerçeveyi ifade eder. Özellikle, AB'ye katılmak isteyen ülkeler, bu "birlik müktesebatı" olarak da bilinen düzenlemeleri kabul etmek ve uygulamak zorundadır. Acquis communautaire, Kopenhag Kriterleri ile yakından ilişkilidir ve aday ülkelerin AB üyeliği sürecinde yerine getirmeleri gereken önemli şartlardan biridir. Aday ülkeler, AB'nin mevcut hukukunu ve normlarını kabul ederek bunlara uyum sağlamak zorundadırlar.

yönelik kararların alınmasında temel oluşturması hedeflenmiştir. (EU Council, 1997: Madde 29). Böylelikle, 1997 Lüksemburg Avrupa Konseyi de önceki zirvelerin çalışmalarını temel alarak, aday ülkelerin müzakerelere başlamaya hazır olup olmadığını değerlendirmeye odaklanmıştır (Erdal ve Çolakoğlu, 2007: 81). Bu Konsey’de, AB liderleri aday ülkelerin Kopenhag Kriterleri’ni ne ölçüde yerine getirdiğini gözden geçirmiş ve hangi ülkelerin müzakerelere başlamak için hazır olduğuna karar vermiştir. Bu süreç, üyelik için teknik ve siyasi hazırlıkların yanı sıra, aday ülkelerin AB ile entegrasyonunu da kolaylaştırmak amacı taşımaktadır. Eğer aday ülkeler, AB’ye üye olmak istiyorsa Kopenhag Kriterleri’ni yerine getirmek zorundadır. Ancak, bu koşulların varlığı tek başına yeterli olmamakta ve bununla beraber kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir (A.g.e.). Bunun sonucunda Kopenhag siyasi kriterlerinin olmazsa olmazlarından insan hakları çerçevesinde yer alan ifade özgürlüğü, aday ülkelerin AB üyelik sürecinde uyması gereken önemli bir siyasi norm olarak karşısına çıkmaktadır. Ayrıca Kopenhag Kriterleri, ifade özgürlüğünü ve medya çoğulculuğunu bütünüyle kapsamaktadır. Bu yüzden Birliğe katılmak isteyen tüm ülkeler, ifade özgürlüğünü teşvik etmeye yönelik tüm ilgili (hukuki, düzenleyici, yargısal, piyasa ile ilgili vb.) yönlerden devam eden engelleri ele alarak güvenilir bir taahhüt göstermelidir (European Union, 2014: 14).

1993 yılında Kopenhag Kriterleri’nin belirlenmesinin ardından, AB üyelik süreci ve genişleme politikaları daha fazla detaylandırılmış ve geliştirilmiştir. Genişleme sürecinde, AB giderek sadece serbest seçimler ve hukukun üstünlüğüne odaklanan prosedürel demokrasiye değil; aynı zamanda medya çoğulculuğu ve ifade özgürlüğü gibi özlü demokrasiye de önem vermiştir (Pridham, 1999). İfade özgürlüğünün teşvik edilmesi, AB’nin genişleme stratejisinin temel bir unsuru olmasına rağmen, bazı zorluklar da beraberinde gelmiştir. Özellikle Türkiye gibi aday ülkeler, yerel yasalarını AB standartlarına uyarlamakta önemli engellerle karşılaşmıştır. Türkiye örneğinde, basın özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar ve belirli konuşma biçimlerinin suç sayılması gibi ifade özgürlüğü ile ilgili sorunlar, katılım müzakerelerinde büyük engeller oluşturmuştur (Saatçioğlu, 2014). Ancak, 1999 yılında AB adaylığı kazanan Türkiye’de, AB’nin ifade özgürlüğüne verdiği önem, ülkede önemli siyasi ve hukuki reformların yapılmasına yol açmış ve bu reformlar, AB’nin katılım kriterlerini karşılamak amacıyla gerçekleştirilerek Türkiye’deki Avrupa Birliği’ne uyum sürecini hızlandırmıştır. AB’nin bu zorluklara yaklaşımı, reformlar konusunda kararlı bir duruş

sergilemek ve aynı zamanda aday ülkelere gerekli standartları karşılamaları için teknik yardım ve rehberlik sunmak olmuştur. Bu bağlamda, AB'nin etkisi, özellikle Türkiye'nin yasal çerçevesinin AB ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla ifade özgürlüğünü genişleten yasal düzenlemelerde belirginleşmiştir (Baç, 2005).³⁶

İfade özgürlüğü, sadece yasal uyumun sağlanmasıyla sınırlı kalmayıp; aynı zamanda yeni üye devletlerde demokrasinin pekiştirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Orta ve Doğu Avrupa'daki birçok post-komünist ülkede demokrasiye geçiş, medya sansürü mirası ve kamu kurumlarına olan güven eksikliği gibi zorluklarla karşılaşmıştır. Bu bağlamda, AB'nin ifade özgürlüğü konusundaki ısrarı, daha açık ve çoğulcu bir medya ortamının gelişmesine katkı sağlayarak, daha geniş bir demokratikleşme sürecini desteklemiştir (Dumitru, 2014: 84-89). Örneğin, Slovakya'da AB'nin demokratik yönetim ve ifade özgürlüğü ile ilgili koşulları, ülkenin geçiş sürecinde ve nihayetinde AB'ye katılımında önemli bir rol oynamıştır. AB'nin bu süreçteki etkisi, yalnızca politika yönlendirmesiyle sınırlı kalmayıp, elitlerin zihniyetlerini de etkileyerek demokratik normların, medya özgürlüğünün ve siyasi çoğulculuğun pekiştirilmesine katkıda bulunmuştur (Pridham, 1999). Bu bağlamda ifade özgürlüğü, tüm AB üye devletlerinin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi'nde yer almakta olup, AB üyeliğine aday olan ülkelerin ulusal yasalarını AB'nin insan hakları standartlarıyla uyumlu hale getirmesini zorunlu kılmaktadır (A.g.e.). Ancak, AB'ye katılım sürecinde ifade özgürlüğünün korunması sadece yasal uyumla sınırlı değildir; aynı zamanda demokratik normların toplumda derinlemesine yerleşmesini sağlamakla da ilgilidir.

³⁶ 1999 yılında Avrupa Birliği adaylığı kazanan Türkiye, AB katılım kriterlerini karşılamak amacıyla siyasi ve hukuki reformlar gerçekleştirmiştir. İfade özgürlüğü reformları kapsamında, Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerle basın ve ifade özgürlüğü genişletilmiştir. Yargı reformlarıyla, yargı bağımsızlığı ve şeffaflığı artırılmış, yargının tarafsızlığına yönelik adımlar atılmıştır. İşkenceye karşı mücadelede, gözaltı süreleri kısaltılarak işkence iddialarının etkin soruşturulması sağlanmıştır. Ayrıca, kültürel ve azınlık hakları kapsamında, Kürtçe dilinin kullanımı üzerindeki kısıtlamalar hafifletilmiştir. Bu reformlar, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için gerekli olan siyasi ve hukuki uyum sürecini hızlandırmış ve ülkenin demokratikleşme yolunda önemli ilerlemeler kaydetmesini sağlamıştır (Baç, 2005).

Bu durum, özellikle AB'nin medya özgürlüğü ve kamusal tartışmaların geliştirilmesinde etkili olduğu Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerde belirginleşmiştir (Simina, 2005). Dolayısıyla, AB'nin ifade özgürlüğü konusundaki talepleri, hukuki düzenlemelerin ötesine geçerek, üye devletlerin demokratikleşme sürecine ve toplumsal normların yerleşmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde, aday ülkelerin demokratik normları ve insan hakları standartlarını benimsemeleri gerekmektedir. İfade özgürlüğü, bu sürecin merkezinde yer almakta ve sadece yasal uyum gerekliliği olarak değil; aynı zamanda demokrasinin derinlemesine yerleşmesi ve toplumsal normların güçlendirilmesi açısından da temel bir araç olarak görülmektedir. AB'nin bu konuda ısrarcı tutumu hem yeni üye devletlerde hem de aday ülkelerde medya özgürlüğü ve siyasi çoğulculuğun pekiştirilmesine katkı sağlamakta, demokratikleşme süreçlerine ivme kazandırmaktadır. Bu çerçevede, ifade özgürlüğü, AB üyeliğine giden yolda vazgeçilmez bir gereklilik olarak karşımıza çıkmakta ve aday ülkelerin Avrupa normlarını ve değerlerini benimsemesi için bir katalizör işlevi görmektedir. Dolayısıyla, AB'nin genişleme politikasının başarısı, ifade özgürlüğü gibi temel demokratik değerlerin korunması ve geliştirilmesi ile doğrudan bağlantılıdır.

3.3. İfade Özgürlüğünü Koruma ve Desteklemede Avrupa Birliği'ne Yöneltilen Eleştiriler

İfade özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak kabul eden Avrupa Birliği, bu özgürlüğü koruma ve destekleme konusunda çeşitli siyaset ve uygulamalar geliştirmiştir. Ancak geliştirdiği bu siyasi faaliyetler, zaman zaman eleştirilere de maruz kalmıştır. AB'ye yönelik başlıca eleştirilerden biri, ifade özgürlüğünü yöneten yasal çerçeve ile ilgilidir. AB'nin ifade özgürlüğüne ilişkin yasal çerçevesi, AB Antlaşması ve AB Temel Haklar Şartı gibi belgelerle belirlenmiştir. Ancak eleştirmenler, bu yasal hükümlerinin uygulanmasının tutarsız ve sıklıkla yetersiz olduğunu savunmaktadırlar (Baker, 2002). Örneğin, bazı üye devletlerin hükümetlerinin medya üzerinde baskı kurması, AB'nin bu tür ihlallere karşı yeterince güçlü önlemler almamasıyla eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, özellikle Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde hükümetlerin medyayı kontrol etme çabalarına odaklanmıştır. Eleştirmenler, AB'nin bu tür durumlara karşı daha sert yaptırımlar uygulaması

gerektiğini savunmuşlardır (A.g.e.). Ayrıca AB, AB üye ülkelerindeki insan hakları ihlallerine farklı tepkiler vererek çifte standart uygulamakla suçlanmıştır. 2000 yılında Avusturya'daki siyasi gelişmelere, özellikle yabancı düşmanı bir parti olan Özgürlük Partisi'nin hükûmete dahil edilmesine AB'nin verdiği tepki, bu çifte standardın somut bir örneği olarak gösterilmektedir. Akademisyen Andreas Follesdal'a göre, AB'nin bu tür olaylara tepkisinin seçici olduğunu ve küçük üye devletlere³⁷ yönelik daha sert yaptırımlar uygularken, aynı tür ihlallerin büyük üye devletlerde³⁸ aynı sertlikte karşılanmadığını savunmaktadırlar. Dolayısıyla, AB'nin insan hakları ihlalleri konusunda tüm üye devletlere eşit davranmadığı, bazı devletlere karşı daha hoşgörülü veya daha katı davrandığı iddia edilmektedir (Follesdal, 2006: 209-222). Bu durum, AB'nin adalet ve eşitlik ilkelerine aykırı olarak, siyasi veya stratejik nedenlerle farklı davranışlar sergilediği anlamına gelir. Bir diğer eleştiri, Avrupa şüpheciliğinin³⁹ (İngilizce: Euroscepticism) artmasıyla birlikte eleştirel seslerin bastırılmasına yönelik AB politikalarının yetersiz bulunmasıdır. 2005 yılında Fransa ve Hollanda tarafından AB Anayasası'nın reddedilmesi, halkın büyüyen memnuniyetsizliğini ve AB'nin giderek sıradan vatandaşların endişelerinden uzaklaştığına dair algıyı gözler önüne sermiştir. Bu dönemde, ulusal egemenliğin ve ifade özgürlüğünün baskı altına alındığını öne süren Avrupa şüphecisi⁴⁰ (İngilizce: Eurosceptic) siyasi hareketlerin yükselişi görülmüştür (Startin ve Krouwel, 2013: 65-84).

AB'nin, ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla mücadele adına ifade özgürlüğünü zayıflattığı iddia edilen yasaları da önemli bir eleştiri konusu olmuştur. AB İrk

³⁷ “Küçük üye devletler” genellikle nüfus, ekonomik güç veya siyasi etki bakımından daha küçük olan ülkeler olarak anlaşılır. Bu tür ülkeler, Avrupa Birliği içerisinde daha az nüfusa sahip, ekonomik olarak daha az etkili veya uluslararası arenada daha az söz sahibi olan ülkeler olabilir.

³⁸ “Büyük üye devletler”, Avrupa Birliği'nin üye devletleri arasında nüfus, ekonomik güç, siyasi etki veya uluslararası arenadaki rol açısından daha büyük ve daha güçlü olan ülkeleri ifade eder. Bu tür ülkeler, genellikle AB içinde daha fazla nüfusa sahip, daha güçlü ekonomilere sahip veya uluslararası politikada daha etkin olan ülkeler olarak anlaşılır.

³⁹ Avrupa şüpheciliği, AB şüpheciliği olarak da adlandırılan, Avrupa Birliği'ne ve Avrupa entegrasyonuna yönelik eleştirileri içeren bir siyasi duruşu ifade eder.

⁴⁰ Avrupa Birliği'nin yetkilerinin artırılmasına karşı olan bir kişi.

Direktifi⁴¹ (2000) ve diğ er yasalar, ifade özgürlüğünü korumaktan ziyade, çok kültürlülüğ e ve diğ er AB politikalarına muhalefeti suç sayan düzenlemeler⁴² olarak algılanmıştır (Ellis, 2002: 257).

11 Eylül 2001⁴³ sonrasında AB'nin güvenlik iş birliğini artırmaya yönelik terörle mücadele politikaları, sivil hakları, özellikle de ifade özgürlüğünü zayıflattığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu olağanüstü önlemler, genellikle yasal garantileri aşarak sivil toplum ve AB Parlamentosu içinde geniş çaplı eleştirilere yol açmıştır (Tsoukala, 2004: 417-439). Bununla beraber, AB'nin üye devletlerinde sansür ve ifade özgürlüğü kısıtlamaları etrafında gelişen tartışmalar, hükümetlerin terörizm ve nefret söylemi gibi sorunları ele almak amacıyla ifade özgürlüğünü kısıtlayan yasaları uygulamasıyla daha da derinleşmiştir (Vissol, 2020). Ancak, bu bağlamda ortaya çıkan eleştiriler, AB'nin siyaset ve uygulamalarının günlük yaşamda ve ilişkilerde nasıl etkiler yarattığını sorgulamaktadır. Dolayısıyla bu eleştirilerde, sansür ve ifade özgürlüğü sınırlamaları önemli bir yer tutmaktadır. AİHS ve AİHM kararlarında ifade özgürlüğü hakkının mutlak olmadığı ve diğ er haklar ile çıkarlarla dengelenmesi gerektiği öne sürülmektedir. Bu kapsamda, ulusal güvenlik ve azınlık gruplarının korunması gibi unsurlar dengeleyici faktörler arasında sayılmaktadır (Bozkurt ve Dost, 2002: 52).

AB'nin aday ve komşu ülkelerde ifade özgürlüğünü teşvik etme konusundaki çabaları da eleştirilmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri AB üyeliği arayışındayken, Birlik, azınlık haklarının korunmasına, özellikle ifade özgürlüğüne büyük önem vermiştir. Ancak bu çabalar, tutarsız bir şekilde uygulandığı ve bazen siyasi motivasyonlarla hareket edildiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bazı durumlarda, AB'nin stratejik çıkarlar uğruna ciddi ihlalleri göz ardı ettiği suçlamaları ortaya atılmıştır (Johnson, 2006: 27-51). Bu tür suçlamalar, AB'nin belirli ülkelerle olan ticari ve stratejik ilişkilerini korumak ya da geliştirmek amacıyla, bu ülkelerdeki ifade özgürlüğü ihlalleri gibi ciddi

⁴¹ İngilizce: European Union's Race Directive (2000)

⁴² “AB politikalarına muhalefeti suç sayan düzenlemeler” ifadesi, AB'nin çok kültürlülük gibi belirli politikalarına karşı çıkan veya bu politikalara eleştirel yaklaşan kişilerin, bu yasalar çerçevesinde hukuki bir yaptırımla karşı karşıya kalabileceği algısını ifade eder.

⁴³ 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen terör eylemi. Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2021/09/11/11-eylul-sald-r-lar-nas-l-oldu-sald-r-sonras-neler-yasand> [30 Ağustos 2024].

insan hakları sorunlarını görmezden geldiği iddialarına dayanmaktadır. Özellikle, Rusya, Çin ve Suudi Arabistan gibi hükûmetlerin otoriter eğilimlerine karşı yeterince sert tavır alınmaması, AB'nin tutarlılığı ve güvenilirliği konusunda soru işaretleri doğurmuş, bu da Birliğin uzun vadede küresel norm belirleyici olma rolüne zarar verme riski taşımıştır (A.g.e.).

AB, ifade özgürlüğünü koruma ve teşvik etme konusunda çeşitli adımlar atmış olsa da bu alandaki politikaları tutarsız ve yetersiz bulunduğu için eleştirilmiştir. Çifte standartlar, uygulama tutarsızlıkları ve güvenlik gerekçesiyle getirilen kısıtlamalar, AB'nin ifade özgürlüğü konusundaki güvenilirliğini zedelemiştir. AB'nin Polonya ve Macaristan'daki ifade özgürlüğü ihlallerine karşı sert yaptırımlar uygulamaması, bu eleştirilerin temelini oluşturmuştur. Bu durum, AB'nin insan hakları politikalarında tutarlılık sağlayamadığına yönelik algıları güçlendirmiştir. Bu bağlamda yapılan eleştiriler, Birliğin ifade özgürlüğü politikalarını yeniden değerlendirerek, üye devletler arasında ayırım gözetmeksizin daha etkili ve kararlı bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Bu bölümde, Türkiye-AB ilişkileri bağlamında ifade özgürlüğü meseleleri, önemi ve bu alandaki gelişmeler ele alınmaktadır. İlk olarak, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde ifade özgürlüğünün rolü ele alınacak, ardından 1998-2005 yılları arasında Avrupa Birliği Komisyonu'nun İlerleme Raporları ve AB Zirve Sonuç Bildirgelerinde Türkiye'deki ifade özgürlüğü durumuna ilişkin değerlendirmeler incelenecektir. Bu bölümde ayrıca, söz konusu yıllar arasında Türkiye'de ifade özgürlüğü ile ilgili temel sorunlar; yargı, demokrasi, insan hakları ve azınlık hakları gibi konular detaylı bir şekilde tartışılacak. Bunlarla beraber, Türkiye'nin AB normlarına uyum sağlamak amacıyla ifade özgürlüğü meselelerini çözmek için yaptığı düzenlemeler ve uygulamaya koyduğu uyum paketleri ele alınacaktır. Bu bölüm, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde ifade özgürlüğünün nasıl bir merkezi rol oynadığını ve AB ile ilişkilerde bu özgürlüğün nasıl ele alındığını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.

4.1. Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinde İfade Özgürlüğünün Rolü

1959 yılında Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortaklık başvurusuyla başlayan Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, yarım asrı aşkın süredir karmaşık ve dinamik bir şekilde devam etmektedir. 1987 yılında Türkiye, Avrupa Topluluğu'na üyelik için resmi başvuruda bulunmuş, bu adım Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır (Erhan ve Arat, 2009: 95). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal dönemindeki bu adım, Türkiye'nin Batı ile entegrasyon sürecindeki kararlılığını göstermektedir. Özal, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi yapısını Avrupa standartlarına uyumlu hale getirmeyi hedeflemiş, bu süreçte hem ekonomik liberalleşmeyi teşvik etmiş hem de demokratikleşme adımları atmıştır (Daban, 2017: 85). Bu dönemdeki siyasetler, Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkilerini

derinleştirmeyi ve ülkenin uluslararası alandaki konumunu güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu dönem, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir gelişme olarak kabul edilirken; aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa kimliği ve değerleriyle uyumlu olup olmadığı konusunda tartışmalara da yol açmıştır. Bu tartışmalar, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin sadece teknik ve ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel bir mesele olduğunu ortaya koymuştur (Zenginoğlu, 2018: 482-487). 1999 yılında Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsü kazanması, AB ile ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Adaylığın ilanından sonraki süreçte, ifade özgürlüğü ve demokratik haklar, Türkiye'nin AB ile entegrasyon çabalarının merkezinde yer almıştır. AB'nin, Türkiye'nin üyelik talebine ilişkin tutumu, Türkiye'deki iç siyasi gelişmeler de dahil olmak üzere bir dizi faktörden etkilenmiştir. Bunların arasında ifade özgürlüğü de yer almıştır (Baç, 2005: 17-31). AB, Türkiye'nin ifade özgürlüğü alanındaki performansını, demokratikleşme sürecinin bir göstergesi olarak değerlendirmekte ve bu konuyu müzakere sürecinde öncelikli bir konu olarak ele almaktadır (EU Council, 2020). AB'nin etkisiyle Türkiye, üyelik şartlarını karşılamak için özellikle 1999'dan sonra siyasi ve hukuki reformlar gerçekleştirmiştir. Bu süreçte, ifade özgürlüğü önemli bir tartışma konusu olmuş; demokratik haklar, sosyal ve siyasi faktörler ile medya etkisi altında şekillenmiştir. Ancak, Türkiye'de ifade özgürlüğü sık sık devlet sansürü ve yasal kısıtlamalarla karşılaşmıştır (Christensen, 2010: 177-197).

AB, üyelik sürecinde ifade özgürlüğü meselelerini yakından takip etmekte ve Türkiye'nin taahhüdünü değerlendirmektedir. AB'nin demokratik standartlar hakkındaki vurgusu, Türkiye'de reformlara yol açmış, ancak bu reformların başarı düzeyi değişkenlik göstermiştir (Baç, 2005: 17-31). Türkiye'nin AB adaylığı ve müzakere süreci, Türk toplumunda kimlik, ifade özgürlüğü ve azınlıkların korunması konularında tartışmaları tetiklemiştir. AB'nin üyelik kriterleri, bu konular üzerine tartışmalar için bir katalizör görevi görmüş, Türkiye'nin kimliğinde hem direnişi hem de dönüşümü yansıtmıştır (Rumford, 2003: 379-394). Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde, ifade özgürlüğü ve insan hakları alanındaki gelişmeler, AB'nin Türkiye'yi nasıl algıladığını etkilemektedir. AB, Türkiye'nin insan haklarına saygısını ve demokratik standartlara uyumunu üyelik için önemli bir ölçüt olarak görmüştür (EP, 2019). Türkiye'nin Avrupa kimliği ve değerlerine uyumu, bu bağlamda yalnızca ekonomik ve siyasi faktörlerle sınırlı kalmamış; aynı zamanda demokratik değerler ve

insan haklarına olan bağlılığı ile de değerlendirilmiştir. Türkiye'nin AB üyeliği için ilerlemesi, AB değerlerine ve standartlarına bağlı olmaktan geçmektedir. İfade özgürlüğü de bu değer ve standartların en önemli unsurlarından biridir. Bundan dolayı ifade özgürlüğü alanındaki devam eden zorluklar, katılım sürecini engelleyebilmektedir. Buna ek olarak AB, Türkiye için ifade özgürlüğü konusundaki gelişmeleri, sorunları ve endişelerini AB Komisyon Raporları ve AB Zirve Sonuç Bildirgelerinde dile getirmektedir.

Türkiye'nin ifade özgürlüğünü koruma konusunda karşılaştığı zorluklar; katılım süreci, ikili ilişkiler ve Türkiye'nin demokratikleşmesi için birtakım sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin AB ile ilişkilerini güçlendirmesi ve katılım yolunda ilerlemesi için bu zorlukları ele alması ve ifade özgürlüğünü tam anlamıyla koruması gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğünün rolü çok yönlüdür. Bu durum; tarihsel bağlam, AB'ye katılım müzakereleri, iç siyasi dinamikler ve sivil toplum tarafından derinden etkilenmektedir. İlişkilerde ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, zorluklar devam etmekte ve bu ilişkinin şekillenmesinde hem iç hem de dış faktörler karmaşık bir etkileşim içindedir. Sonuç olarak, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde kimlik ve kültürel farklılıkların yanı sıra, ifade özgürlüğünün rolü, Türkiye'nin AB demokratik standartlarına uyum kapasitesini belirleyen önemli faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

4.2. Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde Temel İfade Özgürlüğü Meseleleri (1997-2005)

1997-2005 yılları arasında Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde ifade özgürlüğü, önemli bir anlaşmazlık konusu olarak öne çıkmıştır. AB'nin demokratik değerlere ve insan haklarına bağlılığını değerlendirmenin önemli bir parçası olarak Türkiye'deki ifade özgürlüğünün durumu yakından izlenmiştir. AB'nin Kopenhag Kriterleri, AB'ye katılım için standartları belirlemekte ve ifade özgürlüğü meseleleri; yargı, demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunması açısından incelenmektedir. Böylece AB için Türkiye'deki ifade özgürlüğü meseleleri T.C. Anayasa ve yasa değişikliklerini, yargı reformlarını, azınlık haklarının korunmasını, işkence ve kötü muameleyle mücadeleyi kapsamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve yasalarında belirtilen medeni ve siyasi hakların korunması, AB Komisyonu'na (1998) göre sorunlu bir konudur. İşkence vakaları, kayıplar ve yargısız infazlar AB tarafından düzenli olarak rapor edilmektedir. AB'nin değerlendirmelerine göre ifade özgürlüğü tam anlamıyla güvence altına alınmamış olup, birçok kısıtlamaya tabidir (Avrupa Komisyonu, 1998: 12) ve her ne kadar iyileşmeler görülse de Türkiye'de ifade özgürlüğü hâlâ tam anlamıyla güvenli değildir. Anayasa ve devletin birliği, toprak bütünlüğü, laiklik ile devlet kurumlarına duyulan saygıyı koruyan mevcut yasalar (Terörle Mücadele Kanunu'nun 7 ve 8. maddeleri; Ceza Kanunu'nun 158, 159⁴⁴, 311 ve 312. maddeleri) yargı mensupları tarafından dar bir şekilde yorumlanmaktadır. Bu yorumlar, AB üyesi ülkelerde suç sayılmayacak ifadeler, konuşmalar, yazılar veya kitaplar olarak kabul görmektedir. Ancak, Türkiye'de seçilmiş politikacıların, gazetecilerin, yazarların, sendika üyelerinin ve sivil toplum kuruluşu çalışanlarının yargılanmasına ve hüküm giymesine yol açmaktadır (A.g.e.: 13). Bununla beraber, Türkiye'de artan siyasi parti kapatma davaları, ifade özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğü konusunda da ciddi endişelere yol açmaktadır (Albayrak Coşkun, 2008: 148-150). Bu endişeler, özellikle T.C. Anayasa Mahkemesi'nin 1982 Anayasası'nın ilgili maddelerini çok sınırlı bir biçimde yorumlaması sonucunda daha da artmıştır (A.g.e.: 146).

T.C. Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilerin faaliyetlerine ve ifade özgürlüklerine getirdiği kısıtlamalar, 1982 Anayasası'nın zaten var olan kısıtlayıcı yapısını daha da ileri götürmekte ve bu durum demokrasi ve temel haklar açısından problemler oluşturmaktadır. Mahkeme, özellikle ayrılıkçı faaliyetler ve laiklik ilkesine yönelik tehditler algıladığında, bu durumları gerekçe göstererek siyasi partileri kapatma yoluna gitmiş, bu da Türkiye'deki siyasi çoğulculuğa ve farklı seslerin ifade edilmesine zarar vermiştir (Hakyemez ve Akgun, 2002: 54-78). Türkiye'de siyasi parti kapatma davalarının sıkça yaşanmasının, demokratik kurumların işleyişi ve hukukun üstünlüğü ilkesi açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde de önemli bir engel teşkil etmekte; uluslararası alanda Türkiye'nin demokratik standartlara uyum sağlama çabalarına ve ifade özgürlüğünü geliştirme çalışmalarına gölge düşürmektedir. Ceza Kanunu'nun toplumu bölmeyi

⁴⁴ 301. Madde, daha önce 765 sayılı Eski Türk Ceza Kanunu'nda 159. Madde olarak yer alıyordu. (Yapıcı, 2007: 41-42).

hedefleyen maddeleri ve Terörle Mücadele Yasası'nın propaganda ile ilgili maddeleri, ifade özgürlüğünü kısıtlama amacıyla savcılar ve yargıçlar tarafından sıkça kullanılmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2001: 24). Bundan dolayı Türkiye'de ifade özgürlüğünün uygulanmasında ciddi sorunlar yaşanmaktadır.

1997 ile 2005 yılları arasında Türkiye-AB ilişkileri bağlamında, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde ilerleyebilmesi için kapsamlı demokratik reformlar gerçekleştirmesi gereklilik arz ediyordu. Bu reformların önemli bir ayağını ise yargı reformları oluşturmaktaydı ve ifade özgürlüğü meseleleri bu reformların kritik bir parçasıydı. Bundan dolayı Türkiye'nin ifade özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal güvenceleri güçlendirmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne tam uyum sağlaması gerekmektedir (AB Konseyi, 2001: Madde 1). Ayrıca, ifade özgürlüğünün tüm alanlarda güçlendirilmesi amacıyla barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğünün artırılması, işkenceyle mücadelenin etkinleştirilmesi, yargı bağımsızlığının sağlanması ve ifade özgürlüğü kapsamında hüküm giymiş kişilerin durumlarının iyileştirilmesi gibi konular öncelikli reform alanları olarak belirlenmiştir (A.g.e.).

Bu bağlamda Türkiye, 1997 ve 2005 yılları arasında, ifade özgürlüğüne dair anayasal ve yasal düzenlemelerde önemli değişiklikler yapmıştır. Ağustos 1999'da TBMM, işkenceye karşı ek önlemler almak amacıyla Ceza Kanunu'nda önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu değişiklikler kapsamında, Ceza Kanunu'nun 243, 245 ve 354. maddeleri yeniden düzenlenmiş ve kamu görevlilerinin işkence, kötü muamele ve yetki kötüye kullanımına yönelik eylemleri daha net bir şekilde tanımlanarak cezai yaptırımlar artırılmıştır (Avrupa Komisyonu, 1999: 12). Ayrıca, AB tarafından Türkiye'ye yönelik 4 Aralık 2000'de tasdik edilen Katılım Ortaklığı Belgesi'nin ve 19 Mart 2001 tarihli, 2001/2129 numaralı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanan "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı"nın Resmî Gazete'de 24 Mart 2001 tarih ve 24352 mükerrer sayı ile yayımlanıp yürürlüğe girmesiyle ilişkiler daha da derinleşmiştir. Bununla beraber, TBMM tarafından 3 Ekim 2001 tarihinde kabul edilen anayasa değişikliği paketi, anayasanın 34 maddesinde önemli düzenlemeler öngörmüştür. Bu değişiklikler, düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, sivil otoritenin güçlendirilmesi, dernek kurma özgürlüğü ve kadın-erkek eşitliği gibi alanlarda kapsamlı yenilikler içermektedir. Yapılan düzenlemelerin büyük bir kısmı, Kopenhag siyasi kriterleri, Katılım Ortaklığı Belgesi

ve Ulusal Program'a uyum sağlamayı hedeflemektedir. (A.g.e.: 14). Böylelikle temel hak ve özgürlüklerin gelişmesi için Türkiye, 2002 yılında Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin tavsiyelerini dikkate almıştır (CPT, 2002). Bu tavsiyeler doğrultusunda, Türkiye'nin polis gözaltı sürelerini kısaltması, gözaltındaki kişilere avukat erişimi sağlaması ve gözaltı merkezlerinin bağımsız kurumlarca denetlenmesi yönünde attığı adımlar, işkence ve kötü muamele vakalarının önlenmesi ve soruşturulmasında önemli ilerlemeler sağlamıştır (A.g.e.). Bu reformlar, aynı zamanda ifade özgürlüğü ihlalleriyle mücadelede de önemli bir dönüşümü temsil etmiş ve bireylerin demokratik haklarını daha rahat kullanabilmelerini sağlamıştır. Türkiye, bu reformlarla birlikte uluslararası insan hakları sözleşmelerine taraf olarak işkenceye karşı uluslararası yükümlülüklerini güçlendirmiştir (Avrupa Komisyonu, 2004: 152). Bununla birlikte, bu reformların uygulamada tam anlamıyla etkili olabilmesi için sürekli denetim ve bağımsız gözlem mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiği Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi tarafından vurgulanmıştır (A.g.e.).

AB tarafından dikkat çekilen bir konu da Ceza Kanunu'nun Türkiye'deki ifade özgürlüğü meselelerine etkisidir. Ceza Kanunu'nun özellikle ordu, meclis, Cumhuriyet ve yargının aşağılanması ve itibarsızlaştırmasıyla ilgili 159.⁴⁵ Maddesi ile toplumu ırk, etnik köken ve din temelinde bölmeyi öngören 312.⁴⁶ Maddesi savcı ve

⁴⁵ Madde 159 – (20/9/1946 tarih ve 4956 sayılı Kanunun hükmüdür.): Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükûmetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet veya muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler veya Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyeti hakkında suizannı davet edecek şekilde alenen mütecavizane fiil ve hareketlerde bulunanlar bir seneden altı seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. (Türkiye Cumhuriyeti. (1926). *Türk Ceza Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmış hükümleri (No. 765)*. Resmî Gazete, 13 Mart 1926, Sayı: 320, Düstur Tertip: 3, Cilt: 7, Sayfa: 519. Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765.pdf> . [18 Eylül 2024].)

⁴⁶ Madde 312 – (7/1/1981 tarihli ve 2370 sayılı Kanunun hükmüdür.): Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna itaatsizliğe tahrik eden kimse altı aydan iki yıla kadar hapis ve iki bin liradan on bin liraya kadar ağır para cezasına mahkûm olur. Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik eden kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis ve üçbin liradan onikibin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu tahrik umumun emniyeti için

yargıçlar tarafından ifade özgürlüğünün kısıtlanması doğrultusunda kullanılmaktadır. Bundan dolayı da birçok gazeteci yargılanmaktadır (A.g.e.: 24). 2002 yılında yürürlüğe giren ilk ‘‘reform paketiyle’’ birlikte, ifade özgürlüğü konusunda bazı yasal düzenlemeler yapılmış ve Türk Ceza Kanunu’nun 159. ve 312. Maddelerinde değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2002: 24). Bu kapsamda, 159. maddede öngörülen cezada indirim gidilmiş ve 312. Madde de yeniden düzenlenmiştir. Bu değişiklikler, ifade özgürlüğünü genişletmeye yönelik adımlar olarak değerlendirilmiştir (06/02/2002 tarih ve 4744 sayılı Kanun).

Eylül 2004’te ise Türkiye Büyük Millet Meclisi, 80 yıllık eski ceza kanununun yerine geçecek olan yeni bir Türk Ceza Kanunu’nu kabul etmiştir ve bu kanun Nisan 2005’te yürürlüğe girmiştir (Avrupa Komisyonu, 2004: 12). Bu yeni kanun, birçok Avrupa ülkesinin ceza hukukundaki son gelişmelere paralel olarak modern Avrupa standartlarını benimsemektedir. Yeni Ceza Kanunu, insan hakları ihlallerine yönelik yaptırımları güçlendirmiş, soykırım, insanlık suçları, ayrımcılık ve kişisel bilgilerin kötüye kullanılması gibi suçları içerecek şekilde uluslararası ceza hukukundaki güncel gelişmeleri yansıtmıştır (A.g.e.: 19). Bununla birlikte, ifade özgürlüğü açısından, kanun sınırlı bir ilerleme sağlamış, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. Maddesi ile çatışma potansiyeli taşıyan maddelerin büyük ölçüde korunduğu ve sadece sınırlı değişikliklere tabi tutulduğu gözlemlenmiştir (A.g.e.: 31). Bu nedenle, Türkiye’deki yeni Ceza Kanunu’nun uygulamadaki etkileri AB tarafından yakından izlenmiştir. Yeni Ceza Kanunu’nun kabulü ile birlikte, Türkiye’de yaynevlerinin kapatılması, dağıtımların durdurulması ve baskı makinelerine el koyma gibi uygulamalar sona ermiştir. Ancak, şiddet içermeyen düşünceleri ifade eden gazetecilere ve bireylere yönelik yargılamalar devam etmiştir (A.g.e.: 46). Bu bağlamda, Türkiye’nin ifade özgürlüğü ile ilgili meselelerde ciddi yapısal zorluklar yaşadığı ve bu zorlukların yeni

tehlikeli olabilecek bir şekilde yapıldığı takdirde faile verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır. Bu yazılı suçları 311 inci maddenin ikinci fıkrasında sayılan vasıtalarla işleyenlere verilecek cezalar bir misli artırılır. (Türkiye Cumhuriyeti. (1926). *Türk Ceza Kanunu’nun yürürlükten kaldırılmış hükümleri* (No. 765). Resmî Gazete, 13 Mart 1926, Sayı: 320, Düstur Tertip: 3, Cilt: 7, Sayfa: 519. Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765.pdf> [18 Eylül 2024].)

Ceza Kanunu'nun sınırlı reformlarına rağmen devam ettiği görülmektedir (Deniz, 2023).

Mayıs 2005'te ifade özgürlüğü ile ilgili maddelerde yapılan iyileştirmeler, bilgi sağlama ve eleştiri amacı taşıyan ifadelerin cezalandırılmaması yönünde düzenlenmiş olmasına rağmen, bazı maddeler geniş takdir yetkileri nedeniyle hâlâ ifade özgürlüğüne potansiyel tehdit oluşturmaktadır. Bu durum, özellikle devletin egemenlik simgeleri, devlet kurumlarının unvanları ve milli güvenlikle ilgili suçları kapsayan belirsiz ifadeler içeren maddelerde görülmektedir. Özellikle, Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi (eski 159. Madde olarak bilinen "Devlet ve kurumlarına hakaret" maddesi) uygulamada bazı yargıçlar tarafından soruşturma açma ve bireyleri mahkûm etme amacıyla kullanılmaya devam etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005: 28). Bu durum, maddenin eleştirilere hoşgörü gösterecek şekilde değiştirilmiş olmasına rağmen gerçekleşmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi, AB'nin Türkiye'den talep ettiği reformlar arasında özellikle dikkat çekmektedir ve AB, bu maddenin daha açık ve özgürlükçü bir hale getirilmesini talep etmektedir (A.g.e.). Hükûmet ise, 301. Madde gibi yasaların diğer Avrupa ülkelerinde de bulunduğunu sıklıkla belirtmiştir. Ancak, bu yasaların ilgili ülkelerde nadiren kullanıldığını göz ardı etmiştir (Human Rights Watch, 2008). Nitekim, Türkiye'deki yeni Ceza Kanunu ve ifade özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler, AB'nin değerlendirmesine göre belirgin bir ilerleme sağlamamış, ifade özgürlüğünü kısıtlayan maddeler halen korunmuştur.

1997-2005 yılları arasında AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde, azınlıkların dil ve kültürel kimliklerini ifade edebilmeleri konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin temelinde, AB'nin Türkiye'ye üyelik müzakerelerinde azınlık haklarının önemli bir kriter olarak yer alması yatmaktadır. Türkiye'de azınlık dillerinin eğitimi konusunda özel bir düzenleme bulunmamakla beraber, AB ile uyum süreci çerçevesinde Türkiye'deki çeşitli topluluklara kendi dillerini öğrenmeleri için bazı özgürlükler tanınmıştır. 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi Kanunu'nun ilk iki maddesi 2002 yılında değiştirilmiş ve kanun, "Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Diller ve Lehçelerini Öğrenmeleri Hakkında Kanun" olarak yeniden adlandırılmıştır (4771 sayılı ve 03.08.2002 tarihli kanun & 09.08.2002 tarih ve 24841 sayılı Resmî Gazete). Bu düzenleme aracılığıyla, "Ülkenin bölünmez bütünlüğüne zarar vermemek şartıyla" Türkçe dışındaki dillere yönelik özel derslerin verilmesine olanak sağlanmıştır. Temmuz 2003'teki değişikliklerle, bu dillerin var olan

özel kurslarda öğretilmesine izin verilmiş; ancak bu durumun, Türk vatandaşlarına ana dilleri dışında bir dili ana dil olarak öğretme niyetini taşımadığı açıkça belirtilmiştir (4963 sayılı ve 30.07.2003 tarihli kanun & 07.08.2003 tarih ve 25192 sayılı Resmî Gazete). Bunun üzerine, “Türk Vatandaşlarının Gündelik Hayatlarında Geleneksel Olarak Kullanılan Çeşitli Diller ve Lehçelerin Öğrenimi İle İlgili Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir (05.12.2003 tarih ve 25307 sayılı Resmî Gazete. Aynı isimli ilk yönetmelik ‘20.09.2002 tarih ve 24882 sayılı Resmî Gazete’ yürürlükten kaldırılmıştır). Türkiye’de azınlık statüsü tanınmadan farklı gruplara ana dillerini öğrenme olanağı dolaylı olarak böylece sağlanmıştır. Buna ek olarak, Türkiye’de azınlık dillerinin eğitimi ve bu dillerde öğretim yapılabilmesine olanak tanıyan yasal düzenlemeler, bireylerin kendi dillerini kullanarak kültürel ve dil özgürlüklerini ifade etmelerine imkân sağlamıştır. Bu tür yasal düzenlemeler, aynı zamanda AB ile uyum süreci çerçevesinde, Türkiye’nin uluslararası insan hakları normlarına uyumunu artırma çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Böylelikle, bireylerin ana dilini öğrenme ve kullanma hakkı, temel insan haklarından biri olan ifade özgürlüğü ile doğrudan bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

1997-2005 yılları arasında Türkiye’de ifade özgürlüğüne yönelik bazı reformlar yapılmış olsa da AB perspektifinden bu konu hâlâ kaygı verici olmuştur. Anayasa Mahkemesi’nin sınırlayıcı yorumları, siyasi partilerin ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yol açarak demokratik çoğulculuğu engellemiştir. Anayasal ve yasal düzenlemeler Kopenhag Kriterleri’ne uyum amacı taşısa da uygulamada siyasi baskılar ve yargı üzerindeki etkiler sürmüştür. Özellikle, siyasi partiler üzerindeki yargı kısıtlamaları ve medya üzerindeki kontrol dikkat çekicidir. Azınlık hakları ve işkence karşıtı önlemler de ifade özgürlüğünü etkileyen diğer önemli unsurlardır. Bu sorunlar, Türkiye’nin iç politikası ve uluslararası ilişkileri ile şekillenmekte, AB ile ilişkilerde endişe kaynağı olup demokratikleşme sürecini olumsuz etkilemektedir. Buna ek olarak, 1998-2005 yıllarındaki AB İlerleme Raporları, Türkiye’nin demokratik normlara uyum sağlamasının ve ifade özgürlüğünü güvence altına almasının üyelik sürecindeki ilerleme için zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğü meselelerinin daha derinlemesine anlaşılabilmesi amacıyla, bu başlık altında, 1997-2005 yılları arasındaki süreç üç farklı döneme ayrılarak alt başlıklarda ele alınmıştır. Ayrıca, bu dönemlerdeki ifade

özgürlüğü meseleleriyle ilgili örnekler sunularak, konu ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

4.2.1. 1997 – 1999 Dönemi

Aralık 1997'deki Lüksemburg Zirvesi'ndeki Sonuç Bildirgesi, Türkiye'nin AB'ye katılım uygunluğu ve hazırlığı ile ilgili Avrupa stratejisini belirlemektedir. 1997'deki bu Sonuç Bildirgesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım için uygun olduğunu teyit ederken, Türkiye'yi Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak, genişleme stratejisinin dışında ele alıp alternatif bir ilişki türü belirlemiştir (EU Council, 1997: Madde 6). Bu alternatif ilişki türü, Türkiye'nin demokrasi, hukuk ve insan hakları alanlarında gösterdiği eksikliklere dayandırılmaktadır (A.g.e). Bunun arkasında yatan sebepler yalnızca siyasi ve hukuki değerlendirmelerle sınırlı değildir. Türkiye'nin Avrupa kimliği ve kültürel farklılıkları da bu değerlendirmelerde önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, Hristiyan Demokrat Parti temsilcilerinin, “Avrupa Birliği bir medeniyet projesidir ve bu medeniyet projesi içinde Türkiye'nin yeri yoktur” şeklindeki ifadeleri, AB üyesi ülkeler arasında Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki tereddütlerin sadece siyasi ve hukuki meselelerle sınırlı olmadığını bir göstergesidir (Müftüler-Baç, 1998: 240-258). Bu nedenle, AB, Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemek amacıyla, her alanda AB'ye yaklaşmayı hedefleyen kapsamlı bir stratejiyi hayata geçirmeyi amaçlamaktadır (EU Council, 1997: Madde 31). Bununla birlikte, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik reformları sürdürmesi gerektiğini vurgulayarak, insan hakları standartları ve uygulamalarının AB içinde yürürlükte olanlarla uyumlu hale getirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (A.g.e.: Madde 32). 1997 Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde siyasi ve ekonomik reformlara yapılan vurgu, Türkiye'nin ifade özgürlüğü başta olmak üzere insan hakları alanında önemli iyileştirmeler yapması beklentisini güçlendirmektedir. Ayrıca Zirve, Türkiye için Kopenhag Kriterleri ve önceki Konsey pozisyonlarına dayanarak, AB Konseyi tarafından özellikle gözden geçirilmesini içeren bir mekanizma önermektedir (A.g.e.: Madde 33). Bu mekanizma, Türkiye'nin insan hakları ve özgürlükleri destekleyen yasal ve kurumsal çerçevelerini geliştirme yolunda sürekli bir değerlendirme sağlar. Türkiye'nin Avrupa Konferansı'na katılım daveti, AB üye devletleri ve Türkiye arasındaki diyalog ve iş birliğini derinleştirme niyetini daha da belirtmektedir (A.g.e.: Madde 34). Avrupa Konferansı, AB üyelik sürecinde olan ülkeler ile üye devletler

arasında diyalog ve iş birliğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu Konferans, aday ülkelerin AB'nin standartlarına ve politikalarına uyum sağlamasına yardımcı olmak, aynı zamanda mevcut üye ülkelerle ilişkileri güçlendirmek için planlanmıştır. Avrupa Konferansı'nın temel amacı, AB'ye entegrasyon sürecini kolaylaştırmak ve aday ülkeler ile üye devletler arasında siyasi diyalog kurmaktır (A.g.e.: Madde 7). Bununla beraber Konferansın, ifade özgürlüğü dahil olmak üzere, ortak ilgi alanlarına ilişkin konuların tartışılması ve ilerletilmesi için önemli bir forum olarak hizmet etmesi amaçlanmaktadır (A.g.e.).

Avrupa Komisyonu'nun 1998 tarihli Türkiye düzenli ilerleme raporu, Türkiye'de ifade özgürlüğü konusunda önemli endişeleri vurgulamaktadır. Rapor, Türkiye'nin bazı reform çabalarında bulunduğunu; fakat önemli sorunların devam ettiğini belirtmektedir (Avrupa Komisyonu, 1998: 8). Sansür, medya ve bireysel ifadenin kısıtlanması ve ifade özgürlüğünü çeşitli bahaneler altında sınırlayan yasal çerçeve gibi konulara işaret edilmektedir (A.g.e.: 13). Bu sorunlar, insan hakları ve demokrasi bağlamında AB'nin belirlediği kriterlerle yakından ilişkilidir. Raporda, Türkiye'nin bu kriterlere uyum sağlama çabalarının AB üyelik hedefi için belirleyici olduğu vurgulanmaktadır.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde AB Konseyi, Türkiye'nin reformlara yönelik son adımlarını ve Kopenhag Kriterleri'ne uyum konusundaki niyetini olumlu bir şekilde karşılamıştır. Avrupa Birliği Komisyonu 1999 yılına ait düzenli ilerleme raporu, Türkiye'deki ifade özgürlüğü alanında karşılaşılan zorlukları detaylandırmaktadır. Raporda, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran yasal düzenlemeler gibi olumlu adımların yanı sıra, ifade özgürlüğü üzerindeki baskıların devam ettiği, gazetecilere yönelik tacizlerin ve yargısız tutuklamaların sürdüğü belirtilmektedir (Avrupa Komisyonu, 1999: 13). Bazı ifadelerin kullanımının yasaklandığı ve medya üzerindeki kontrolün güçlendiği kaydedilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde karşılaştığı siyasi kriterler açısından önemli bir engel olarak görülmektedir. Avrupa Komisyonu'nun ilerleme raporunda (1999) belirtildiği üzere, Türkiye'nin insan hakları ve ifade özgürlüğü alanlarında reform yapması, katılım sürecini etkilemektedir. Türkiye'nin AB'nin katılım kriterlerine uyum sağlama çabaları, demokratik prensiplere ve ifade özgürlüğüne olan geniş kapsamlı bağlılığının bir yansımasıdır. Gelişmiş siyasi diyalog vurgusu ve bir ön katılım stratejisinin tanıtımı, Türkiye'nin reform eylemlerini desteklemek için tasarlanmış stratejik

hamlelerdir. AB'ye göre bu strateji, Türkiye mevzuatının AB müktesebatı ile uyumlaştırılmasını hızlandırmakla kalmaz; aynı zamanda AB'nin her aday devletin benzersizliğine saygı gösteren birleşik bir katılım sürecine olan bağlılığını da vurgulamaktadır (EU Council, 1999: Madde 12).

Helsinki Zirvesi ve 1999 yılı ilerleme raporunda Türkiye'nin reform çabaları olumlu bir adım olarak değerlendirilirken, ifade özgürlüğü konusundaki devam eden kısıtlamaların AB'nin temel değerleriyle uyum sürecinde önemli bir engel teşkil ettiği vurgulanmış; bu bağlamda, Türkiye'nin AB'ye entegrasyon sürecinin, ifade özgürlüğü gibi kritik alanlardaki reformlarla doğrudan bağlantılı olduğu bir kez daha ortaya konmuştur. Nitekim, 1997-1999 yılları arasında Türkiye'deki ifade özgürlüğü meselelerine dair örnekler, bu sürecin zorluklarını ve AB kriterlerine uyum sağlama çabalarını gözler önüne sermektedir. Örneğin, Türkiye'ye dair 1998 Komisyon raporunda yer alan Refah Partisi'nin kapatılması kararı ve İstanbul Belediye Başkanı Erdoğan'ın hapse girmesi, Türkiye'nin siyasi reformlarının ve ifade özgürlüğü alanındaki meselelerin AB tarafından nasıl yakından izlendiğini göstermektedir.

4.2.1.1. Refah Partisi'nin Kapatılması

Refah Partisi, 1983 yılında kurulmuş İslami bakış açısına sahip bir siyasi parti olarak Türk siyaset sahnesine giriş yapmıştır (Yavuz, 1997: 71). Özellikle 1980 darbesinden önce, Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi gibi 'Millî Görüş' partileri İslam'a büyük önem vermiştir (Selçuk, 2011: 20). Bu partiler, Osmanlı geleneklerinin terk edilmesi ve Batı'nın taklit edilmesinin Türk toplumunda ahlaki yozlaşmaya neden olduğunu savunmuş ve bu sorunun çözümü olarak toplumda ve devlette daha fazla İslam'ın benimsenmesini önermiştir. Buna ek olarak, Batı'ya karşı bir tutum da sergilemişler, Batı'nın güçlü ve zorlayıcı olduğuna inanmışlardır. Refah Partisi bu partilerden farklı olarak 'Adil Düzen' sloganını ortaya çıkarmıştır. Bu slogan, sosyal adaleti, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki bir üçüncü yolu ve İslam'ın ahlaki değerlerini vurgulamıştır (A.g.e.).

Refah Partisi, kuruluşundan tam 12 yıl sonra, 1995 Türkiye genel seçimlerinde büyük bir başarı elde ederek koalisyon hükümetinin bir parçası olmuş ve Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan, Başbakan olarak görev yapmıştır. Refah Partisi'nin iktidara gelmesi, Türk siyasetinde büyük tartışmalara yol açmıştır. Laik kesimler, İslami bir

partinin hükûmette yer almasının Cumhuriyet'in temel ilkelerine aykırı olduğunu savunmuştur. Bunun yanı sıra, bu gelişme, Türkiye'de modernite ve gelenek arasındaki çatışmayı daha da derinleştirmiştir (Yavuz, 1997: 63). Böylelikle, Refah Partisi'nin İslami politikaları, onu ülkedeki ordu ve diğer laik unsurlarla çatışmaya sürüklemiştir (Britannica, 2015).

Refah Partisi'nin kapatılmasına ilişkin süreçte ise dönemin parti genel başkanı Necmettin Erbakan'ın söylemleri ve parti üyelerinin ifadeleri belirleyici bir rol oynamıştır. Anayasa Mahkemesi'nin kararında, bu söylemler ve ifadeler “uygunsuz” ve “demokratik terbiyeye aykırı” olarak nitelendirilmiştir (İhtiyaroğlu, 2021: 348). Anayasa Mahkemesi'ne göre, Refah Partisi Genel Başkanı ve milletvekilleri, söylem ve eylemleriyle demokratik düzeni ortadan kaldırmayı hedeflemekte ve ifade özgürlüğünü bu amaç doğrultusunda bir araç olarak kullanmaktadırlar (A.g.e.). Aynı zamanda, Refah Partisi'nin kapatılma davası, Türkiye'nin siyasi tarihinde iktidar partisine karşı açılan ilk kapatma davası olarak dikkat çekmektedir (Oral, 1998: 41). Bu dava süreci, 16 Ocak 1998 tarihinde T.C. Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararla Refah Partisi'nin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır (Anayasa Mahkemesi, 1998, E.1997/1, K.1998/1, § ...). Dava sonucunda, partinin kapatılmasının yanı sıra Genel Başkan, Genel Başkan Yardımcıları ve ilgili üyelerin milletvekillikleri de sona erdirilmiştir (İhtiyaroğlu, 2021: 348). Nitekim Refah Partisi'nin kapatılması, Türkiye'nin laiklik ilkesi ile dini değerler arasındaki gerginliği ve siyasi İslam'ın yükselişini incelemek için dikkate değer bir olaydır. Refah Partisi'nin kapatılması, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 68. Maddesi temelinde gerçekleşmiştir. Bu madde, Türkiye'deki siyasi partilerin laiklik ilkesine aykırı faaliyetlerde bulunmaları durumunda kapatılabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, Refah Partisi'nin kapatılmasının gerekçeleri arasında, parti üyelerinin İslami ve dini referanslı siyasetleri benimsemeleri, kamu kurumlarında dinin etkisinin artması, laiklik ilkesine aykırı açıklamalarda bulunulması ve laik devlet yapısına zarar verme iddiaları yer almaktadır (Anayasa Mahkemesi, 1998, E.1997/1, K.1998/1, § ...). Mahkeme, partinin varlıklarına el koyup liderlerini beş yıl boyunca siyasi faaliyetten menetmiştir. Bununla beraber partinin kapatılmasıyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer, “Refah Partisi'ni laik cumhuriyet ilkelerine aykırı eylemleri nedeniyle kapatmaya karar verdik” açıklamasında bulunmuştur (Morris, 1998, Ocak 17).

Refah Partisi'nin kapatılması, ifade özgürlüğü ile ilgili önemli sorunları gündeme getirmiş. Bu kapatma kararı, parti üyelerinin inançlarını ifade etmelerinin sınırlanmasını ve siyasi faaliyetlerinin sona erdirilmesini içermiştir (Anayasa Mahkemesi, 1998, E.1997/1, K.1998/1, § ...). Bu karar, partinin ve liderlerinin siyasi hayattan tasfiyesine yol açmış ve aynı zamanda, AB tarafından ifade özgürlüğünün ihlali olarak görülmüştür. Bundan dolayı Refah Partisi'ni kapatma kararı, 21 Ocak 1998 tarihinde Avrupa Birliği adına yapılan bir Başkanlık açıklamasında ele alınmıştır (Avrupa Komisyonu, 1998: 8). Bu dönemde AB Başkanlığını yürüten İngiltere, mahkemenin T.C. Anayasası'na uygun hareket ettiğini kabul etmekle birlikte, bu kararın demokratik çoğulculuk ve ifade özgürlüğü üzerindeki etkileri konusunda ciddi endişeleri olduğunu dile getirmiştir (Morris, 1998, Ocak 17). Dönemin BBC News yazarlarından Chris Morris bu karar için “Türkiye'nin dış dünyayı demokrasisini güçlendirme yolunda gerçek bir ilerleme kaydettiğine ikna etmeye çalıştığı bir dönemde, Refah Partisi'nin kapatıldığını” ifade etmiştir (Morris, 1998, Ocak 16). Bu kapatma kararı, Türkiye'de dinin kamusal yaşamda daha açık bir rol oynamasına izin verilmesi gerektiğini düşünenler ile katı laiklikten uzaklaşmanın ülkenin kuruluş ilkelerine ihanet olacağını savunanlar arasındaki gerginliği de artırma ihtimalini de gündeme getirmiştir (A.g.e.).

Bu kapatma kararından sonra Refah Partisi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı dava açmıştır (İhtiyaroğlu, 2021: 333). Bu dava, Türkiye Cumhuriyeti aleyhine, Türk yasalarına göre kayıtlı bir siyasi parti olan Refah Partisi ile Türk vatandaşları Necmettin Erbakan, Şevket Kazan ve Ahmet Tekdal tarafından, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme'nin eski 25. Maddesi uyarınca Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yapılan dört başvurudan (no. 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98) kaynaklanmıştır (European Court of Human Rights, 2001: 1). Necmettin Erbakan'ın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde hükûmetle karşı karşıya gelmesi, Türkiye'nin insan hakları sicilinin yeniden dikkatle incelenmesine neden olmuştur. Erbakan, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmek için imajını düzeltmeye çalıştığı bir dönemde, Ankara'yı düşünce, vicdan ve din özgürlüğü haklarını ihlal etmekle suçlamıştır (CNN, 2001, Ocak 16).

Refah Partisi'nin kapatılması, Türkiye'de ifade özgürlüğü, demokrasi, laiklik ve dini değerler arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu kararın getirdiği

tartışmalar ve bölünmeler, Türkiye'nin demokrasi ve ifade özgürlüğü konularında karşılaştığı zorlukları ve bu iki değer arasında nasıl bir denge kurulabileceğini sorgulatan bir örnektir.

4.2.1.2. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Hapsi

Aralık 1997'de Siirt'te düzenlenen bir mitingde, dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, "Minareler süngü, kubbeler miğfer, camiler kışlamız, müminler asker" ifadelerini içeren bir şiiri okuması, kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve hukukî bir sürecin başlamasına yol açmıştır (Algül, vd., 2019: 288). Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcılığı, Türk Ceza Kanunu'nun 312/2 maddesine göre Erdoğan hakkında bu şiiri okuduğu gerekçesiyle "[h]alkı din ve ırk farkı gözeterek kin ve düşmanlığa alenen tahrik etmek" suçlamasıyla hazırladığı iddianamesini 12 Şubat 1998'de tamamlamıştır (Milliyet, 1998: 17).

21 Nisan 1998, Türkiye'nin siyasi tarihi açısından, ifade özgürlüğü ve demokratikleşme mücadelesinin çarpıcı bir örneğini teşkil eden bir gün olarak kayıtlara geçmiştir. Çünkü bu tarihte, Erdoğan, iddianamede belirtilen suçu işlediği gerekçesiyle bir yıl hapis cezası ve 860 bin TL tutarında ağır para cezasına hükmedilmiştir. Ancak, Erdoğan'ın duruşma sırasında sergilediği tutum ve davranışlar göz önünde bulundurularak, bu ceza 10 ay hapis ve 176 milyon 666 bin 666 TL para cezasına indirilmiştir (Çakan, 1998: 18). 23 Eylül 1998 tarihinde, Yargıtay, Fazilet Partisi üyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan hakkında Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından verilen kararı onaylamıştır (Milliyet; 1998: 16). Erdoğan, 10 ay hapis cezasına mahkûm edilmiş, görevinden alınmış ve yeniden seçimlere katılması yasaklanmıştır (A.g.e.). 10 aylık hapis cezası ardından Erdoğan, kendi kariyeri için mücadele edeceğine yemin etmiştir (Zaman, 1998). Bu yargı sürecinin sonucunda, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevinden alınan Erdoğan, ceza infaz yasası gereği hapis cezası 4 ay 10 güne inmiştir (Milliyet, 1998: 16; Avcu, 1998: 21). Mart 1999'da Yargıtay tarafından cezasının onaylanması üzerine dört aylık hapis cezasını infaz etmek üzere Kırklareli'nin Pınarhisar ilçesindeki Pınarhisar Cezaevi'ne girmiştir (Algül, vd., 2019: 288; Avcu, 1999: 19). Erdoğan, bu

cezaya etnik veya dini kışkırtma içerdiği iddia edilen konuşması nedeniyle mahkûm edilmiştir.

Dönemin Los Angeles Times gazetesi yazarlarından Amberin Zaman (1998), Recep Tayyip Erdoğan'ı Türkiye'nin en popüler İslamcı politikacısı olarak nitelendirmektedir. Ayrıca, Erdoğan'ın davasını, Türkiye'nin katı laiklik yanlısı silahlı kuvvetlerinin siyasi İslam'ın yükselişini söndürmek için öncülük ettiği sürekli bir kampanyanın parçası olarak görüldüğünü dile getirmektedir. Avrupa Birliği ise Erdoğan'ın davasıyla ilgili 25 Eylül 1998 tarihli açıklamasında, "Türk Yargıtayı'nın kararını üzüntüyle karşıladığını ve demokratik yollarla seçilmiş politikacıların, şiddet içermeyen görüşlerini ifade ettikleri için yargılanmalarının, demokratik çoğulculuk ve ifade özgürlüğü açısından kaçınılmaz olarak olumsuz sonuçlar doğuracağını kaygıyla not ettiğini" belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, 1998: 8). Erdoğan'ın hapis cezası, Türkiye'de ifade özgürlüğünün sınırları ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi soruları gündeme getirmiştir. Bu endişeler AB'nin katılım kriterleriyle doğrudan ilgilidir. AB, aday ülkelerden demokratik kurallar çerçevesinde ifade özgürlüğünü güvence altına alacak yasal ve siyasi reformları gerçekleştirmelerini bekler. Bu olay, Türkiye'nin AB ile üyelik müzakereleri sürecinde ele alınan ifade özgürlüğü meseleleri arasında yer almıştır.

4.2.2. 2000 – 2002 Dönemi

19-20 Haziran 2000 Feira Zirvesi'nde Türkiye'nin Helsinki Zirvesi Sonuçlarına atıfla, Türkiye'nin katılım kriterlerini karşılamaya yönelik girişimleri not edilmiş ve bu bağlamda özellikle hukuk ve insan hakları alanında ilerlemenin beklenildiği belirtilmiştir. Bu ifadeler, ifade özgürlüğü dahil olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin iyileştirilmesinin, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir (EU Council, 2000a). Ayrıca, 7-8-9 Aralık 2000 tarihlerinde gerçekleşen Nice Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye'den, AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programını hızla sunması talep edilmektedir (EU Council, 2000b). Dolaylı olarak bu talep, ifade özgürlüğü dahil insan hakları alanındaki reformların bir parçası olarak görülebilir.

14-15 Aralık 2001 Laeken Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde, Türkiye'nin Anayasa değişiklikleri ile siyasi kriterlere uyum sağlama yolunda önemli mesafe kat ettiği

vurgulanmış olmasına rağmen, AB Komisyonu'nun 2001 yılı İlerleme Raporu, Türkiye'nin bu kriterleri karşılama sürecinde yavaş ilerlediğini ve demokrasi ile hukukun üstünlüğü alanlarında yapısal reformların yetersiz kaldığını belirtmiştir (EU Council, 2001; Avrupa Komisyonu, 2001: 13). Özellikle AB tarafından hazırlanan raporda, ifade özgürlüğü, toplantı ve dernek kurma özgürlükleri ile ilgili sınırlamaların devam ettiği ve işkence ile kötü muamele vakalarının ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürdüğü ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2001: 13). 2002 yılı İlerleme Raporu, Türkiye'nin ifade özgürlüğü, sivil toplumun geliştirilmesi, kadın hakları ve azınlık haklarının korunması konularındaki çalışmalarını inceleyerek, bu alanlardaki reformların AB standartlarına uygunluğunu değerlendirmiştir (Avrupa Komisyonu, 2002, ss. 31, 79). 24-25 Ekim 2002 Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme yolunda ilerleme kaydettiği belirtilmiş; ancak ifade özgürlüğü ile ilgili özel bir vurgu yapılmamıştır (EU Council, 2002a). Buna karşın, 12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nde, Türkiye'nin ifade özgürlüğü ve diğer insan hakları konularında daha fazla ilerleme kaydetmesi gerektiği vurgulanmış, reform sürecinin devam etmesi durumunda Türkiye'nin AB ile Katılım Müzakerelerine başlama olasılığının değerlendirileceği belirtilmiştir (EU Council, 2002b: Madde 18-19). Bu bağlamda, AB'nin Türkiye'yi reform sürecini sürdürmesi için teşvik ettiği ve dolaylı olarak ifade özgürlüğünün geliştirilmesini desteklediği ifade edilebilir.

Türkiye'nin reform sürecinde kaydettiği ilerlemelere dair tartışmalar, AB'nin Türkiye'deki insan hakları ve ifade özgürlüğü konusundaki endişelerini ve bu konuların AB kriterlerine uyum sürecinde ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, 2000-2002 yılları arasında Türkiye'deki ifade özgürlüğü sorunlarına ilişkin örnekler, AB'nin reform sürecini yakından izlediğini ve Türkiye'nin bu alanlardaki zorluklarını vurgulamaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği, İnsan Hakları Derneği'nin önceki başkanı Akın Birdal'ın Mart 2000'de Türk Ceza Kanunu'nun 312. Maddesi uyarınca kalan cezasını çekmek üzere yeniden hapse gönderilmesini, eski Başbakan Necmettin Erbakan'ın 1994 yılındaki bir konuşması nedeniyle "dinsel ve etnik nefreti körüklemek" suçlamasıyla Mart 2000'de bir yıl hapis cezasına çarptırılmasını ve 2001 yılının Haziran ayında Fazilet Partisi'nin kapatılması kararına ilişkin endişelerini dile getirmiştir (Avrupa Komisyonu, 2000: 14; Avrupa Komisyonu, 2001: 15). Türkiye'ye dair Komisyon raporlarında yer alan bu ifade

özgürlüğü meseleleri, 2000-2002 yılları arasında AB tarafından yakından takip edildiğini göstermektedir.

4.2.2.1. İnsan Hakları Derneği Eski Başkanı Akın Birdal'ın Yeniden Hapse Girmesi

Akın Birdal, 1986 yılında kurulan İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) ilk Genel Sekreteri olarak 1986-1992 yılları arasında görev yapmıştır. 1992-1999 yılları arasında ise İHD Genel Başkanlığı görevini üstlenmiştir (Gazete Duvar, 2024). Akın Birdal, İnsan Hakları Derneği Başkanı olduğu sırada 1995-1996 tarihlerinde "Dünya Barış Günü" münasebetiyle Mersin ve Ankara'da düzenlenen gösterilere katılmış ve kendisinin ifadesiyle "Türk toplumundaki Kürt sorununun ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçlarına ilişkin görüşlerini sunduğu" birtakım konuşmalar yapmıştır (Öndül, 2000; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2007: 2). Akın Birdal'ın gerçekleştirdiği bu konuşmalar nedeniyle, 27 Eylül 1996 tarihinde düzenlenen iddianamede, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Savcısı tarafından Türk Ceza Kanunu'nun 312/2. Maddesi uyarınca mahkûmiyeti talep edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2007: 2). Birdal, hakkında yöneltilen suçlamalara karşı Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde itirazda bulunmuştur. Ancak Devlet Güvenlik Mahkemesi, 21 Ekim 1997'de, biri askeri hâkim olan üç hâkimden oluşan bir heyetle, Akın Birdal'ı yapmış olduğu bu konuşmalar nedeniyle TCK'nin 312/2. Maddesi'ne göre sınıf, ırk ve bölge ayrımı yaparak kin ve düşmanlığı teşvik ettiği gerekçesiyle 1 yıl hapis ve 420.000 Türk lirası para cezasıyla cezalandırmıştır (A.g.e.).

11 Şubat 1998 tarihinde, Yargıtay, dosya kapsamındaki unsurların Akın Birdal'a atfedilen suçun yasal unsurlarını taşımadığı gerekçesiyle Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin 21 Ekim 1997 tarihli kararını bozmuştur. Ancak 28 Temmuz 1998 tarihinde, Devlet Güvenlik Mahkemesi ilk verilen kararı yinelemiştir. Birdal, ifade özgürlüğü hakkını savunarak 4 Ağustos 1998 tarihinde yeniden temyiz yoluna başvurmuş; ancak Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 27 Ekim 1998 tarihinde temyiz talebini reddederek itiraz edilen kararı onamıştır (A.g.e.). Birdal, 12 Kasım 1998 tarihinde sağlık durumunu gerekçe göstererek karara itiraz etmiştir. Ancak, heyetinde değişiklik yapılan Devlet Güvenlik Mahkemesi, 13 Kasım 1998 tarihinde bu itirazı reddetmiştir. Akabinde, Birdal 3 Haziran 1999 tarihinde tutuklanmıştır (A.g.e.: 3). 25

Eylül 1999 tarihinde, savcılığın 24 Eylül 1999 tarihli Adli Tıp Kurumu raporunu incelemesinin ardından Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 399/2. Maddesi uyarınca, Birdal'ın sağlık sorunu nedeniyle cezasının infazının altı ay tecil edilmesine karar verilmiştir (A.g.e.). Akın Birdal'ın erteleme süresinin 23 Mart 2000 tarihinde dolması ve erteleme süresinin uzatılması için yaptığı başvuru kabul edilmemiştir (Öndül, 2000).

Savcılık, Adli Tıp Kurumu'ndan Birdal'ı muayene etmesini ve tıbbi görüşünü bildirmesini istemiştir. Adli Tıp Kurumu'nun 24 Mart 2000 tarihli raporunu dikkate alan Savcılık, 28 Mart 2000 tarihinde Birdal'ın cezasının infazının ertelenmesi talebini reddetmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2007: 3). Bu nedenle Birdal yeniden cezaevine girmiştir. Ankara Merkez Kapalı Cezaevine konan Birdal'ın, 5 ay 29 gün daha cezaevinde kalması kararlaştırılmıştır (Öndül, 2000). Birdal, 1999 ve 2000 yıllarında gerçekleşen hapis cezaları nedeniyle, İçişleri Bakanlığı'nın uyarısıyla İnsan Hakları Derneği Genel Başkanlığı görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır (Gazete Duvar, 2024). İnsan Hakları Derneği, Birdal'ın yeniden cezaevine girmesi nedeniyle Türkiye'de ifade özgürlüğüne dair engellerin kaldırılmasını talep etmiştir (Öndül, 2000). Dönemin Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanı Ali Ersin Gür, yaptığı yazılı açıklamada, Akın Birdal'ın cezaevine girmesini, tüm insanlığın özgürlüğüne vurulmuş bir darbe olarak değerlendirmiştir. Gür'e göre, baskı ve korkunun hâkim olduğu toplumlarda düşünce özgürlüğünün fiilen hayata geçirilmesi mümkün değildir. Dönemin koşullarında yaşanan hak ihlallerine dikkat çeken Gür, Akın Birdal'ın şahsında hedef alınanın insan hakları ve düşünce özgürlüğü olduğunu vurgulamış; demokratik olmayan tüm yasaların kaldırılarak, ifade özgürlüğünün tam anlamıyla güvence altına alınmasını talep etmiştir (Evrensel, 2000). Bununla birlikte, ABD yönetimi ve Avrupa Birliği, İnsan Hakları Derneği eski başkanı Akın Birdal'ın yeniden cezaevine girmesine tepki göstermiştir (Milliyet, 2000, Mart 30). AB, bu durumun Türkiye'de ifade özgürlüğü açısından büyük bir gerileme olduğunu ve Helsinki sonuç belgelerinin amacına aykırı olduğunu belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, 2000: 14).

Birdal'ın yeniden hapse girmesi dünya basınında yer almıştır. Bu konuyla ilgili olarak ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü James Foley, günlük basın toplantısının başında, Washington'un Birdal'a verdiği desteği ifade ederek, "Türk yetkililerin geçen Eylül ayında Birdal'ın sağlık nedenleriyle cezaevinden serbest bırakılmasını onaylamasından memnun olmuştuk. Fakat, serbest bırakılma süresinin uzatılmaması

bizde hayal kırıklığı yaratmıştır” şeklinde açıklama yapmıştır (Milliyet, 2000, Mart 30). Ayrıca Foley, 1997 yılında Kürt meselesinin çözümüne dair yaptığı bir konuşma nedeniyle suçlu bulunan Birdal’ın, 1998 yılında cezasına ilişkin itirazının sonucunu beklerken bir suikast girişiminde ciddi şekilde yaralandığını hatırlatarak, Birdal’dan “Türkiye’de çok tanınmış, uzlaşma ve barışçı değişimden yana sorumlu bir ses” olarak bahsetmiştir (A.g.e.). Avrupa Birliği Komisyonu sözcülerinden Jean Cristophe Filori ise bu olayın Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri etkilemeyeceğini ifade etmiştir. Filori, “Birdal’ın tekrar hapsedilmesi olumlu ve desteklediğimiz bir gelişme değil. Olumsuz bir adım olmakla birlikte, bu durumun AB-Türkiye ilişkilerini etkilemesi söz konusu değil” demiştir. Ayrıca, Filori, Helsinki Zirvesi sırasında Türkiye ile ilişkileri belirli bir çerçeveye oturtan bir stratejinin belirlendiğini ve bu stratejinin iki-üç ay içinde değiştirilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır (A.g.e.). Nitekim, AB tarafından Türkiye ile ilişkilerin sürdürüleceği yönünde açıklamalar yapılmasına karşın, 2000 yılında Türkiye için hazırlanan Komisyon raporu, ifade özgürlüğü sorunlarına dikkat çekerek bu meselenin ele alınmasının önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü meselelerinin somut bir örneği olarak Akın Birdal, cezasını tamamlamasının ardından 23 Eylül 2000 tarihinde serbest bırakılmıştır (Avrupa Komisyonu, 2000: 14). Birdal’ın hem ulusal hem de uluslararası basında yer alması, ifade özgürlüğü tartışmalarının ne denli kritik olduğunu ve üyelik sürecindeki rolünü bir kez daha gözler önüne sermektedir.

4.2.2.2. Fazilet Partisi’nin Kapatılması

Refah Partisi’nin kapatılmasının ardından Necmettin Erbakan’ın talimatıyla 17 Aralık 1997’de Fazilet Partisi kurulmuştur (Selçuk, 2011: 27). Fazilet Partisi, Türkiye’nin siyasi tarihinde ifade özgürlüğüne yönelik tartışmalara yol açan olaylarla anılan bir siyasi parti olmuştur (A.g.e.). Fazilet Partisi, Refah Partisi’nin aksine, insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne dair daha belirgin bir vurgu yapmıştır. Fazilet Partisi’nin temel iletişim stratejisi, Türkiye’de gerçek bir demokrasiye ve kapsamlı insan haklarına duyulan zorunluluğu içermektedir. Buna ek olarak, parti liderleri de siyasi özgürlüklerin genişletilmesini savunmuşlardır (Narlı, 1999: 44). Fazilet Partisi’nin bu görüşleri Türkiye’de hem ifade özgürlüğünün geliştirilmesi hem de AB’nin Kopenhag Kriterleri’yle örtüşmektedir. Fazilet Partisi, Refah Partisi’nin otuz yıldır karşı çıktığı bir adım olan Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğine destek verdiğini

açıklamıştır (A.g.e.: 43). Buna ek olarak, laiklik kavramı, Refah Partisi dönemine kıyasla farklı bir biçimde yorumlanmış, özellikle dini özgürlüklerin kısıtlanmasına yönelik eleştirilerde bulunulmuştur. Parti, devletin dinler ve inançlar karşısında tarafsız bir tutum sergilemesi gerektiğini öne sürmüştü; vatandaşların dini inançlarını öğrenmeleri, bu inançları uygulamaları ve örgütlemeleri konusunda desteklenmeleri gerektiğini savunmuştur (A.g.e.: 44). Böylelikle Fazilet Partisi tarafından ülkede ifade özgürlüğü desteklenip kısıtlamaların kaldırılması istenmiştir.

Fazilet Partisi'nin kapatılmasının temel nedenlerinden biri, Türkiye'deki laik kesimler ve siyasi elitler arasındaki endişelerdi (Sevinç, 2014: 145-153). Partinin İslami kökenleri, laik Türk devletinin temel prensiplerine aykırı olarak görülüyordu (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024: 7). Anayasa Mahkemesi 22 Haziran 2001 tarihinde Fazilet Partisi hakkında kapatma kararı aldı. 26 ay süren bir dava sürecinin ardından, Anayasa Mahkemesi, henüz resmi gerekçesi yayımlanmamış olmasına karşın, laiklik karşıtı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle Fazilet Partisi'nin kapatılmasına ve mal varlıklarına el konulmasına derhal uygulanmak üzere karar vermiştir (Avrupa Komisyonu, 2001: 26). Türkiye-AB ilişkilerinin siyasi boyutunu değerlendirmek amacıyla oluşturulan Karma Parlamento Komitesi⁴⁷, 21-22 Kasım 2000 tarihlerinde Antalya'da ve 26-27 Haziran 2001 tarihlerinde Brüksel'de bir araya gelmiştir. Bu toplantılardaki tartışmalar arasında Fazilet Partisi'nin kapatılması da yer almaktadır (Avrupa Komisyonu, 2001: 9). Bu olayın ifade özgürlüğü açısından önemi, siyasi bir partinin kapatılmasının, demokratik bir toplumda siyasi fikirlerin serbestçe ifade edilmesi hakkına müdahale olarak görülmesidir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024: 2). Siyasi düzeyde, Fazilet Partisi'nin Haziran ayında Anayasa Mahkemesince kapatılması, Türkiye'deki ifade ve dernek kurma özgürlüğü alanındaki sorunları ön plana çıkarmıştır (Avrupa Komisyonu, 2001: 14). Ancak, Fazilet Partisi'nin kapatılmasını savunan Türkiye Cumhuriyeti Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, partinin laiklik ilkesine tehdit oluşturduğunu ve devletin birliğini tehlikeye attığını savunarak kapatılma kararını desteklemiştir. Bunun sebebi olarak da Fazilet Partisi başkan ve

⁴⁷ Karma Parlamento Komisyonu (KPK), Ortaklık Konseyi tarafından, Avrupa Parlamentosu (AP) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) arasında Ankara Anlaşması çerçevesinde geliştirilen iş birliği ve temasları kolaylaştırmak için kurulmuştur. (Erişim Adresi: <https://ab.gov.tr/271.html> [31 Ağustos 2024]).

yöneticilerinin yasaklanan türban kullanımını üniversitelerde ve kamuda desteklemesi öne sürülmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024: 2). Böylece ifade özgürlüğü ve laiklik gibi temel değerlerin nasıl dengeleyici bir şekilde korunabileceği sorusu ön plana çıkmaktadır.

Fazilet Partisi'nin kapatılması ifade özgürlüğünü meselelerinde, siyasi ve hukuki tartışmaları da barındırmaktadır. Parti, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularında daha geniş bir özgürlük anlayışını savunarak Türkiye'de kapsamlı bir demokrasi ihtiyacına vurgu yapmıştır. Ancak, Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararı, Türkiye'de laiklik ve ifade özgürlüğü arasındaki hassas dengeyi bir kez daha gündeme taşımıştır. Kapatma gerekçesi olarak partinin laiklik karşıtı faaliyetlerde bulunduğu iddiası, ifade özgürlüğü ve laiklik kavramları arasında yaşanan çatışmanın bir yansımasıdır. Özellikle türban yasağı etrafında şekillenen bu tartışmalar, bireylerin inançlarını özgürce ifade etme hakları ile devletin laik yapısını koruma çabası arasındaki gerilimi gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda Fazilet Partisi'nin kapatılması, Türkiye'nin demokratikleşme süreci ve ifade özgürlüğü tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Hem iç politikada hem de Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğünün sınırları ve laiklik ilkesi üzerine yürütülen bu tartışmalar, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde ne denli zorlu bir yolculukta olduğunu göstermektedir.

4.2.2.3. Eski Başbakan Necmettin Erbakan'ın Hapis Cezası Alması

Necmettin Erbakan, 1995 seçimlerinde Refah Partisi başkanı olarak %21.37 oy oranıyla en büyük siyasi başarısını elde etti ve 158 milletvekili çıkararak birinci parti oldu. Bu başarının ardından kurduğu Refahyol hükûmeti ile 28 Haziran 1996'da başbakanlık görevine başladı; ancak başbakanlık dönemi 28 Şubat süreciyle⁴⁸ sona erdi. Böylelikle Erbakan, 1997'de başbakanlık görevini koalisyon ortağı Tansu

⁴⁸ Türk siyaset tarihinde “postmodern darbe” olarak nitelendirilen 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu bildirisini, bu sürecin başlangıcıdır. Bu süreçte, Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararlar neticesinde, Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi'nin oluşturduğu koalisyon hükûmeti sona ermiş, ardından Refah Partisi kapatılmış ve dönemin başbakanı Necmettin Erbakan'a siyaset yasağı getirilmiştir. [Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2022/02/28/postmodern-darbe-uzerinde-22-yil-gecti-28-subat-surecinde-neler-yasandi> 8 Eylül 2024].

Çiller'e devretmek üzere istifa etti (Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2024; TRT Haber, 2023, Şubat 28).

Erbakan, 25 Şubat 1994 tarihinde, Yerel Seçim kampanyası çerçevesinde Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan Bingöl'de gerçekleştirilen halka açık bir toplantıda konuşma yapmıştır (Erbakan v. Turkey, 2006: 2). Erbakan, Bingöl'deki bu konuşmayı yaptığı sırada Refah Partisi'nin Genel Başkanıydı. Nitekim bu konuşmadan dört yıl sonra; 16 Ocak 1998 tarihinde Refah Partisi, Anayasa Mahkemesi tarafından laiklik karşıtı faaliyetler yürüttüğü gerekçesiyle kapatıldı (A.g.e.).

Cumhuriyet Savcısı, 2 Temmuz 1998 tarihinde, Necmettin Erbakan'ın 1994 yılında Bingöl'de yapmış olduğu konuşması⁴⁹ nedeniyle, Türk Ceza Kanunu'nun 312. Maddesi'nin 2. Fıkrası uyarınca Diyarbakır DGM'de Erbakan hakkında ceza davası açmıştır. Bu dava, Erbakan'ın o tarihte başbakan olmaması nedeniyle, "eski başbakanın hapse girmesi" şeklinde kamuoyunda tartışılmıştır. Savcı, Bingöl'deki konuşmanın kayıtlı olduğu ve 6 Ağustos 1997'de bir vakıfta gerçekleştirilen aramada ele geçirilen 1 No'lu video kasetini dava kapsamında delil olarak sunmuştur (A.g.e.:3). Erbakan, 14 Aralık 1998 tarihinde hazırlanan bilirkişi raporuna itiraz ederek, söz konusu kasetin 31 Ekim 1997 tarihinde kaydedildiğini ileri sürmüştü ve bu nedenle yeni bir bilirkişi atanmasını istemiştir. 1 No'lu kasetin üreticisi, Erbakan'ın belirttiği tarihte kasetin üretildiğini doğrulamıştır. Bu gelişmelerin ardından, DGM, 1 No'lu kaseti sunan Ankara Cumhuriyet Savcılığı'na başvuruda bulunmuştur. Savcılık, ilgili kasetin orijinal kayıt olmadığını belirterek, başka bir video kaseti (2 No'lu kaset) sunmuştur. (A.g.e.).

Davanın ilerleyen yıllarında, 10 Mart 2000'de Diyarbakır 1 No.'lu DGM, Erbakan'a, TCK'nin 312'nci maddesi kapsamında "halkı din ve ırk farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek" suçundan 1 yıl ağır hapis ve 220 bin lira para cezası

⁴⁹ Erbakan v. Turkey. (2006). *Case of Erbakan v. Turkey* (Application No. 59405/00). European Court of Human Rights. Translated by the Turkish Ministry of Foreign Affairs. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-121147&filename=CASE%20OF%20ERBAKAN%20v.%20TURKEY%20-%20%20%205BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf> [30.08.2024]: Konuşmanın detayları 3. ve 4. sayfada yer almaktadır.

vermiştir (Hürriyet, 2000, Mart 11; Milliyet, 2000, Temmuz 6). Dönemin Avrupa liderleri, Erbakan'ın mahkûmiyetine yol açan bu yasa gibi yasaların yürürlükten kaldırılmadığı sürece Türkiye'nin AB'ye katılımı konusunda umutlarının olmayacağını söylemiştir (Kinzer, 2000, Mart 11).

Ceza kararının açıklandığı ve Necmettin Erbakan'ın katılmadığı duruşmada, Erbakan'ın avukatları Mehmet Ener ve Yaşar Gürkan mahkemeye son savunmalarını yapmışlardır. Avukatlar, duruşmada sunulan kasetlerin hukuki delil olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Özellikle, kasetlerin kaydedilme koşullarının belirsizliği ve montaj olduğu iddia edilen iki kasetin delil niteliği taşımadığını belirtmişlerdir. Avukatlar, hükûmet komiserinin⁵⁰ raporunda Erbakan'ın konuşmasının 25-30 dakika sürdüğü ve suç unsuru teşkil edecek bir ifade bulunmadığı belirtilirken, kasette konuşmanın 40-45 dakika sürmesinin çelişki yarattığını vurgulamışlardır (Hürriyet, 2000, Mart 11). Ayrıca, Erbakan'ın daha önceki ifadelerinde, kasetteki cümlelerin kendisine ait olmayan üslupla ve kesik kesik yer aldığını belirttiğini ve iddiaları reddettiğini hatırlatmışlardır. Sonuç olarak, avukatlar, müvekkillerinin suçlamaları reddederek, davanın delilden yoksun olduğunu ve zaman aşımı süresinin dolmuş olması nedeniyle beraat kararı verilmesi gerektiğini savunmuşlardır (A.g.e.). Mahkeme, Necmettin Erbakan'ın Bingöl'de yaptığı konuşmada halkı ırk ve din ayrımı yaparak kin ve düşmanlığa tahrik ettiğine hükmederek, Türk Ceza Kanunu'nun 312/2 maddesi uyarınca cezayı onamıştır. Ayrıca, suçun işleniş şekli, yer ve zaman dikkate alınarak, ceza indirimini sağlayan 59. Madde'nin uygulanmasına gerek görülmemiştir (A.g.e.).

⁵⁰ Hükûmet Komiseri: Valilik ya da kaymakamlık tarafından görevlendirilen bir kamu görevlisidir. Hâkim, savcı, silahlı kuvvetler mensupları, adalet ve kolluk kuvvetleri haricinde, il veya ilçelerdeki mülki idare amirliği hizmetleri sınıfına dahil olan memurlardan veya diğer kamu görevlilerinden seçilir. Bu görevliler genellikle müdür, amir veya onların yardımcıları arasından belirlenir. Ayrıca, gerektiğinde hükûmet komiserine yardımcı olacak iki kişi daha görevlendirilebilir. Hükûmet komiserinin temel görevi, düzenlenen toplantılarda bulunmak ve toplantının uygun bir şekilde yapılmasını denetlemektir. Toplantının içeriğini, seyrini ve olası yasadışı faaliyetleri izlemek amacıyla ses alma cihazları, fotoğraf makineleri veya film makineleri gibi teknik ekipmanlar kullanarak tespitler yapabilir. Toplantı sırasında uygun göreceği bir yerde bulunarak süreci gözlemler ve gerektiğinde müdahale edebilir. (Türkiye Cumhuriyeti. (1983). Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (Kanun No. 2911). *Resmî Gazete*, 8 Ekim 1983, Sayı: 18185.)

Savcı, Erbakan'ın konuşmasının, düşünce özgürlüğünün sınırlarını aştığını ve TBMM üyelerine yönelik 'gavur' ifadesinin üniter devlet yapısıyla uyumsuzluk taşıdığını belirterek, bu konuşmanın halkı kin ve düşmanlığa tahrik eden bir tehlike suçu oluşturduğunu öne sürmüştür. Mütalaada, Erbakan'ın söylemlerinin düşünce özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir (A.g.e.). Erbakan'ın mahkûmiyeti, AB'nin üst düzey yetkililerinden biri olan Genişleme Komiseri Günter Verheugen'in Türkiye'yi, Birliğe üyelik için resmi adaylar arasında henüz yeterince demokratik olmayan tek ülke olarak tanımlamasından bir gün sonra duyurulmuştur (Kinzer, 2000, Mart 11). Günter Verheugen, Türkiye'nin Birliğe kabul edilebilmesi için "ifade özgürlüğü gibi hassas konuları" ele alması ve "hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygılı istikrarlı bir demokrasi" olması gerektiğini söylemiştir (A.g.e.).

14 Ocak 2001'de cezaevine girmesi beklenen Erbakan, 22 Aralık 2000'de çıkarılan Rahşan Affi ile kurtulmuştur (Hürriyet bigpara, 2000; Atik, Seven ve Bal, 2000, Aralık 22). Ayrıca Erbakan, 26 Temmuz 2000 tarihinde (Başvuru No: 59405/00), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34. Maddesi uyarınca Türkiye Cumhuriyeti aleyhine AİHM'de dava açmıştır (Erbakan v. Turkey, 2006: 2). AİHM'e başvuran Erbakan hakkında 6 Temmuz 2006 tarihinde açıklanan kararın özeti şöyledir: Erbakan hakkında yürütülen soruşturmanın gerekçeleri, bu soruşturmanın zorunlu olduğuna dair ikna edici bir dayanak sunamamaktadır. Erbakan'ın ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin "demokratik bir toplum için gereklilik" teşkil ettiğine dair argümanlar yetersiz kalmaktadır. Özellikle, suç teşkil ettiği iddia edilen konuşmanın ardından dört yıl beş ay sonra başlatılan cezai soruşturmanın, demokratik bir toplumun yararı ve siyasi rekabetin serbestliği açısından öngörülen meşru amaçlarla orantılı olmadığı değerlendirilmektedir. Bu sebeple, AİHS'nin 10. Maddesi ihlal edilmiştir (A.g.e.: 14).

Necmettin Erbakan'ın 1990'lı yıllarda yaşadığı hukuki süreçler, ifade özgürlüğünün sınırlarını ve Türkiye'de demokratik hakların kullanımındaki engelleri tartışmaya açmıştır. Erbakan'ın Bingöl'deki konuşması nedeniyle yargılanması ve mahkûmiyeti, ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin hukuki meşruiyeti ve demokratik bir toplumda bu tür müdahalelerin nasıl ele alınması gerektiği konularında önemli soruları da gündeme getirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2006 tarihli kararında da vurgulandığı gibi, Erbakan'ın ifade özgürlüğü hakkı, demokratik bir toplumun gereklilikleri çerçevesinde yeterince korunmamış ve orantılılık ilkesi gözetilmeden sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda, Erbakan davası, Türkiye'nin ifade özgürlüğü

konusunda yaşadığı zorlukların uluslararası alanda da dikkat çektiği bir örnek teşkil etmektedir. Bu durum, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde de önemli bir engel olarak görülmüş ve ifade özgürlüğü gibi temel hakların korunması, ülkenin demokratikleşme sürecinde kilit bir rol oynamıştır.

4.2.3. 2003 – 2005 Dönemi

19-20 Haziran 2003 Selanik Zirvesi ve 12-13 Aralık 2003 Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde ifade özgürlüğü dahil olmak üzere temel özgürlüklerin kullanımı, yargının bağımsızlığı ve işleyişi, asker-sivil ilişkileri, ülkenin güneydoğusundaki durum ve kültürel haklar gibi konularda daha fazla çaba sarf etmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin siyasi ve hukuki reformlara yönelik kararlı çabaları ve bu yönde kaydettiği ilerlemeler memnuniyetle karşılanmış; özellikle temel özgürlüklerin kullanımıyla ilgili genel çerçevede daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (EU Council, 2003a; EU Council, 2003b). Türk hükûmetinin siyasi ve hukuk sistemine yönelik, kapsamı geniş bir alana yayılan reformları hızlandırma konusunda ciddi bir kararlılık gösterdiği AB Komisyonu 2003 yılı İlerleme Raporu'nda belirtilmiştir. Bu reformlar, Türk vatandaşlarının Avrupa standartlarına uygun olarak hem temel özgürlüklerden hem insan haklarından yararlanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bununla beraber, Türkiye tarafından dört siyasi uyum paketi reformu kabul edilmiş ve bu reformlar arasında ifade özgürlüğü de yer almıştır (Avrupa Komisyonu, 2003: 12). AB tarafından hazırlanan “Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı'nda” yer alan ve siyasi kriterler bölümünde belirtilen birçok öncelik, dört siyasi uyum paketindeki reformlarla ele alınmıştır (A.g.e.: 38). Bu reformlar, ifade özgürlüğünün kullanımına ilişkin birçok yasal kısıtlamanın kaldırılmasına yol açmıştır. Bununla beraber, Türk Ceza Kanunu'nun değiştirilen hükümleri uygulanarak, pek çok beraat kararı alınmıştır (A.g.e.: 26). Ancak, şiddet içermeyen görüş beyanı nedeniyle açılan davalar devam etmektedir ve bu konuda mahkûm olan birçok kişi, geçerliliğini yitiren hükümler çerçevesinde serbest bırakılmıştır. AB'ye göre bu süreçte Türkiye, vatandaşlarının Avrupa standartları düzeyinde temel hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesi için reformları eksiksiz ve etkili bir şekilde uygulamakla sorumludur (A.g.e.).

17-18 Haziran 2004'teki Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin anayasal değişiklikler yaparak Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme çabaları AB Konseyi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Konsey, reformların idarenin tüm kademelerinde ve ülke çapında tam ve zamanında uygulanması için daha fazla çaba sarf edilmesinin önemine vurgu yapmıştır (EU Council, 2004: Madde 27). AB Konseyi'nin Türkiye'ye yönelik desteği, yargının işlevi ve bağımsızlığının güçlendirilmesi, dernek, ifade ve din özgürlüğü gibi temel hakların kullanımının genel çerçevesinin iyileştirilmesi, kültürel haklar ve asker-sivil ilişkilerinin Avrupa standartlarına uygun hale getirilmesi gibi alanlarda devam etmiştir (A.g.e.: Madde 28). Avrupa Komisyonu'nun 2004 yılı raporunda belirtildiği üzere Türkiye, özellikle 2002 seçimlerinden sonra siyasi güçlenme ile Avrupa standartlarına uyum konusunda önemli kurumsal değişikliklere imza atmıştır (Avrupa Komisyonu, 2004: 11). Siyasi reformlar, özgürlük ve insan haklarının geliştirilmesi, ordu üzerindeki sivil denetimin genişletilmesi gibi bir dizi değişiklik getirmiştir. Bu reformlar, sivil toplumun güçlenmesine katkıda bulunmuş ve liberal demokrasi yönünde bir görüş birliğinin artmasını sağlamıştır. Avrupa Konseyi üyesi olan Türkiye, yasal yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki taahhüdünü ve yeteneğini göstermiştir. Bu sebeple, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 1996 yılında başlatılan denetim sürecini 2004 yılında sonlandırma kararı almıştır (A.g.e.: 12). Buna ek olarak Türkiye, AİHS çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirme yolunda önemli adımlar atmıştır (A.g.e.: 26). Böylece Türkiye tarafından işkence ve kötü muameleye karşı mücadele, görüşme hakkı verilmeden gerçekleştirilen gözaltı uygulamalarının sona erdirilmesi, avukata erişim sağlanması ve sağlık muayenesinin gerçekleştirilmesi yoluyla yargılama öncesi gözaltı şartlarının iyileştirilmesine yönelik çabalar sarf edilmiştir (A.g.e.: 13). Özellikle, işkenceye karşı sıfır hoşgörü politikasının benimsenmesi ve işkence yapanların ağır şekilde cezalandırılmasına yönelik yasal tedbirlerin alınması, Türkiye'nin bu konudaki kararlılığını açıkça ortaya koymaktadır (A.g.e.). Bununla birlikte, ifade özgürlüğü konusunda da önemli adımlar atılmış, TMK dahil olmak üzere çeşitli kanunlardaki yasal kısıtlamalar kaldırılmıştır (A.g.e.: 30). Bu yapılan kanun değişikliklerine rağmen, Türkiye'de ifade özgürlüğünün hâlâ aşırı derecede kısıtlandığına dair eleştiriler bulunmakta ve savcıların şiddet içermeyen görüş açıklayan kişilere karşı ceza davaları açmaya devam etmesi endişe yaratmaktadır (A.g.e.). Bu durum, reform sürecinin tamamlanmamış olduğunu ve ifade özgürlüğü alanında daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerektiğini göstermektedir. Buna karşın, 16-17 Aralık 2004'te

Brüksel’de gerçekleşen AB Konseyi Zirvesi’nde, Türkiye’nin Helsinki Kriterleri çerçevesinde aday ülke olarak kabul edildiği ve yapılan anayasal reformlar ile yasal düzenlemelerin, Komisyon’un hazırladığı rapora (2004) dayanarak Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı konusunda olumlu bir değerlendirme yapılmıştır (EU Council, 2005: Madde 17). Bu süreçte, Türkiye’nin ifade özgürlüğü, işkenceye sıfır tolerans gibi temel hak ve özgürlüklere saygı konularında kaydettiği ilerlemeler özellikle vurgulanmıştır. Konsey, Türkiye’nin reform sürecini devam ettirme konusundaki kararlılığını memnuniyetle karşılayarak, yasal düzenlemelerin uygulanması ve insan haklarına tam saygının sağlanmasının önemini vurgulamıştır (A.g.e.: Madde 18). Bu Zirve, Türkiye’nin AB ile entegrasyon sürecinde ifade özgürlüğü ve temel hakların korunması konusunda atılan adımların uluslararası alanda tanınmasının yanı sıra, ülkenin bu konularda daha fazla ilerleme kaydetmesi için bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Aralık 2004’te AB Konseyi, Türkiye ile katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005’te başlamasını ve müzakerelerin başlatılması için gerekli çerçeve ve koşulları belirlemiştir. Buna ek olarak AB, müzakerelerin ilerlemesinin Türkiye’nin ekonomik ve sosyal uyum çerçevesinde hazırlık yapmasına bağlı olacağını belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005: 3). AB 2005 yılı İlerleme Raporu’nda ifade özgürlüğüne dair şunlara yer vermektedir. Adli sistemde yapılan yapısal reformlar, hukuk düzeninde önemli bir dönüşümü işaret etmektedir. Bu reformlar arasında, 1 Haziran 2005 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Kanunu, Ceza İnfaz Kanunu ve Bölgesel İstinaf Mahkemelerinin Kuruluşu gibi kritik yasaların güncellenmesi yer almaktadır (A.g.e.: 16). Bu adımlar, Türkiye’nin hukuki altyapısını modernize etme ve Avrupa standartlarına uyum sağlama çabasının bir parçası olarak görülmektedir. Aralık 2004’te kabul edilen ve örgütlü suçlar ile ifade özgürlüğüne ilişkin düzenlemeleri içeren yeni Ceza Kanunu, toplumun farklı kesimlerinden gelen eleştiriler nedeniyle 2005 yılına kadar yürürlüğe alınma süreci ertelenmiştir (A.g.e.: 17). Türkiye’nin yargı sistemi, yeni hükümlerin benimsenmesiyle birlikte, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, işkence ve kötü muamele ile mücadele ve töre cinayetleri gibi alanlarda olumlu yönde adımlar attığına dair sinyaller vermiştir (A.g.e.: 19). Özellikle, TMK’nin eski 8. Maddesi’nin kaldırılması, ifade özgürlüğüne ilişkin davalarda önemli bir gelişme olarak kaydedilmiştir (A.g.e.: 23). Ancak, şiddet içermeyen görüşler nedeniyle cezalandırma uygulamaları hâlâ devam etmektedir. Yeni

Ceza Kanunu kapsamında yapılan bazı değişiklikler, ifade özgürlüğüne dair maddelerin iyileştirilmesine yönelik olmuş olsa da bu alanda hâlâ endişeler bulunmaktadır (A.g.e.: 25). Özellikle, 301. Madde (devlet ve kurumlarına hakaret) gibi maddeler, yargı pratiğinde farklı yorumlara ve eleştirel ifadelerin kısıtlanmasına neden olabilmektedir. Buna rağmen yapılan yasal düzenlemeler, ifade özgürlüğü alanında belirli iyileştirmeler sağlamış, medya üzerinden işlenen suçlar için cezai yaptırımların hafifletilmesi gibi adımlar atılmıştır. Yargının, ifade özgürlüğüne ilişkin davaları değerlendirirken, şiddet veya düşmanlık teşvik etmeyen, kamuoyunu etkileyebilecek ifadelerin korunması gerektiği yönünde bir yaklaşım benimsemesi, bu alandaki ilerlemenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (A.g.e.: 29). Nitekim, 301. Madde gibi maddelerin uygulanması, ifade özgürlüğü konusundaki tartışmaları canlı tutmaktadır. 2005 yılı Avrupa Komisyonu İlerleme Raporu'nda Türkiye'deki ifade özgürlüğüne dair endişeler dile getirilirken 301. Madde'nin uygulandığı bazı davalar örnek gösterilmiştir. Bu davalara Orhan Pamuk'a dava açılması, Emin Karaca ve Hrant Dink'in mahkûm edilmesi örnek gösterilebilir. Sonuç olarak, Türkiye'de yapılan yasal reformlar ve adli sistemin modernizasyonu, ifade özgürlüğü gibi temel hakların güvence altına alınması yönünde önemli adımlar atılmasını sağlamış olsa da hâlâ geliştirilmesi gereken alanlar mevcuttur. Özellikle ifade özgürlüğüne ilişkin yasal düzenlemelerin uluslararası standartlar ve demokratik değerler çerçevesinde iyileştirilmesi, Türkiye'nin hukuk devleti ilkesini daha da güçlendirebilir.

4.2.3.1 Orhan Pamuk'a Dava Açılması

Orhan Pamuk, 2006 yılında İsveç Akademisi ve Nobel Komitesi tarafından Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüş ve bu başarıyı elde eden ilk Türk yazar olmuştur (Aker, 2022: 277). Nobel ödülü almadan önce, Orhan Pamuk'un romanlarından biri olan "Kar", 2005 yılında Almanca'ya çevrilmiştir⁵¹. Bundan dolayı, farklı ülkelerde (Almanya, İsveç ve İsviçre) bulunan ve Almanca yayınlanan birçok dergi ve gazete o dönem Orhan Pamuk ile röportaj gerçekleştirmiştir (Hürriyet, 2005, Şubat 9; Bahar, 2005). 2005 yılında İsviçre'de yayınlanan Tagesanzeiger'in 'Das Magazin' isimli

⁵¹ Pamuk, O. (2005). *SCHNEE* (C. K. Neuman, Çev.). CARL HANSER.

kültür ekine konuşan Orhan Pamuk, mülakatta verdiği cevaplarda ifade özgürlüğüyle ilgili şunları söylemiştir:

-Ülkenin (Türkiye) geçmişindeki kötü olayları yavaş yavaş konuşabilmemiz gerekiyor. Evet, bunu herkes yapmalı. Burada 30 bin Kürdü öldürdüler. Ve bir milyon Ermeni. Ve neredeyse hiç kimse bunu dile getirmeye cesaret edemiyor. O halde ben yapıyorum. Ve bu yüzden benden nefret ediyorlar.

-Beni AB ilgilendirmiyor. Ben AB'yi düşünce özgürlüğü, açık toplum ve demokrasi için istiyorum (Hürriyet, 2005, Şubat 9).

İsviçre'de yayınlanan Tagesanzeiger gazetesinin ardından, Alman Süddeutsche Zeitung gazetesine verdiği demeçte, son üç yılda Türkiye'de önemli değişimlerin yaşandığına dikkat çeken Pamuk, bu üç yıllık sürecin altını çizmiştir. Bu demeçte Pamuk, yaklaşık 30 yıldır talep ettikleri düşünce özgürlüğünü sınırlayan yasaların, Erdoğan hükûmeti tarafından kaldırıldığını belirtmiş. Ayrıca, şimdi sıranın Avrupa'da olduğunu ve Türkiye'ye yardım eli uzatılması gerektiğini ifade etmiştir (A.g.e.).

Orhan Pamuk, Türkiye hakkındaki ifade özgürlüğüne dair olumlu görüşlerini Alman gazetesine paylaşmıştır. Ancak İsveç gazetesindeki görüşlerinden dolayı da tepki almıştır. Pamuk'un İsveç gazetesindeki açıklamalarından sonra Nisan 2005'te, Isparta ilinin Sütçüler ilçesi Kaymakamı, Pamuk'un tüm kitaplarının imha edilmesi talimatını vermiştir (Hürriyet, 2005, Şubat 9; Altınbaş, 2011: 72). Ancak, bu talimat yerine getirilmemiş ve bu kararı yerine getirmeyen memura disiplin cezası verilmiştir. Bu olay, Türkiye'de sansür ve ifade özgürlüğü konularında önemli bir örnek olarak kayıtlara geçmiştir. Pamuk'un kitaplarının imha edilmesi talimatı, toplumun geniş kesimlerinde tepkiyle karşılanmış ve uluslararası alanda da yankı bulmuştur (Avrupa Komisyonu, 2005: 28). Disiplin cezası verilen memur olayı, o dönemde devletin ifade özgürlüğüne yönelik tutumunu ve iç dinamiklerini gözler önüne sermektedir. Bunların ardından, İstanbul'da bir savcı, Ağustos 2005'te, yazar Orhan Pamuk'un İsveç gazetesine vermiş olduğu mülakat sonucu dava açmıştır. Bu dava Orhan Pamuk'un Türkiye'de Ermenilerin ve Kürtlerin öldürülmelerine dair ifadeleri ile ilgili olarak 301. Madde uyarınca açılmıştır (A.g.e.). Böylece dava, Pamuk'un ifade özgürlüğü ve Türkiye'deki hassas tarihsel meseleler konusundaki tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. Pamuk, İsveç gazetesine verdiği röportajda, Türkiye'de bir milyon Ermeni ve otuz bin Kürt'ün öldürüldüğünü söylemişti. Bu ifadeleri, Türk Ceza

Kanunu'nun 301. Maddesi kapsamında "Türklüğü, Türkiye Cumhuriyeti'ni, devletin kurum ve organlarını aşağılama" suçlamasına yol açtı. Söz konusu madde, evvelce başka bir savcı tarafından farklı bir şekilde yorumlanmıştı. İlk savcı, Pamuk'un ifadelerinin suç teşkil etmediğine karar vererek, hakkında soruşturmada vazgeçmişti. Ancak, İstanbul'daki savcı, bu karara rağmen kovuşturmayı başlatmıştır (A.g.e.). Bu durum, AB tarafında Türkiye'de ifade özgürlüğü ve yargı bağımsızlığı konusundaki endişelerini artırmıştır (A.g.e.).

Pamuk'a yöneltilen suçlamalar, uluslararası alanda tepkilere yol açmış ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecine ilişkin soru işaretlerine neden olmuştur. Bundan dolayı, 30 Kasım 2005'te AB Avrupa Parlamentosu, Camiel Eurlings liderliğindeki bir heyeti Orhan Pamuk'un duruşmasını gözlemlemek üzere göndereceğini duyurmuştur (Alpan, 2010: 184). Ayrıca, AB Genişleme Komiseri Olli Rehn, Pamuk Davası'nın Türkiye'nin AB üyelik kriterlerine bağlılığının bir "turnusol kağıdı" olacağını belirtmiştir (BBC News, 2005, Aralık 29; Alpan, 2010: 184).

16 Aralık 2005 tarihinde ilk duruşması yapılan dava, Adalet Bakanlığı'ndan gerekli yazının gelmemesi nedeniyle 7 Şubat 2006 tarihine ertelenmiştir. Şişli Asliye Ceza Mahkemesi, bu tür davalarda Adalet Bakanlığı'nın yazılı izninin zorunlu olduğuna işaret ederek, gerekli izin alınıp alınmadığının öğrenilmesi amacıyla bakanlığa yazı gönderilmesine hükmetmiş ve bu gerekçeyle duruşmayı 7 Şubat 2006 tarihine ertelemiştir (Bianet, 2017, Şubat 14). Duruşmanın ertelenmesi kararı, Avrupa Birliği yetkililerinin tepkilerine yol açmıştır. Dava günü, Şişli Adliyesi önünde Orhan Pamuk ve yabancı yetkililere yönelik protestolar gerçekleşmiş ve bu olaylar hem Türkiye hem de dünya basınında geniş yankı bulmuştur (A.g.e.).

BBC muhabiri Sarah Rainsford, Türkiye'de birçok kişinin Pamuk'un yargılanmasını, Avrupa'ya açılmak ve katılmak isteyenlerle AB'ye karşı olanlar arasındaki daha geniş bir mücadelenin parçası olarak gördüğünü belirtmiştir (BBC News, 2005, Aralık 29). Ayrıca, AB-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu Eş Başkanı Joost Lagendijk, Türkiye'deki Orhan Pamuk davasıyla ilgili ifade özgürlüğü konusunda eleştirilerde bulunmuştur. Lagendijk, "hükümet, parlamentoya gerekli değişiklikleri içeren bir yasa teklifi sunabilir; yapılması gereken budur." diyerek, hukuki reformların önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin uluslararası alandaki imajının bu tür davalar nedeniyle ciddi şekilde zarar gördüğünü vurgulamış ve Avrupa'da Türkiye'ye yönelik olumsuz bir algının oluştuğunu ifade etmiştir (CNN Türk, 2005, Aralık 19). Lagendijk,

nl bir yazar hakkında dava açılmasının yanı sıra, bu yazara yönelik fiziki saldırıların milliyetçi gruplar tarafından gerçekleştirilmesinin, ciddi bir toplumsal sorun teşkil ettiğini belirtmiştir (A.g.e.). Bu bağlamda, söz konusu olayların Türkiye'nin Avrupa'daki demokrasi ve ifade özgürlüğü imajını olumsuz etkilediği söylenbilir.

AB Avrupa Parlamentosu Türkiye Raportörü Camiel Eurlings, Türk hkmetine, yazar Orhan Pamuk hakkında açılan davanın düşürülmesi gerektiği yönünde çağrıda bulunmuştur (Internethaber, 2005, Aralık 26). Eurlings, bu bağlamda, hkmetin reform sürecine yönelik verdiği taahhütlere bağlı kalmasının önemine vurgu yaparak, reformların yalnızca kğit üzerinde değil, uygulamada da kararlılıkla sürdürülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu açıklama, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yürüttüğü müzakere sürecinde demokratik reformlara ve ifade özgürlüğüne verdiği önemin altını çizen bir eleştiri olarak değerlendirilebilir.

Orhan Pamuk'un avukatı Halk İnanıcı, davanın soruşturma ve kovuşturma aşamalarındaki eksikliklere dikkat çekmiş, iddianamenin usulüne uygun şekilde hazırlanmadığını ve savcılık tarafından Adalet Bakanlığı'na sunulan fezlekede farklı bir suç için izin talep edildiğini belirtmiştir. Ayrıca İnanıcı, iddianamede dava ile doğrudan ilişkisi olmayan başka bir suçtan yargılama talebinde bulunulduğunu ifade etmiştir (Önderoğlu, 2006). Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi, Pamuk'un  yıla kadar hapis cezası ile yargılandığı davada, Adalet Bakanlığı'nın "yargılama için izin yetkimiz yok" eklindeki kararının yargılama izni yerine geçmeyeceğine karar vererek davayı drmtir. Mahkeme, 301. Madde'nin yürürlüğe girmesinden nceki Türk Ceza Kanunu'nun 159. Maddesi'nde "Uygulama bakanlık iznine tbidir" ifadesine dayanarak, sanık lehine bir değerlendirme yapmış ve ilk duruşmada Adalet Bakanlığı'ndan yargılama izni talep etmiştir (Hürriyet, 2006, Ocak 23; Önderoğlu, 2006).

Pamuk'un avukatı Haluk İnanıcı, dava sürecine ilişkin yaptığı açıklamada, derhal beraat kararı verilmesi gerektiğini ve süreç boyunca ciddi hata ve ihmaller yaşandığını ifade etmiştir (Önderoğlu, 2006). Türkiye ile Avrupa Birliği arasında ciddi bir gerilime yol açan Orhan Pamuk davası, 22 Ocak 2006 tarihinde dmtir (CNN Türk, 2005, Aralık 19). Avrupa Birliği, davanın dmesi yönündeki beklentilerini sürekli olarak dile getirmiş ve nihayetinde davanın dmesinden memnuniyet duymuştur. Avrupa Birliği Komisyonu'nun genilemeden sorumlu yesi Olli Rehn, yaptığı açıklamada, "Bu haber hem Orhan Pamuk hem de Türkiye'deki ifade özgürlüğü açısından olumlu

bir gelişmedir'' ifadelerini kullanmıştır. Rehn ayrıca, benzer davalarda yargılanan diğer kişilerin de Orhan Pamuk ile aynı şekilde muamele görmesini beklediklerini vurgulamıştır. Avrupa Birliği, özellikle düşünce suçlarıyla ilgili davalarda, Türk yargısının 301. Madde'yi daha olumlu bir yaklaşımla yorumlamasını talep etmektedir (A.g.e.). Bu bağlamda, Türkiye'nin ifade özgürlüğü konusunda AB üyelik süreciyle uyumlu bir yargı pratiği geliştirmesi beklentisi, Türkiye-AB ilişkilerinin gelişiminde güncelliğini korumaktadır.

4.2.3.2 Emin Karaca'nın Mahkûm Edilmesi

Türkiye'de ve Avrupa'da Yazın dergisinde yazar olan Emin Karaca; Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam edilişlerinin 30. Yıldönümü dolayısıyla Nisan 2002'de yayımlanan yazıları nedeniyle "askeri kuvvetleri tahkir ve tezyif" iddiasıyla yargılanmıştır (Önderoğlu, 2007). Karaca yayımlamış olduğu yazılarda, orduyu 1960'larda solcuları öldürmekle suçlayan içeriklere yer vermiştir (Committee to Protect Journalists, 2004).

Emin Karaca'nın yargılanma süreci Kasım 2002'den itibaren devam etmekteyken, AB üyelik sürecindeki Türkiye, 2003 yılında basın özgürlüğünü kısıtlayan mevzuatın iyileştirilmesine yönelik adımlar atmayı sürdürmüştür (Önderoğlu, 2007; Committee to Protect Journalists, 2004). Bu girişimler, Türkiye'nin uluslararası alanda eleştirilen basın özgürlüğü sicilinde belirli iyileşmeler sağlamış olsa da ülkede ifade özgürlüğü açısından önemli yapısal engeller varlığını sürdürmüştür. Özellikle gazetecilere yönelik cezai yaptırımlar, geçmiş yıllara kıyasla azalmış olmasına rağmen, ciddi bir sorun teşkil etmeye devam etmiştir (Committee to Protect Journalists, 2004).

Emin Karaca, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nun 301/2. Maddesi çerçevesinde; Eylül 2005'te, Türk ordusunun geçmiş faaliyetlerini eleştiren makalesi nedeniyle mahkûm edilmiştir (Önderoğlu, 2007; Avrupa Komisyonu, 2005: 29). Yargıtay, karar tutanağında zabıt katibinin imzasının eksik olduğunu gerekçe göstererek, Emin Karaca'nın mahkûmiyetine ilişkin kararı usulden bozmuştur. Emin Karaca'ya Eylül 2005'te verilen beş ay hapis cezası ertelemeli olarak 900 YTL para cezasına çevrilmiştir (Önderoğlu, 2007).

Avrupa Birliği'ne göre ifade özgürlüğü ihlallerinin değerlendirilmesinde yargının; ifadenin şiddet, silahlı isyan ya da düşmanlık teşvik edip etmediğini göz önünde

bulundurması gerekmektedir. Ayrıca, ifadenin hedef kitlesi üzerindeki etkisi ile bu kitlenin söz konusu ifadeye nasıl bir tepki verebileceği de dikkate alınmalıdır (Avrupa Komisyonu, 2005: 29). Türkiye’deki yargı organları tarafından bu tür değerlendirmelerin yapıldığına dair çeşitli örnekler mevcuttur. Örneğin, Ekim 2004’te Yargıtay, köşe yazarı Selahattin Aydar’a verilen hapis cezasını bozmuş ve laikliği savunan kişilerin “Ateist” olarak tanımlanmasının suç teşkil etmediğine hükmetmiştir (A.g.e.). Ancak, Emin Karaca’nın davasında olduğu gibi 301. Madde kapsamında açılan davalar, bazı yargıç ve savcıların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. Maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin ilgili içtihatlarına uygun karar alma yetkinliklerine ilişkin ciddi kaygılar doğurmaktadır (A.g.e.). Ayrıca, 301. Madde’den mahkûm olan ilk kişilerden biri olan Emin Karaca’nın ardından, 100’e yakın kişi eski TCK’nin 159. Maddesi veya 301. Madde’den mahkemelik olmuştur (Önderoğlu, 2007). Ceza Kanunu’nun sınırlı bir yorumla uygulanmaya devam etmesi halinde, Türkiye’de ifade özgürlüğünün güvence altına alınabilmesi amacıyla yasal düzenlemelerde değişiklik yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, özellikle 301. Madde’ye ilişkin davaların Avrupa Birliği tarafından yakından izleneceği vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2005: 29).

Emin Karaca’nın yargılanma süreci ve 301. Madde’nin uygulanması, Türkiye’de ifade özgürlüğü konusunda süregelen yapısal sorunların bir yansıması olmuştur. AB üyelik sürecinin etkisiyle bu alanda bazı yasal düzenlemeler yapılsa da özellikle gazetecilere yönelik cezai yaptırımların devam etmesi ifade özgürlüğünün tam anlamıyla sağlanamadığını göstermektedir. Türkiye’nin basın özgürlüğü sicilinde ilerleme kaydedebilmesi için yargı pratiğinde daha geniş kapsamlı reformlara ihtiyaç duyulmaktadır.

4.2.3.3 Hrant Dink’in Mahkûm Edilmesi

Ermeni kökenli Türk gazeteci Hrant Dink, 1990’lı yıllarda Ermenice günlük Marmara gazetesinde “Çutak” (Ermenice’de keman) takma adıyla, Ermeni tarihine ilişkin Türkiye’de yayımlanan kitaplara yönelik eleştiriler yazmıştır (Avrupa Komisyonu, 2007: 14; Hrant Dink Vakfı, t.y.). Dink, 5 Nisan 1996 tarihinde İstanbul’da Türkçe ve Ermenice dillerinde yayımlanmaya başlayan Agos gazetesinin kurucusu ve Genel Yayın Yönetmenidir (NTV, 2023). Agos gazetesinin ana hedefleri; Türkiye Ermeni

toplumunun ana dilini bilmeyen kesimi ile dayanışma sağlamak, Türkiye’de yaşayan Ermenilerin devletle ilgili sorunlarını kendi sesinden ifade ederek geniş kamuoyunun desteğini kazanmak ve Ermeni kültürü ile tarihini Türkiye toplumuna aktarmaktır (Hrant Dink Vakfı, t.y.).

Dink, 13 Şubat 2004 yılında Agos gazetesinde Ermeni diasporası hakkında kaleme aldığı bir makale nedeniyle hedef alınıp “Türklüğü neşren tahkir ve tezyif etmek” ile suçlanmıştır (BBC Türkçe, 2005, Ekim 7). Bununla birlikte Dink hakkında Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi’nde dava açılmıştır (NTV, 2023, Kasım 16).

7 Ekim 2005’te, Hrant Dink, 301. Madde uyarınca “Türklüğü aşağılamak” suçundan mahkûm edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005: 28). Mahkeme, Dink’e 6 ay hapis cezası vermiş; ancak bu ceza tecil edilmiştir (A.g.e.). Mahkemenin tecil etmesinin sebebi Dink’in sabıkasız olması ve ileride bir daha suç işlemeyeceği konusunda kanaat oluşmasıdır (BBC Türkçe, 2005, Ekim 7). Bu olay, ifade özgürlüğü ve azınlık hakları konularında büyük tartışmalara yol açmış ve Türkiye’deki yargı sistemi ile ifade özgürlüğü arasındaki çatışmayı gözler önüne sermiştir. Bu dönemde sert eleştirilere hedef olan ve hukuki süreçlerle uğraşan Dink, tehditler aldığını belirterek, yaşadıklarını gazetesindeki köşesinde yazıya dökmüştür (NTV, 2023, Kasım 16).

Hrant Dink’in yargılanması ve mahkûmiyeti, ulusal ve uluslararası düzeyde geniş tepki çekmiş ve birçok insan hakları örgütü ile basın özgürlüğü savunucusu tarafından kınanmıştır. Bu kapsamda, Peter Balakian, Atom Egoyan, Ronald Suny, Vahakn Dadrian, Alfred de Zayas, Noam Chomsky ve Halil Berktaş gibi önemli isimlerin de aralarında bulunduğu 260 sanatçı, akademisyen, edebiyatçı ve gazeteci, Türk hükûmetine vatandaşların siyasi haklarını güvence altına alması için bir protesto mektubu göndermiştir. Mektup, Türkiye’nin üst düzey yetkilileri ve uluslararası insan hakları örgütlerine iletilmiş ve özellikle Dink’in mahkûmiyeti eleştirilmiştir (Asbarez Staff, 2005, Ekim 26). Bununla beraber, AB tarafından Türkiye’ye yönelik 301. Madde’nin Avrupa standartlarına getirilmesi, ceza yasasının diğer maddelerinde de benzer şekilde şiddet içermeyen fikirlerin ifade edilmesinin cezalandırılmasının ortadan kaldırılması gerektiği AB Komisyon raporunda dile getirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2006: 13). Ayrıca AB tarafından, Türkiye’deki Terörle Mücadele Kanunu’nun ifade özgürlüğü üzerindeki etkisinin endişe yarattığı ileri sürülmüştür (Altınbaş, 2011: 73).

Hrant Dink'in yargılanması, Türkiye'de ifade özgürlüğü konusundaki yapısal sorunları açığa çıkarmıştır. Dink'in mahkûmiyeti hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geniş çaplı tepkilere yol açmış, bu süreç Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecindeki insan hakları ihlallerine dair tartışmaları derinleştirmiştir.

4.2.4. Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması

Azınlık hakları ve azınlık hakların savunulması, ifade özgürlüğüyle derin bir bağlantı içindedir. Bu haklar, belirlenen ulusal, etnik, dini veya dil bazında grupların; temel haklarını ve öz kimliklerini muhafaza ederken adalet ve eşitlik içerisinde var olabilmelerini temin etmek amacıyla yerel ve küresel düzeylerde kabul görmüş haklardır (Aslan, 2020). Söz konusu haklar, azınlık gruplarının kültürlerini, dillerini, geleneklerini ve dini inanışlarını özgürce ifade etmeleri amacıyla tasarlanmıştır. Aynı zamanda bu haklar, azınlıkların eğitim, iş yaşamı ve kamu hizmetlerine ayrımcılığa maruz kalmadan erişimlerini sağlamayı ve kendi toplulukları ile diğer topluluklarla ilişkilerini sürdürebilmelerini güvence altına almayı hedeflemektedir. Buna ek olarak, azınlıkların korunması, bu hakların korunup desteklenmesini içeren ulusal ve uluslararası yasaların belirlediği prosedürler aracılığıyla gerçekleştirilir (A.g.e.).

AB, ekonomik olarak benzersiz bir entegrasyon seviyesine ulaşmasına rağmen, Doğu Avrupa genişlemesi öncesine kadar azınlıklarla ilgili ortak bir yasal düzenleme ve temel bir siyaset oluşturmamıştır. 1990'lara kadar AB, azınlık meselelerini ve bu konuları tamamen üye ülkelerin sorumluluğuna bırakmıştır. AB'nin azınlık konularında uzun yıllar boyunca gösterdiği pasif tutum, üye devletlerin bu yetkileri AB kurumlarına devretme konusunda anlaşmaya varamamalarından kaynaklanmaktadır (Toggenburg, 2004: 10-13). Ayrıca, AB'nin iç hukukunda azınlıklarla ilgili belirlenmiş bir standart olmadığı gibi, AB üye devletlerinin takip etmesi gereken bir standart da tanımlanmamıştır (Schwellnus, 2005: 51). Böylece azınlıkların korunması ve hakları meselesi, AB içinde üye devletlerin inisiyatifine terk edilmiş ve bu nedenle konu, AB'nin yetkisi dışında yer almıştır (Galbreath ve McEvoy, 2013: 8). Nitekim, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen Kopenhag Kriterleri, azınlık haklarını genişleme sürecinin temel koşullarından biri olarak belirlemiştir. Böylelikle azınlık hakları konusunda sınırlı bir etkiye sahip olmasına rağmen AB, genişleme politikası aracılığıyla Avrupa'da azınlıkların korunması ve

haklarının savunulmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Yılmaz, 2011: 7). Bu yaklaşımın temel nedeni, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla artan etnik ve dini gerilimler ile eski Sovyet devletlerinin AB'ye katılım ve dönüşüm süreçlerinin dikkate alınmasıdır. Ancak, azınlık hakları, AB'nin topluluk müktesebatında açıkça tanımlanmadığı için genişleme süreci boyunca belirsiz kalmıştır (Schwellnus, 2005: 56). AB'nin azınlıklar konusunda bir standardı olmaması nedeniyle, bu mesele her aday ülkenin özel durumu çerçevesinde ele alınmış ve ilerleme raporlarında belirlenen önceliklere göre değerlendirilmiştir (Toggenburg, 2000).

AB'nin azınlıklar konusunda bir standardının bulunmaması, her aday ülkenin azınlık meselelerinin kendi özel durumuna göre değerlendirilmesine yol açarken, Türkiye'deki azınlık haklarının temel yasal dayanağı, 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile şekillenmiştir (Toggenburg, 2000; Bilgin, 2007: 9-10). Lozan Barış Antlaşması'nın "Kesim III, Azınlıkların Korunması"⁵² kısmı, o dönemde büyük bir sorun olan azınlıklarla ilgili önemli düzenlemeler getirmiştir. Bu kısım, Türkiye içindeki azınlıkların durumunu netleştirmiştir. Antlaşmaya göre, Türkiye'de sadece gayrimüslimler⁵³ azınlık olarak tanınmış ve bu gruplara çeşitli haklar tanınmıştır (Atıcı Köktaş ve Büyükbaş 2016: 2). Bununla beraber, Türkiye'de azınlık haklarının geliştirilmesinin gecikmesi, 1990'lar boyunca yükselen yeni ulusalcılık akımlarının etkisi ve ayrılıkçı grupların kendi kaderini tayin hakkını uluslararası hukuk çerçevesinde kabul görmeyen bir propaganda aracı olarak kullanmalarıyla ilişkilidir (Bilgin, 2007: 174). Bu durum, ülkenin çıkarlarını savunma ve toplumsal güvenliği sağlama zorunluluğu nedeniyle azınlık hakları konusunda daha temkinli bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Türkiye'de, etnik grupların üyelerinin kendi kültürel kimlik ve dillerini ifade etme hakları teorik olarak mevcut olmasına rağmen, bu hakların

⁵² Azınlıklarla ilgili olarak "Kesim III, Azınlıkların Korunması" başlığı altında 37-45. Maddeleri içermektedir.

⁵³ Avrupa Komisyonu (1998), İlerleme Raporu, s. 16: Lozan Antlaşması'na göre Türkiye, resmi olarak üç azınlık grubunu tanımaktadır: 50.000 Ermeni, 25.000 Musevi ve 5.000 Rum. Bu azınlıklar kendi kilise, okul ve hastanelerini özgürce idare edebilirler. Ayrıca, Resmen tanınan bu üç azınlığın mensupları yetkili makamlara kayıt yaptırmakla yükümlüdürler. Bu azınlıkların üyelerinin kimlik kartlarında onların mensubiyetleri belirtilir. İçişleri Bakanlığı bünyesinde, azınlıklarla ilgili özel bir birim bulunmaktadır.

pratikte uygulanması sınırlı kalmıştır (A.g.e.). Buna ek olarak, Türk makamları Kürt azınlığını resmi olarak tanımamakta ve onları Kürt kökenli Türkler olarak kabul etmektedirler; diğer bir ifadeyle Kürtleri bir azınlık olarak görmemektedirler (Avrupa Komisyonu, 1998: 16). Kürtler, özellikle Türkiye'nin güneydoğusunda olmak üzere, ülkenin dört bir yanında yaşamaktadırlar. 1998 yılı itibarıyla, olağanüstü hâl uygulanan bölgelerde yaşayan Kürtler, terör eylemlerinin getirdiği zorlukların yanı sıra medeni ve siyasi hakların kısıtlanmasından dolayı sosyal ve ekonomik açıdan dezavantajlı durumdadırlar (A.g.e.). AB'ye göre Türkiye, güneydoğu sorununa askeri olmayan siyasi bir çözüm bulmalıdır. O güne kadar tercih edilen askeri yaklaşım hem insani hem de mali olarak pahalıya mal olmuş ve bölgenin kalkınmasını engellemiştir. Ayrıca, bu durum Türkiye'nin uluslararası imajını da olumsuz etkilemiştir. AB'ye göre ayrılıkçılığı veya terörizmi desteklemediği sürece, Kürt kültürel kimliğinin ifade edilme yolları daha çok hoş görülebilir (A.g.e.). Örneğin, Kürt dilinde televizyon yayınlarına, siyasi olmayan programlar için bir ölçüde hoşgörü gösterilse de resmi olarak hâlâ izin verilmemektedir (Avrupa Komisyonu, 1999: 14). Ayrıca, Komisyon, Aralık 1999'daki AB Konseyi Zirvesi'nde Türkiye'ye AB adaylık statüsü verilmiş olmasına rağmen; Türkiye'deki insan hakları ve azınlık haklarındaki yetersizlikleri vurgulamıştır (Avrupa Komisyonu, 2004: 44).

1997-2005 yılları arasında Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğü meselelerini azınlıkların korunması ve hakları bağlamında ele aldığımızda, etnik grupların kültürel haklarının sınırlı olması ve bu grupların üyelerinin kendi dillerinde eğitim görme, yayın yapma veya bu dilleri öğrenme gibi haklara erişimlerinin kısıtlanmış olması örnek olarak verilebilir (Avrupa Komisyonu, 2000: 15). Ayrıca, bu tür kültürel haklarla ilgili görüşlerini ifade etme fırsatlarının yeterince sağlanmamış olması da ifade özgürlüğü açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir (A.g.e.). Ancak, 2000'lerin başlangıcından itibaren Türkiye bir dönüşüm sürecine girmiş ve bu süreç azınlıklar için daha geniş özgürlüklerin⁵⁴ sağlanmasına yol açmıştır. Anayasa

⁵⁴ Avrupa Komisyonu (2003), İlerleme Raporu: Ağustos 2002'den bu yana, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) dört yeni uyum paketini yasalaştırmıştır. Bu paketler, farklı tarihlerde onaylanarak çeşitli reformları içermektedir. İlk olarak, Ocak 2003'te 4778 sayılı Kanun, yani 4. Uyum Paketi kabul edilmiştir. Bunu takiben, Şubat 2003'te 4793 sayılı Kanun, 5. Uyum Paketi olarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra, Temmuz 2003'te 4928

değişiklikleri, azınlık hakları ve azınlıkların korunması ile doğrudan ilişkilidir (Avrupa Komisyonu, 2001: 19). İfade özgürlüğü, basın özgürlüğü, dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğü gibi temel özgürlüklerin genişletilmesi ve korunması, azınlık gruplarının seslerini daha etkili bir şekilde ifade etmelerine olanak tanır. Bu tür değişiklikler, azınlık gruplarının kültürel, sosyal ve siyasal yaşama katılımlarını artırarak, bu grupların haklarının daha iyi korunmasına katkıda bulunur (A.g.e.). Ağustos 2002’de TBMM tarafından onaylanan üçüncü reform paketi, özellikle ifade özgürlüğünün genişletilmesi ve Müslüman olmayan dini azınlıklara daha fazla hak tanınması gibi önemli değişiklikleri içermektedir (Avrupa Komisyonu, 2002: 10; T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007b: 11). Böylelikle 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun 3. Maddesi’nde yapılan değişiklikle, yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma sınırlamaları kaldırılarak, ifade özgürlüğü bağlamında azınlıkların katılımı kolaylaştırılmıştır (Yıldırım, 2012: 66; T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007b: 11). Bununla beraber, gayrimüslim cemaat vakıflarının taşınmazlarıyla ilgili yasal düzenlemeler gözden geçirilmiştir (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007b: 10). Ayrıca, Türkiye’nin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Ulusal Azınlıklardan Sorumlu Yüksek Komiseri ile başlattığı diyalog, AB tarafından olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2002: 34). Azınlıkların korunması ve haklarının geliştirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirmesine rağmen Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması için Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi’ni imzalamamış ve Lozan Barış Antlaşması’nda (1923) tanınan azınlıklar dışında kalan, diğer azınlıkları resmi olarak kabul etmemiştir (Avrupa Komisyonu, 2002: 33). Bununla beraber, Türkiye, insan hakları alanında uluslararası anlaşmalara katılımında ilerleme⁵⁵ göstermiş olmakla birlikte, bu sözleşmelere eğitim hakkı ve azınlıkların

sayılı Kanun, 6. Uyum Paketi olarak onaylanmıştır. Son olarak, Ağustos 2003’te 4963 sayılı Kanun, 7. Uyum Paketi olarak yasalaşmıştır. Bu uyum paketleri, geniş bir yelpazede reformları içermektedir ve özellikle insan hakları ile azınlıkların korunması konularına odaklanmaktadır. Ayrıca, bu reformlar kapsamında ifade özgürlüğünün güçlendirilmesi de önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamlı düzenlemeler, Türkiye’nin demokratikleşme ve insan hakları standartlarını yükseltme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

⁵⁵ TBMM Haziran 2003’te, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmeyi onaylamıştır.

hakları ile ilgili bazı çekinceler koymuştur (Avrupa Komisyonu, 2003: 20). Nitekim azınlıkların haklarıyla ilgili çekince koymasına rağmen Türkiye, 2004 yılında azınlıkların korunması ve kültürel hakların kullanılması konularında Anayasa’da değişiklik yaparak; özellikle Kürt kökenli vatandaşların kültürel ve dil haklarının kullanımını konusunda liberalleşme sağlamıştır. Bu değişiklikler, Kürtçe yayın yapma ve Kürtçe eğitim alabilme imkanlarının genişletilmesini içermiştir. Bu dönüşüm, Kürtçe televizyon kanallarının açılması ve Kürtçe yayın yapabilen radyo istasyonlarının sayısının artması şeklinde kendini göstermiştir. Medya alanında yapılan bu düzenlemeler, Kürt kökenli vatandaşların kültürel ifadesine; başka bir deyişle ifade özgürlüğü alanında geniş bir alan açılmasını sağlamıştır (Avrupa Komisyonu, 2004: 14; Bilgin, 2007: 179). Böylesine önemli bir ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, radyo-televizyon yayıncılığı ve eğitim gibi alanlar da dahil olmak üzere kültürel hakların uygulanmasında hâlâ ciddi kısıtlamalar bulunmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2004: 14). Örneğin, Mart 2005’te RTÜK, Kürtçe dilinde müzik yayını yapan Dünya Radyo’yu 30 gün süreyle kapatma kararı almıştır. Ancak, Nisan 2005’te Danıştay, Kürtçe müzik yayınının yaptırım gerektiren bir durum oluşturmadığı gerekçesiyle RTÜK’ün bu kararını iptal etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005: 30).

1997 ile 2005 yılları arasında Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkilerde temel ifade özgürlüğü meselelerinde yer alan “azınlık hakları ve azınlıkların korunması” önemli bir role sahiptir. AB’nin değerlendirmesine göre, Türkiye’de siyasi dönüşüm süreci devam etmekte olup, ülke Kopenhag Kriterleri’ni genel olarak karşılamaya çalışmaktadır. İnsan hakları ihlalleri ise azalmakla birlikte hâlâ devam etmekte, mevcut yasaların etkin uygulanması ve bazı alanlarda yeni yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir (Avrupa Komisyonu, 2005: 46-47). Türkiye tarafından AB üyelik sürecinde bu konuların ele alınması, demokratikleşme ve insan haklarına saygı konularında ilerlemeyi teşvik etmiştir. Bununla beraber ifade özgürlüğü ve azınlık hakları meseleleri, AB ve Türkiye arasındaki diyalogun merkezinde bulunmaya devam etmektedir (A.g.e.).

SONUÇ

Bu çalışma, 1997-2005 yılları arasında Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde, ifade özgürlüğü meselelerinin nasıl bir rol oynadığını ele almıştır. Bu süreçte Türkiye'nin demokratikleşme çabaları ve AB ile olan ilişkileri, ifade özgürlüğüne yönelik yasal reformlarla doğrudan bağlantılıdır. Çalışmada ifade özgürlüğünün güçlendirilmesi ve etkin uygulanması, AB müktesebatına uyum sürecinin temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Özellikle 1997-2005 yılları arasında, Türkiye'nin AB üyelik süreci, demokratik reformlar ve insan haklarına saygı alanlarında kritik adımlar atılmasını zorunlu kılmıştır. Yapılan reformlar, Türkiye'nin demokratikleşme sürecini ve AB normlarına uyum çabalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Aynı zamanda çalışmada, Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki ilerlemenin, ifade özgürlüğü reformlarının başarısına dayandığı vurgulanmaktadır.

İfade özgürlüğü, bireylerin kendilerini geliştirmeleri, toplumda aktif roller üstlenmeleri ve yönetim üzerinde denetim sağlamaları için vazgeçilmezdir. Bu çalışmada belirtildiği üzere, ifade özgürlüğünün tarihsel kökenleri Antik Yunan ve Roma dönemlerine dayanmaktadır; modern anlamda ise Aydınlanma Çağı'nda, bireyin özgürlüklerine ve devletin bu özgürlüklere müdahale etmeme yükümlülüğü üzerine odaklanılan tartışmalarla şekillenmiştir. İfade özgürlüğü, bireylerin kendilerini geliştirmelerinin yanı sıra toplum ve yönetim üzerindeki etkileriyle önemli bir hak olarak kabul edilse de tarihsel süreçte bu özgürlüğün kapsamı ve sınırları John Stuart Mill, Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire ve Jürgen Habermas gibi çeşitli düşünürler tarafından tartışılmış ve şekillendirilmiştir. Bu düşünürler, ifade özgürlüğünün demokratik toplumlar için vazgeçilmez bir unsur olduğunu vurgularken, bu özgürlüğün potansiyel tehlikeleri ve sınırları konusunda farklı perspektifler sunmuşlardır. Örneğin, Mill ifade özgürlüğünün yanlış fikirlerin de tartışılmasını sağlayarak toplumsal ilerlemeye katkıda bulunduğunu savunurken, Hobbes ifade özgürlüğünün dikkatli bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Nitekim, ifade özgürlüğü, yazılı ve sözlü ifadeler, sanatsal eserler ve basın yayınlarını içerirken, bireylerin fikirlerini serbestçe yayma hakkını da kapsar; ancak milli güvenlik, kamu düzeni ve başkalarının hakları gibi nedenlerle sınırlanabilir. Bu sınırlamalar,

demokratik toplumlar için gerekli ve orantılı olmalıdır. Aynı zamanda ifade özgürlüğü, demokrasinin işleyişinde kritik bir rol oynar, yönetimin hesap verebilirliğini artırır ve bireylerin yönetime katılımını sağlar. Böylece ifade özgürlüğü hem bireysel özgürlüklerin hem de toplumsal gelişimin temelini oluştururken, sorumlu kullanım ve sınırlar çerçevesinde uygulanması, demokratik toplumların sağlıklı işleyişi için gerekli olur.

Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde ifade özgürlüğünün nasıl bir rol üstlendiği de çalışmada incelenmektedir. AB'ye aday ve yeni üye devletlerde demokratikleşme ve medya özgürlüğünün güçlendirilmesi açısından kritik bir araç olarak görülen ifade özgürlüğü, siyasi çoğulculuğun ve medya bağımsızlığının pekiştirilmesine katkı sağlamaktadır. AB üyelik sürecinde ifade özgürlüğünün yasal ve kurumsal düzeyde güçlendirilmesi, aday ülkelerin AB normlarına uyum sağlamaları kapsamında bir zorunluluk teşkil etmektedir. Ancak, AB'nin ifade özgürlüğüne ilişkin politika ve uygulamalarında gözlemlenen tutarsızlıklar ve çifte standartlar, Birliğin bu alandaki etkinliğini sınırlamaktadır. Bu bulgular ışığında, AB'nin daha tutarlı, adil ve etkili ifade özgürlüğü politikaları geliştirmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Tüm üye devletler için eşit uygulama standartları getirilmesi, yasal çerçevelerin güçlendirilmesi ve aday ülkelerle daha iyi bir uyum sağlanması açısından büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda, AB'nin aday ve yeni üye devletlerde ifade özgürlüğü kapasitelerini artırmak amacıyla eğitim programları ve teknik destek sağlaması gerektiği belirtilmiştir; bu programların, yasal ve kurumsal reformların yanı sıra medya çalışanları ve sivil toplum kuruluşları için kapasite inşası çalışmalarını içermesi önerilmektedir. AB, ifade özgürlüğünü koruma ve teşvik etme konusunda sivil toplum kuruluşları ile daha aktif iş birliği yapmalı ve bu iş birliği, demokratik katılımı artırma potansiyeline sahip olmalıdır. Ayrıca, ifade özgürlüğüne ilişkin politika ve uygulamaların düzenli olarak değerlendirilmesi, şeffaflığın önceliklendirilmesi ve bu süreçlerde uluslararası iş birliği ile diyalogların güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. AB'nin ifade özgürlüğü konusundaki tutarlılığını sağlaması ve küresel norm ve standartların belirlenmesinde liderlik rolü üstlenmesi, demokratik normların daha derinlemesine yerleşmesine katkıda bulunarak Birliğin temel değerlerine olan bağlılığını güçlendirecek ve genişleme politikalarının başarısını artıracaktır.

1997-2005 yılları arasındaki ifade özgürlüğü meseleleri, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde hem bir engel hem de bir ilerleme aracı olarak işlev görmüştür. Türkiye'nin bu alandaki yasal düzenlemeleri ve anayasal değişiklikleri, demokratikleşme sürecinin önemli göstergeleri olarak kabul edilmiş; ancak uygulamadaki etkinliği ve sürekliliği AB raporlarında sürekli sorgulanmıştır. İfade özgürlüğü, özellikle, Türkiye'nin AB üyelik süreci ve Kopenhag Kriterleri'ne uyum çabaları bağlamında kritik bir rol üstlenmiştir. Bu kriterler, AB'ye üye olmayı talep eden ülkelerin, demokratik normlara ve insan haklarına uygun hareket etmelerini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen yasal değişiklikler AB tarafından olumlu adımlar olarak değerlendirilmiş olsa da uygulamada yaşanan sorunlar ve siyasi baskılar, bu reformların etkinliğini sınırlamıştır. Nitekim, ifade özgürlüğü, Türkiye'nin uluslararası arenadaki imajı ve AB ile ilişkilerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. AB'nin ifade özgürlüğü konusundaki ısrarlı takibi, Türkiye'nin bu alandaki sorunlarını sürekli gündemde tutmuş; böylelikle bu durum, Türkiye'nin AB üyelik süreciyle birlikte demokratikleşme sürecini de etkilemiştir.

1997 Lüksemburg Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve Türkiye'nin üyelik süreci AB'nin genişleme stratejisinden dışlanarak, alternatif bir ilişki modeli ile ele alınmıştır. Bu modelin temelinde, Türkiye'nin insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti konularında gösterdiği eksiklikler yatmaktadır. AB, Türkiye'nin demokrasi standartlarına ulaşabilmesi için reformlar yapmasını ve bu reformların özellikle ifade özgürlüğü, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarında somut sonuçlar doğurmasını beklemiştir. Ancak, bu süreçte Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı siyasi, kültürel ve toplumsal engeller, reformların etkili bir şekilde uygulanmasını zorlaştırmıştır.

1997-1999 yılları arasında, Türkiye'nin ifade özgürlüğü alanındaki durumu, AB tarafından sürekli olarak eleştirilmiş ve reform beklentileri dile getirilmiştir. Avrupa Komisyonu'nun bu dönemde yayımladığı ilerleme raporlarında, Türkiye'nin ifade özgürlüğü konusunda ilerleme kaydettiği belirtilmekle birlikte, siyasi partilerin kapatılması, medya üzerindeki baskılar ve bireylerin özgürce ifade edebilmelerinin önündeki engeller eleştirilmiştir. Refah Partisi'nin kapatılması, Recep Tayyip Erdoğan'ın Siirt'te yaptığı bir konuşma nedeniyle hapse girmesi gibi olaylar, Türkiye'de ifade özgürlüğünün ciddi anlamda kısıtlandığını ve bu alandaki yasal çerçevenin demokratik normlarla uyumlu olmadığını göstermektedir. Bu olaylar,

AB'nin Türkiye'yi reform sürecine daha güçlü bir şekilde zorlamasına ve Türkiye'deki ifade özgürlüğü sorunlarının AB üyelik sürecinin önünde ciddi bir engel olarak görülmesine yol açmıştır.

Refah Partisi'nin kapatılması, Türkiye'de siyasi İslam ve laiklik arasında yaşanan gerilimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapatma kararı, AB tarafından eleştirilmiş ve demokratik çoğulculuğun zayıfladığı, ifade özgürlüğünün sınırlandırıldığı bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde, Erdoğan'ın hapse girmesi de AB'nin ifade özgürlüğü konusundaki eleştirilerini artırmış ve Türkiye'nin bu alanda daha geniş reformlar yapması gerektiği vurgulanmıştır.

1999 Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesi, ifade özgürlüğü ve insan hakları alanlarında yapılan reformların hızlanmasını sağlamıştır. Ancak, bu dönemde de ifade özgürlüğü konusundaki sorunlar devam etmiş ve AB, Türkiye'den daha fazla reform talep etmiştir. Özellikle 1999 yılına ait ilerleme raporlarında, Türkiye'nin ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar ele alınmış ve gazetecilere yönelik baskılar, siyasi parti liderlerine yapılan müdahaleler ve medyaya uygulanan sansürler eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde karşılaştığı en önemli engellerden biri olan ifade özgürlüğü sorunlarını gözler önüne sermeye devam etmiştir.

2000-2002 dönemi, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde önemli reformlar yaptığı, ancak bu reformların uygulamada sınırlı kaldığı bir dönem olmuştur. Feira, Nice ve Laeken zirvelerinde, AB Konseyi, Türkiye'nin siyasi kriterlere uyum sağlama çabalarını takdir ederken, ifade özgürlüğü ve insan hakları alanlarında daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu dönemde, AB'nin Türkiye'den beklediği reformlar arasında, siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması, medya özgürlüğünün genişletilmesi ve bireylerin ifade özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması gibi kritik unsurlar yer almıştır. Bu süreçte Türkiye, çeşitli anayasal değişiklikler yaparak reform sürecine uyum sağlamaya çalışmış, ancak AB'nin ilerleme raporlarında, ifade özgürlüğü üzerindeki baskıların devam ettiği ve reformların yeterince etkili olmadığı belirtilmiştir. Örneğin, Fazilet Partisi'nin kapatılması ve eski Başbakan Necmettin Erbakan'ın hapse girmesi, Türkiye'nin siyasi sistemindeki yapısal sorunların ve ifade özgürlüğü konusundaki yetersizliklerin devam ettiğini göstermiştir. Bu olaylar, Türkiye'de ifade özgürlüğü ve siyasi çoğulculuk konusunda ciddi eksiklikler

bulduğunu ve reformların yalnızca yasal değişikliklerle sınırlı kalmayıp, uygulamada da etkili hale getirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

2003-2005 dönemi, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde ifade özgürlüğü alanında belirli ilerlemeler kaydettiği, ancak yapısal sorunların devam ettiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türkiye, AB'nin talepleri doğrultusunda çeşitli siyasi reformlar yapmış ve ifade özgürlüğü ile ilgili yasal düzenlemelerde iyileştirmeler gerçekleştirmiştir. 2004 yılında kabul edilen anayasal reformlar, Türkiye'nin ifade özgürlüğü alanında ilerleme kaydettiğini gösterse de uygulamada hâlâ ciddi sorunlar yaşanmaya devam etmiştir. Özellikle, Orhan Pamuk, Emin Karaca ve Hrant Dink gibi yazarların yargılanması, Türkiye'de ifade özgürlüğünün hâlâ tehdit altında olduğunu göstermiştir. Orhan Pamuk'a 301. Madde kapsamında dava açılması, Türkiye'nin yasal düzenlemelerinin ifade özgürlüğünü koruma konusunda yetersiz kaldığını ve bu durumun AB ile ilişkilerde ciddi bir sorun teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde 301. Madde kapsamında, Hrant Dink'in mahkûm edilmesi, azınlık hakları ve ifade özgürlüğü konularındaki sorunları derinleştirmiştir. Bu davalar, Türkiye'nin ifade özgürlüğü alanındaki yapısal sorunlarını gözler önüne sermiş ve AB'nin bu konudaki eleştirilerini artırmıştır. Ayrıca, azınlık hakları ve korunması, Türkiye-AB ilişkilerinde ifade özgürlüğü ile doğrudan bağlantılı bir diğer önemli konudur. Türkiye'nin azınlık hakları konusunda ilerleme kaydetmesi, AB tarafından reform sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmiş; böylelikle bu alandaki sorunlara ve reformlara çalışmada yer verilmiştir.

2004 Brüksel Zirvesi ve ardından 2005 yılında başlatılan müzakereler, Türkiye'nin AB üyeliği yolunda önemli bir adım olsa da ifade özgürlüğü ve insan hakları alanındaki sorunlar bu sürecin en büyük engellerinden biri olarak varlığını sürdürmüştür. Türkiye'nin 301. Madde gibi yasalarda yaptığı iyileştirmelere rağmen, bu maddelerin ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı şekilde uygulanması, AB ile ilişkilerinde sürekli bir sorun teşkil etmiş ve demokratikleşme sürecini olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle yargı bağımsızlığı ve ifade özgürlüğü alanındaki sorunlar, Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki temel engellerden biri olmaya devam etmiştir.

Türkiye, 1997-2005 yılları arasında AB üyelik süreci kapsamında insan hakları, ifade özgürlüğü ve demokratikleşme alanlarında önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak bu reformların uygulamada yetersiz kalması, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde sürekli olarak gündeme getirilmiştir. İfade özgürlüğü alanındaki yapısal sorunlar, siyasi

partilerin kapatılması, gazetecilerin yargılanması ve azınlık haklarının kısıtlanması gibi somut örneklerle kendini göstermiştir. Bu dönemde Türkiye, AB'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlama çabalarını sürdürmüş olsa da reformların tam anlamıyla hayata geçirilememesi ve ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamaların devam etmesi, ülkenin demokratikleşme sürecini olumsuz yönde etkilemiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde ifade özgürlüğü ve insan hakları konularında daha kapsamlı ve sürdürülebilir reformlar yapması gerekmektedir. Bu reformların yalnızca yasal düzenlemelerle sınırlı kalmaması, uygulamada da etkili olması, Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerini güçlendirecek ve demokratikleşme sürecini hızlandıracaktır. Türkiye'nin AB üyelik süreci, ifade özgürlüğü meselelerinde atacağı adımlara bağlı olarak şekillenecek ve bu alanda kaydedilecek ilerlemeler, ülkenin demokratikleşme yolunda önemli bir mesafe kat etmesini sağlayacaktır. Böylelikle Türkiye'nin demokratik değerlere daha sıkı bir bağlılık göstermesi ve ifade özgürlüğü konusunda yaşanan sorunları etkin bir şekilde ele alması, AB ile ilişkilerini daha olumlu bir yönde ilerletecektir. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak çalışmaların, ifade özgürlüğünü temel alan bir demokratikleşme sürecini daha da güçlendirmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- AB, Avrupa Birliği. (2000). *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı* (2000/C 364/01). Resmi Bildiri, Avrupa Birliği, Avrupa Parlamentosu, Konseyi ve Komisyonu. Erişim Adresi: <https://www.aile.gov.tr/uploads/eyhgm/uploads/pages/abtemelhaklarsarti-2-5b3a31ec6cfe6.doc> [30 Ağustos 2024].
- ABB, Avrupa Birliği Başkanlığı. (2011). *22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi*. Erişim Adresi: <https://www.ab.gov.tr/302.html> [10 Eylül 2023].
- AB Konseyi, Avrupa Birliği Konseyi. (2001, Mart 8). Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında yer alan ilkeler, öncelikler, ara hedefler ve koşullara ilişkin Konsey kararı (2001/235/AT). Erişim Adresi: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf [28 Mart 2024].
- African Charter on Human and People's Rights. (1981). Erişim Adresi: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf [10 Ekim 2023].
- Aker, A. (2022). Orhan Pamuk'un *Veba Geceleri* romanında yapı ve izlek. *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, 17(Güz, 2022), 275-309. DOI: <https://doi.org/10.28981/hikmet.1128348>.
- Albayrak Coşkun, B. (2008). Türkiye'de siyasi parti kapatma ve Avrupa örnekleri: Parti kapatmak demokrasi tehdidi mi? *Memleket Siyaset Yönetim*, 3(7), 138-152.
- Algül, S., Aydemir, A., Demir, G., Göymen, A. Y., Keleşoğlu, E., Özbey, C., & Uncu, B. A. (2019). *Türkiye siyasal hayatından portreler*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Alpan, B. (2010). Demarcating political frontiers in Turkey: Discourses and 'Europe-as-hegemony' after 1999 (Doctoral dissertation). The University of Birmingham, Department of Political Science and International Studies.

https://theses.bham.ac.uk/id/eprint/1099/1/Alpan_10_PhD.pdf [16 Eylül 2024].

Alter, K. J., & Steinberg, D. (2007). The theory and reality of the European Coal and Steel Community. In S. Meunier & K. R. McNamara (Eds.), *Making history: European integration and institutional change at fifty*. Oxford University Press, 89-105.

Altınbaş, D. (2011). Avrupa Birliği kurumlarında “Ermeni meselesi”. *Ermeni Araştırmaları*, (39), 67-142.

Anayasa Mahkemesi. (1998). *E.1997/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.1998/1, 16 Ocak 1998 tarihli karar*. <https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/SP/1998/1/1> [2 Eylül 2024].

Ankaralı, E., & Yılmaz, B. (2022). Türkiye’de düşünce özgürlüğü konusundaki basılı kaynakların nicelik ve içerik analizi: 1928-2020. *Bilgi Yönetimi*, 5(2), 280-301. DOI: <https://doi.org/10.33721/by.1091886>.

Ark, R., Boutin, B., & Paulussen, C. (2019). A comparative research study on radical and extremist (hate) speakers in European Member States. *ICCT Research Paper*. DOI: <https://doi.org/10.19165/2019.1.09>. Erişim Adresi: https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/NCTV_Report.pdf [2 Eylül 2024].

Asbarez Staff. (2005, Ekim 26). International figures condemn Turkey for Dink conviction. *Asbarez*. Erişim Adresi: <https://www.asbarez.com/international-figures-condemn-turkey-for-dink-conviction/> [2 Eylül 2024].

Aslan, A. (2020, Nisan 12). Azınlık nedir? *Perspektif*. Erişim Adresi: <https://perspektif.eu/2020/04/12/azinlik-nedir/> [28 Mart 2024].

Aslan, V. (2012). Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 267.

Atıcı Köktaş, N., & Büyükbaş, H. (2016). Lozan Antlaşması, Dini Azınlıklar ve Dış İlişkiler Boyutu. *Ardahan Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 1-11.

Atik, F., Seven, E., & Bal, E. (2000, Aralık 22). Necmettin Erbakan hapisten kurtuldu. *Sabah*. <https://arsiv.sabah.com.tr/2000/12/22/p02.html> [31 Ağustos 2024].

- Avcu, A. (1998, Kasım 28). Erdoğan cezasını 4 ay erteletti. *Milliyet*, s. 21.
- (1999, 27 Mart). Erdoğan'dan son gösteri. *Milliyet*, s. 19.
- Avrupa Komisyonu. (1998). *Türkiye'nin katılım sürecinde ilerleme raporu 1998*.
Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- (1999). *1999 düzenli rapor: Türkiye'nin katılım yönünde ilerlemesi*. Brüksel:
Avrupa Komisyonu.
- (2000). *2000 yılı ilerleme raporu: Türkiye'nin AB üyelik sürecindeki ilerlemesi*.
Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- (2001). *2001 yılı ilerleme raporu: Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılım sürecine ilişkin*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- (2002). *2002 yılı Türkiye ilerleme raporu*. Ankara: Avrupa Komisyonu.
- (2003). *2003 yılı Türkiye ilerleme raporu*. Ankara: Avrupa Komisyonu.
- (2004). *2004 yılı Türkiye ilerleme raporu*. Ankara: Avrupa Komisyonu.
- (2005). *2005 yılı Türkiye ilerleme raporu*. Ankara: Avrupa Komisyonu.
- (2006). *2006 yılı Türkiye ilerleme raporu*. Ankara: Avrupa Komisyonu.
- (2007). *2007 yılı Türkiye ilerleme raporu*. Ankara: Avrupa Komisyonu.
- Avrupa Konseyi. (1950). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Erişim Adresi:
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur [29 Ekim 2023].
- Baç, M. M. (2005). Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union.
South European Society and Politics, 10, 17-31.
- Bahar, S. (2005, Ekim 4). Orhan eğer bu sözleri söylediye alçakça... *Sabah*.
<https://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/04/gnd101.html> [19 Temmuz 2024].
- Bakanlar Kurulu Kararı. (2001, 24 Mart). *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 24352, Karar
Sayısı: 2001/2129.
- Baker, C. E. (2002). *Media, markets, and democracy*. Cambridge University Press.
- (2009). Autonomy and hate speech. In I. Hare & J. Weinstein (Eds.), *Extreme speech and democracy*. Oxford University Press, 139-157.

- Balkır, C., & Soyaltın, D. (2018). *Avrupalılaşıma: Tarih, kavram, kuram ve Türkiye uygulaması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bandoğlu, Z. (2016). Kopenhag siyasi kriterlerinin Türkiye'nin ulusal güvenliğine yansımaları. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 313-358.
- Baykal, S., & Arat, T. (2002). 1990-2001: AB'yle ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt II)*. İletişim Yayınları, 326-365. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184985>.
- BBC News. (2005, Aralık 29). Partial reprieve for Turk writer. Erişim Adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4533664.stm> [2 Eylül 2024].
- BBC Türkçe. (2005, Ekim 7). Hrant Dink'e 6 ay ceza. *BBC*. https://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051007_hrantdink_turkey.shtml [20 Temmuz 2024].
- Bentham, J. (1789). *An introduction to the principles of morals and legislation*. T. Payne and Son.
- Berquist, R. (2019). *From human dignity to natural law: An introduction*. Catholic University of America Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvr7fck0>.
- Bianet. (2017, Şubat 14). Orhan Pamuk, "Hayır" dediği röportajı Hürriyet'in sansürlediğini doğruladı. <https://bianet.org/haber/orhan-pamuk-hayir-dedigi-roportaji-hurriyet-in-sansurledigini-dogruladi-183647> [2 Eylül 2024].
- Bilgin, Ü. (2007). *Azınlık Hakları ve Türkiye*. Kitap Yayınevi. 1-220.
- Bill of Rights. (1791). Erişim Adresi: https://www.law.cornell.edu/wex/first_amendment [1 Ekim 2023].
- Birand, M. A. (2005). *Türkiye'nin büyük Avrupa kavgası (1959-2004)* (11. Baskı). Doğan Kitap. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184985>.
- BM, Birleşmiş Milletler. (1948). Universal Declaration of Human Rights. Erişim Adresi: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> [28 Ekim 2023].

- Bozkurt, D. & Dost, Ö. (2002). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1).
- Börzel, T. (1999). Towards Convergence in Europe? Institutional Adaption to Europeanization in Germany and Spain. *Journal of Common Market Studies*, 37(4), 573-596.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. (2015, Ekim 30). Welfare Party. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Welfare-Party> [10 Eylül 2024].
- Bulmer, S. & Radaelli, C. (2004). The Europeanisation of national policy? *Europeanisation Online Papers*, Queen's University Belfast, (1), 1-22.
- Bury, J. (1978). *Düşünce özgürlüğünün tarihi* (D. Batu, Çev.). Erdini Basım ve Yayınevi.
- Cem, İ. (2005). *Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Christensen, M. (2010). Notes on the public sphere on a national and post-national axis: Journalism and freedom of expression in Turkey. *Global Media and Communication*, 6(2), 177-197.
- CLS, Cornell Law School. (t.y.). First Amendment. Erişim Adresi: https://www.law.cornell.edu/wex/first_amendment [1 Ekim 2023].
- CNN Türk. (2005, Aralık 19). Pamuk davası bir şeyler kaybettirdi. *CNN Türk*. <https://www.cnnturk.com/turkiye/pamuk-davasi-birseyle-kaybettirdi-192669> [2 Eylül 2024].
- CNN. (2001, Ocak 16). Banned Turkish party to appeal. *CNN*. Erişim Adresi: Erişim Adresi: <https://edition.cnn.com/2001/WORLD/meast/01/16/turkey.islamist/index.html> [30 Ağustos 2024].
- CoE, Council of Europe. (1950). *European Convention on Human Rights*, Erişim Adresi: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ENG [15 Eylül 2024].

- Committee to Protect Journalists. (2004). Attacks on the press in 2003: Turkey. *Refworld*. Erişim Adresi: <https://www.refworld.org/reference/annualreport/cpj/2004/en/56211> [1 Eylül 2024].
- Çakan, Ş. (1998, 22 Nisan). Erdoğan'a yargı şoku. *Milliyet (Diyarbakır)*, s. 18.
- Çelik Ulusoy, D. (2013). A comparative study of the freedom of expression in Turkey and EU. *The Turkish Yearbook of International Relations*(44). DOI: https://doi.org/10.1501/Intrel_0000000287.
- Daban, C. (2017). Turgut Özal dönemi Türkiye dış politikası. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 77-96.
- Danesi, M. (Ed.). (2009). Freedom of expression. In *Dictionary of media and communications*. Armonk, NY: M.E. Sharpe, 128.
- Declaration of Human and Civic Rights. (1789, August 26). Erişim Adresi: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789#:~:text=Law%20and%20Order.-,Article%2011,the%20cases%20determined%20by%20Law> [22 Nisan 2024].
- Deniz, A. (2023, Ağustos 20). TCK: Türk Ceza Kanunu. Erişim Adresi: https://www.alideniz.av.tr/tck-turk-ceza-kanunu/#TCKnin_Tarihi_Nasil_Ortaya_Cikti [21 Mart 2024].
- Derenčinović, D. (2021). Freedom of expression and its restrictions in Europe: On the applicability of Article 17 of the European Convention of Human Rights to disinformation (fake news). *Law, Identity and Values*. DOI: <https://doi.org/10.55073/2021.2.7-18>.
- Doğan, İ. & Özdemir, O. (2015). Amerika kıtasında insan haklarının korunması bölgesel rejimi. İ. Doğan (Ed.), *İnsan hakları hukuku* (2. baskı). Ankara: Astana Yayınları, 309-312.
- Dumitru, A. (2014). The new member states and the European Union. *Romanian Journal of European Affairs*, 14, 84-89.

- Duran, H. (2006). İfade özgürlüğü ve Türkiye. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 57-81. DOI: <https://doi.org/10.15337/SUHFD.2017.169>.
- Dworkin, R. (1996). *Freedom's law: The moral reading of the American Constitution*. Harvard University Press.
- Dworkin, R. (2009). Foreword. In I. Hare & J. Weinstein (Eds.), *Extreme speech and democracy*. Oxford University Press, v-ix.
- Ellis, F. (2002). Race legislation in the European Union. *Journal of Social, Political, and Economic Studies*, 27(2), 257-273.
- EP, European Parliament. (2019). Resolution of 13 February 2019 on the 2018 Commission report on Turkey. Erişim Adresi: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0200_EN.pdf?redirect [20 Mart 2024].
- Erbakan v. Turkey. (2006). Case of Erbakan v. Turkey (Application No. 59405/00). European Court of Human Rights. Translated by the Turkish Ministry of Foreign Affairs. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-121147&filename=CASE%20OF%20ERBAKAN%20v.%20TURKEY%20-%20%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf> [30.08.2024].
- Erdal, L., & Çolakoğlu, S. (2007). Siyasi kriterler açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinin değerlendirilmesi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 69-97.
- Erdoğan, M. (2001). Demokratik toplumda ifade özgürlüğü: Özgürlükçü bir perspektif. *Liberal Düşünce*, 6(24), 8-13.
- Erdoğan, M. M. (2008). Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu / Avrupa Birliği ilişkilerinde değişmeyen öncelikler. *Liberal Düşünce Dergisi*, 52, 123-140.
- Erhan, Ç. & Arat, T. (2009). Avrupa topluluklarıyla ilişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (ss. 83-101). İstanbul: İletişim Yayınları.

- EU, European Union. (2014). *EU guidelines on freedom of expression online and offline*. European External Action Service, 1-30. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/09_hr_guidelines_expression_en.pdf [25 Ağustos 2024].
- EU Council, Council of the European Union. (1993, June 21-22). *Conclusions of the presidency*. Copenhagen, Denmark.
- (1995). *Presidency conclusions of the European Council meeting in Madrid, 15 AND 16 DECEMBER 1995*. Erişim Adresi: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-C.EN5.htm [17 Eylül 2022].
- (1997). *Presidency conclusions of the European Council meeting in Luxembourg, 12-13 December 1997*. Erişim Adresi: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm [10 Aralık 2022].
- (1999, December 10-11). *Conclusions of the Presidency: Helsinki European Council*.
- (2000a, June 19-20). *Conclusions of the Presidency: Feira European Council*.
- (2000b, December 7-9). *Conclusions of the Presidency: Nice European Council*.
- (2001, December 14-15). *Conclusions of the Presidency: Laeken European Council*.
- (2002a, October 24-25). *Conclusions of the Presidency: Brussels European Council - Turkey and Cyprus Paragraphs*.
- (2002b, December 12-13). *Conclusions of the Presidency: Copenhagen European Council - Turkey and Cyprus Paragraphs*.
- (2003a, June 19-20). *Conclusions of the Presidency: Thessaloniki European Council - Turkey and Cyprus Paragraphs*.
- (2003b, December 12-13). *Conclusions of the Presidency: Brussels European Council - Turkey and Cyprus Paragraphs*.

----- (2004, July 19). *Presidency conclusions – Brussels 17 and 18 June 2004 (10679/2/04 REV 2)*. Council of the European Union.

----- (2005, February 1). *Presidency conclusions – Brussels 16/17 December 2004 (16238/1/04 REV 1)*. Council of the European Union.

----- (2020). *Council conclusions on enlargement and stabilisation and association process*.

EU, European Union. (2000). *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Article 11.

European Commission. (1997). *Agenda 2000: For a stronger and wider Union*. Office for Official Publications of the European Communities. Erişim Adresi: <http://aei.pitt.edu/3137/1/3137.pdf> [18 Eylül 2024].

----- (1998). *European strategy for Turkey: The Commission's initial operational proposals (COM (98) 124 final)*. Communication from the Commission to the Council. Erişim Adresi: <https://aei.pitt.edu/4356/1/4356.pdf> [14 Eylül 2024].

CPT, European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (2002). *Report to the Turkish Government on the visit to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 2 to 14 September 2001*. Council of Europe. Erişim Adresi: <https://www.refworld.org/reference/countryrep/coecpt/2002/en/31520> [5 Mart 2024].

European Court of Human Rights. (2001). *Case of Refah Partisi (The Welfare Party) and others v. Turkey (Applications Nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98, and 41344/98)*. Judgment of 31 July 2001. Strasbourg: European Court of Human Rights. Erişim Adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59617> [30 Ağustos 2024].

European Economic Community. (1957). Treaty establishing the European Economic Community and related documents. *Official Journal of the European Communities*. Erişim Adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957E/TXT> [17 Eylül 2024].

- Evrensel. (2000, Mart 28). Birdal yeniden cezaevinde. Erişim Adresi: <https://www.evrensel.net/haber/120931/birdal-yeniden-cezaevinde> [30 Ağustos 2024].
- Fish, S. (1994). *There's no such thing as free speech and it's a good thing too*. Oxford University Press.
- Follesdal, A. (2006). The constitutional treaty: The answer to the European Union's quest for a consistent human rights policy. *International Journal on Minority and Group Rights*, 13, 209-222. DOI: <https://doi.org/10.1163/157181106777909786>.
- FRA, European Union Agency for Fundamental Rights. (2018). *Handbook on European law relating to freedom of expression*.
- Fried, C. (1990). *Modern liberty and the limits of government*. W.W. Norton & Company.
- Galbreath, D. J. & McEvoy, J. (2013). How epistemic communities drive international regimes: The case of minority rights in Europe. *Journal of European Integration*, 35(2), 8.
- Gazete Duvar. (2024, Şubat 20). *Akın Birdal kimdir?*. Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/akin-birdal-kimdir-haber-1671007> [21.07.2024].
- Gemalmaz, M. S. (1980). Avrupa İnsan Hakları Hukuku açısından ifade özgürlüğü. *İnsan Hakları Yıllığı*, 2, 299. TODAİE Yayınları.
- (2003). *İnsan hakları belgeleri, cilt III*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- (2010). *Ulusalüstü insan hakları hukukunun genel teorisine giriş* (7. Baskı). İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Gilbert, M. (1989). *Second World War*. HarperCollins.
- Gillespie, B. B. (2019, January 15). What is the role of free speech in a democratic society? *University of Chicago News*. Erişim Adresi: <https://news.uchicago.edu/story/what-role-free-speech-democratic-society> [20 Mart 2024].

- Goldman, R. K. (2009). History and action: The Inter-American Human Rights System and the role of the Inter-American Commission on Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 31(4), 856-887.
- Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. MIT Press.
- Hakyemez, Y. S. & Akgun, B. (2002). Limitations on the freedom of political parties in Turkey and the jurisdiction of the European Court of Human Rights. *Mediterranean Politics*, 7(3), 54-78.
- Hastings, M. (2012). *Inferno: The world at war, 1939-1945*. Vintage.
- Heyman, S. (2009). Hate speech, public discourse, and the First Amendment. In I. Hare & J. Weinstein (Eds.), *Extreme speech and democracy*. Oxford University Press, 158-181.
- Hess, J. (1938). Free Speech and the Nazi Press. *The German Quarterly*, 11, 191-195. DOI: <https://doi.org/10.2307/399995>.
- Hobbes, T. (1968). *Leviathan* (C. B. Macpherson, Ed.). London: Penguin.
- Hrant Dink Vakfı. *Hrant Dink kimdir?*. Erişim Adresi <https://hrantdink.org/tr/hrant-dink/3564-hrant-dink-kimdir> [20 Temmuz 2024].
- Human Rights Watch. (2008, April 17). Erişim Adresi: <https://web.archive.org/web/20081111153939/http://hrw.org/turkish/docs/2008/04/17/turkey18592.htm> [20 Mart 2024].
- Hunt, L. (2007). *Inventing human rights: A history*. W. W. Norton & Company.
- Hürriyet bigpara. (2000, 11 Aralık). Rahşan Ecevit: Benim istediğim af bu değildi. Erişim Adresi: https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/politika-haberleri/rahsan-ecevit-benim-istedigim-af-bu-degildi_ID345450/ [30 Ağustos 2024].
- Hürriyet. (2000, Mart 11). *Hoca'yı yakan sözler*. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hocayi-yakan-sozler-39139244> [31 Ağustos 2024].

----- (2005, Şubat 9). *Kimse söylemiyor, bari ben söyleyeyim*.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kimse-soylemiyor-bari-ben-soyleyeyim-38694326> [19.07.2024].

----- (2006, Ocak 23). Orhan Pamuk davası düştü. *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/orhan-pamuk-davasi-dustu-3829626> [2 Eylül 2024].

Inter-American Court of Human Rights. (1993). Advisory opinion on certain attributes of the Inter-American Commission on Human Rights (Arts. 41, 42, 44, 46, 47, 50 and 51 of the American Convention on Human Rights) (OC-13/93). Erişim Adresi: <https://www.corteidh.or.cr> [20 Mart 2024].

Inter-American Specialized Conference on Human Rights (1969), *American Convention on Human Rights,, San José, Costa Rica, 22 November 1969*, Erişim Adresi: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>. [05 Kasım 2023].

İhtiyaroğlu, U. (2021). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin yaklaşımı ve Refah Partisi kapatma kararı özelinde din ve vicdan hürriyeti. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29(1), 329-361.

İnternethaber. (2005, Aralık 26). Pamuk'a yeni bir dava gündemde. Erişim Adresi: <https://www.internethaber.com/pamuka-yeni-bir-dava-gundemde-1161463h.htm> [2 Eylül 2024]

Johnson, C. (2006). The use and abuse of minority rights: Assessing past and future EU policies towards accession countries of Central, Eastern and South-Eastern Europe. *International Journal on Minority and Group Rights*, 13, 27-51. DOI: <https://doi.org/10.1163/157181106777069914>.

Kaboğlu, İ. Ö. (1985). Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(3), 401-418.

----- (2000). Bilim ve sanat özgürlüğü. *İnsan hakları* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 121.

Kapani, M. (1993). *Kamu hürriyetleri* (7. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.

- Karadağ, N. B. (2024). İfade özgürlüğü: Bir insan hakkı. *Ankara Barosu Dergisi*, 82(1), 308-343.
- Keegan, J. (1997). *The Second World War*. Pimlico.
- Kinzer, S. (2000, Mart 11). Former Turkish leader gets 1-year sentence for 1994 speech. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2000/03/11/world/former-turkish-leader-gets-1-year-sentence-for-1994-speech.html> [30 Ağustos 2024].
- Küçük, A. (2003). *İfade hürriyetinin unsurları*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Locke, J. (1690). *Two treatises of government*. London: Awnsham Churchill.
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme. (1966). Erişim Adresi: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf> [10 Ekim 2023].
- Metin, Y. (2002). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(04). DOI: https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001806
- Mevzuat Dergisi. (2000, Kasım). Türkiye için AB Komisyonu tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi. *Mevzuat Dergisi*, 3(35). <https://www.mevzuatdergisi.com/2000/11a/01.htm>
- Mill, J. S. (1974). *On liberty*. Penguin.
- (2003). *Hürriyet Üstüne* (M. O. Dostel, Çev.). Liberal Düşünce Topluluğu.
- Milliyet. (1998, Şubat 13). Tayyip Erdoğan'a hapis istemi. *Milliyet*, s. 17.
- (1998, Eylül 24). Erdoğan artık yasaklı. *Milliyet*, s. 16.
- (2000, Mart 30). ABD ve AB, Birdal için kızgın. Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/the-others/abd-ve-ab-birdal-icin-kizgin-5326025> [22 Temmuz 2024]
- (2000, Temmuz 6). *Erbakan'a son darbe*. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erbakan-a-son-darbe-5312995> [30 Ağustos 2024].
- Moir, L. (2020). Freedom of speech and national security. *Texas Law Review*, 98(6), 1437-1486.

- Morris, C. (1998, Ocak 16). BBC News. Erişim Adresi: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/48001.stm [30 Ağustos 2024].
- Morris, C. (1998, Ocak 17). Turkey bans Islamist party. *The Guardian*. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/1998/jan/17/turkey> [30 Ağustos 2024].
- Müftüler-Baç, M. (1998). The never-ending story: Turkey and the European Union. *Middle Eastern Studies*, 34(4), 240-258.
- Narlı, N. (1999). The rise of the Islamist movement in Turkey. *Middle East Affairs of International Affairs*, 3(3), 38-48.
- Necmettin Erbakan Üniversitesi. (2024). Necmettin Erbakan kimdir?. Erişim Adresi: <https://erbakan.edu.tr/s/erbakan> [2 Eylül 2024]
- NTV. (2023, Kasım 16). Hrant Dink kimdir, ne zaman öldürüldü? İşte Hrant Dink suikastının tarihi. Erişim Adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/hrant-dink-kimdir-iste-hrant-dinkin-biyografisi,JlfcJkAbJkKtKW3eHMg-Hw> [2 Eylül 2024]
- Orak, F. (2020). *Tarihsel araştırma yöntemi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/41897895/Tarihsel_Ara%C5%9Ft%C4%B1rma_Y%C3%B6ntemi [11 Ağustos 2024]
- Oral, S. (1998). *Kargatulumba refah*. Bilgi Yayınevi.
- Orallı, L. E. (2022). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ifade özgürlüğü ve sınırları. *TESAM Akademi Dergisi*, 9(2), 537-570. DOI: <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1164127>.
- Öğülmüş, S. (2019). İçerik çözümlemesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 24(1), 213-228. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000729
- Önderoğlu, E. (2006, Ocak 23). Yazar Orhan Pamuk'un 301 davası düştü. *Bianet*. Erişim Adresi: <https://bianet.org/haber/yazar-orhan-pamuk-un-301-davasi-dustu-73684> [2 Eylül 2024].

- (2007, Mayıs 24). Karacanın 301 cezası usulden bozuldu. *Bianet*.
<https://bianet.org/haber/karacanın-301-cezası-usulden-bozuldu-96541> [1 Eylül 2024].
- Öndül, H. (2000, Mart 28). Akın Birdal yeniden cezaevinde! *İnsan Hakları Derneği*.
Erişim Adresi: <https://www.ihd.org.tr/akirdal-yeniden-cezaevinde/>
- Özbey, Ö. (2013). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ışığında ifade özgürlüğü kısıtlamaları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(1), 93-146.
DOI: https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001702.
- Parkin-Speer, D. (1981). Freedom of speech in sixteenth century English rhetorics. *The Sixteenth Century Journal*, 12(3), 65-72.
- Pridham, G. (1999). Complying with the European Union's democratic conditionality: Transnational party linkages and regime change in Slovakia, 1993-1998. *Europe-Asia Studies*, 51, 1221-1244.
- Riordan, P. (2016). Freedom of expression, no matter what? *Studies: An Irish Quarterly Review*, 105(418), 159-168.
- Robert, J., & Duffar, J. (1994). *Droits de l'homme et libertés fondamentales* (5th edition). Paris, France.
- Rumford, C. (2003). Resisting globalization? Turkey-EU relations and human rights and political rights in the context of cosmopolitan democratization. *International Sociology*, 18, 379-394.
- Saatçioğlu, B. (2014). AKP's 'Europeanization' in civilianization, rule of law and fundamental freedoms: The primacy of domestic politics. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(1), 86-101.
- Sallan Gül, S., & Kahya Nizam, Ö. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (42), 181-198.
DOI: <https://doi.org/10.30794/pausbed.803182>.
- Sancar, M. (1994). Düşünce özgürlüğü: Neden?. *Çağdaş Hukuk*, Mayıs-Haziran, 9.
- Saravakos, C., Schizas, E., & Vidali, M. (2020). EU accession and economic freedom: An empirical analysis of the effect of EU membership and its antecedents on economic freedom. ERN: Other Political Economy: National.

- Sarıkcıoğlu, Ö. D., & Çelik, E. (2010). Türkiye - Avrupa Birliği ilişkilerinde "son dönem". *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 57-75.
- Scanlon, T. M. (1972). A theory of freedom of expression. *Philosophy & Public Affairs*, 1(2), 204-226.
- Schauer, F. (1985). Slippery slopes. *Harvard Law Review*, 99(2), 361-383.
- (2002). *İfade özgürlüğü: Felsefi bir inceleme* (M. B. Seçilmişoğlu, Çev.). Liberal Düşünce Topluluğu.
- Schiller, R. (2000). Free Speech and Expertise: Administrative Censorship and the Birth of the Modern First Amendment. *Virginia Law Review*, 86, 1-102. DOI: <https://doi.org/10.2307/1073955>.
- Schwellnus, G. (2005). The adoption of non-discrimination and minority protection rules in Romania, Hungary, and Poland. In F. Schimmelfennig & U. Sedelmeier (Eds.), *The Europeanisation of Central and Eastern Europe*. Ithaca, London, 51-70.
- Secretariat General for EU Affairs. (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma* [Treaty on European Union and Treaty on the Functioning of the European Union]. Ankara: Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. ISBN 978-975-19-5028-4.
- Selçuk, E. K. (2011). Evolution of political Islam: From the Welfare Party to the Virtue Party. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 19-31.
- Serrano, M. (2014). La libertad de expresión y la jurisprudencia del Tribunal de Justicia de la Unión Europea. 62, 93-119. DOI: [https://doi.org/10.18543/ED-62\(2\)-2014PP93-119](https://doi.org/10.18543/ED-62(2)-2014PP93-119).
- Sevinç, M. (2014). Fazilet Partisi'nin kapatılma davası. *Mülkiye Dergisi*, 24(225), 145-153.
- Siljanovska, L. (2014). The political basis of the European identity. *The Social Sciences*, 3, 80-85. DOI: <https://doi.org/10.11648/J.SS.20140303.13>.

- Simina, O. L. (2005). Next in line – Romanians at the gates of the EU (emigrants, border control, legislation). *Labor and Demography*.
- Startin, N., & Krouwel, A. (2013). Euroscepticism re-galvanized: The consequences of the 2005 French and Dutch rejections of the EU Constitution. *Journal of Common Market Studies*, 51(1), 65-84. DOI: <https://doi.org/10.1111/J.1468-5965.2012.02301.X>.
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2007a). *Avrupa Birliği uyum yasa paketleri* (s. 3). Ankara.
- (2007b). *Türkiye’de siyasi reform: Uyum paketleri ve güncel gelişmeler*. Ankara.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2007). *Akın Birdal - Türkiye davası* (Başvuru no: 47520/99): Kararın özet çevirisi. Strazburg: Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesi.
- (2024, Mart). Fazilet Partisi ve Mehmet Recai Kutan - Türkiye davası (Başvuru no: 1444/02) kabul edilebilirlik kararının özet çevirisi. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (t.y.). Avrupa Birliği ve iç kontrol müzakere süreci. Erişim Adresi: <https://www.hmb.gov.tr/ab-birli%C4%91i-ve-i%C3%BC-kontrol-muzakere-sureci#:~:text=Aral%202004'te%20AB%20Devlet,2005%20tarihinde%20m%C3%BCzakerelerin%20ba%C5%9Flamas%C4%B1%20%C3%B6ng%C3%B6r%C3%BClm%C3%BC%C5%9Ft%C3%BCr> [15 Kasım 2023].
- Toggenburg, G. N. (2000). A rough orientation through a delicate relationship: The European Union’s endeavours for (its) minorities. *European Integration Online Papers*, 4(16).
- (2004). Minority protection in a supranational context: Limits and opportunities. In G. N. Toggenburg (Ed.), *Minority protection and the enlarged European Union: The way forward*. Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute, 10-13.
- Tomuschat, C. (2008). International Covenant on Civil and Political Rights. *United Nations Audiovisual Library of International Law*. 1-4. Erişim Adresi: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/iccpr/iccpr_e.pdf [15 Kasım 2023].

- Trager, R. & Dickerson, D. L. (2003). *21. Yüzyıl'da ifade hürriyeti* (A. N. Yurdusev, Çev.). Ankara: Liberte Topluluğu.
- TRT Haber. (2023, Şubat 28). Necmettin Erbakan 28 Şubat sonrası başbakanlık koltuğunu bırakmak zorunda kaldı. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/necmettin-erbakan-28-subat-sonrasi-basbakanlik-koltugunu-birakmak-zorunda-kaldi-749464.html> [30 Ağustos 2024].
- Tsoukala, A. (2004). Democracy against security: The debates about counterterrorism in the European Parliament, September 2001–June 2003. *Alternatives: Global, Local, Political*, 29, 417-439. DOI: <https://doi.org/10.1177/030437540402900403>.
- Tumay, M. (2020). Demokratik toplumda ifade özgürlüğü kavramı, içeriği ve sınırlarının belirlenmesi sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 117-130.
- Uçar, J. (2021). İnternet ortamında ifade ve basın özgürlüğü. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 350-353.
- Uğur, Ö., & Aksoy, M. (2016). Avrupalılaşma kavramı ve Türkiye'nin demokratikleşme sürecine etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 163-180.
- Van Mill, D. (2017). *Free speech and the state: An unprincipled approach*. Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-51635-6>
- Vissol, T. (2020, September 24). 'Down with satire!' How our right to freedom of expression is being eroded. *Euronews*. Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/my-europe/2020/09/24/down-with-satire-how-our-right-to-freedom-of-expression-is-being-eroded-view> [10 Ekim 2023].
- Waldron, J. (2002). *God, Locke, and equality: Christian foundations in Locke's political thought*. Cambridge University Press.
- Wentkowska, A., & Tkacz, S. (2022). Limits of freedom of expression: Arguments of the commissioner of human rights in appeals cases in the light of the European court of human rights jurisdiction. *Roczniki Administracji i Prawa*. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.0930>.

- Yapıcı, H. (2007). Avrupa ceza kanunlarında yer alan devletin kurum, organ, değer ve sembollerine karşı suçlar bağlamında Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi. *Yasama Dergisi*, 7, 41-76.
- Yavuz, M. H. (1997). Political Islam and the Welfare (Refah) Party in Turkey. *Comparative Politics*, 30(1), 63-82. DOI: <https://doi.org/10.2307/422193>.
- Yıldırım, Z. (2012). Türkiye'de ifade ve basın özgürlüğü sorunu; Avrupa Birliği uyum sürecinde ifade ve basın özgürlüğü alanında yapılan çalışmalar. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1-2), 53-86.
- Yılmaz, G. (2011). Is there a puzzle? Compliance with minority rights in Turkey (1999-2010). *KFG Working Papers Series*, 23, 7. Berlin: KFG.
- Yokuş, S. (2011). Avrupa Birliği'nde uyumda siyasi kriterler doğrultusunda Türkiye'de anayasal ve yasal dönüşüm çabaları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 61(1-2), 185-254.
- Yüksel, İ. (2019). Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi içtihatlarında nefret söylemi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 438-451. DOI: <https://doi.org/10.21492/inuhfd.578156>.
- Zaman, A. (1998, Eylül 25). Turks rally for Islamist mayor after sentence is upheld. *Los Angeles Times*. Erişim Adresi: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1998-sep-25-mn-26373-story.html> [30 Ağustos 2024].
- Zenginoğlu, S. (2018). Özal dönemi Türk dış politikası perspektifinden Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvuru süreci. *Journal of International Social Research*, 11(57), 482-487.
- Zoller, E. (2009). Freedom of expression: Precious right in Europe, sacred right in the United States. *Indiana Law Journal*, 84, 803.

ÖZGEÇMİŞ

Muhammet Mustafa TUNA

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, 2024, İstanbul

Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme (İngilizce / Tam Burslu), 2017, İstanbul

Ön Lisans: Anadolu Üniversitesi, Adalet, 2019, Eskişehir

B. PROGRAM VE SERTİFİKA

- 1- Veleučilište u Šibeniku/Polytechnic of Šibenik, Erasmus+ Personel Eğitim Hareketliliği Sertifikası, 2020, Hırvatistan
- 2- Maribor Üniversitesi, İşletme ve Yönetim (İngilizce / Tam Burslu), Erasmus+ Öğrenci Değişim Programı, 2015, Slovenya